

vijenac

KNJIŽEVNI LIST ZA
UMJETNOST, KULTURU
I ZNANOST

Cijena 1,33 EUR (10,02 KN); CHF 4,00; USD 4,00; CAD 5,00; AUD 5,00; SEK 25,00; KM 2,50 ISSN 1330-2787
vijenac@matica.hr | www.matica.hr/vijenac | godište XXXI | broj 771 | 28. rujna 2023.

Snimio Mirko Cvjetko, prilagodio Marin Balač

Večer za pamćenje: S Prljavcima proslavljen 30. rođendan Vijenca

Damir Zorić: Zakon o hrvatskom jeziku – pomirljiv plod vremena

Ekskluzivni intervju: Dvostruki oskarovac Christopher Hampton

Zrinko Ogresta: Nisam znao da sam osvojio najviše Zlatnih arena

Tema: Andrija Medulić Schiavone – grafički genij manirizma

Zagrebački nadbiskup mons. Dražen Kutleša podržao Matičinu inicijativu donošenja Zakona o hrvatskom jeziku

Snimio Mirko Cvjetko

Zagrebački nadbiskup Dražen Kutleša, predsjednik MH Miro Gavran i poslovna tajnica MH Ana Preost

Zagrebački nadbiskup mons. Dražen Kutleša posjetio je Maticu hrvatsku gdje se susreo s članovima Predsjedništva najstarije hrvatske kulturne ustanove na čelu s predsjednikom Miro Gavranom.

Uz nadbiskupa mons. Kutlešu susretu su prisustvovali rektor Hrvatskog katoličkog sveučilišta Željko Tanjić, ravnatelj Dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu Tomislav Markić i direktor Kršćanske sadašnjosti Stjepan Brebrić. Uz predsjednika Matice hrvatske bili su potpredsjednica akademkinja Dubravka Oraić Tolić, potpredsjednik Mario Jareb, gospodarski tajnik Ivica Nuić, književni tajnik Božidar Petrač i poslovna tajnica MH Ana Preost.

Prilikom susreta predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran upoznao je nadbi-

scijativa za donošenje Zakona o hrvatskom jeziku. Zagrebački nadbiskup mons. Dražen Kutleša zahvalio je na pozivu u Maticu hrvatsku te je iskazao podršku inicijativi za donošenje Zakona o hrvatskom jeziku i ostalim Matičinim naporima za promicanje i očuvanje hrvatskog jezika i kulture.

Tijekom susreta dotaknute su brojne zajedničke teme i dodirne točke na kojima može počivati konkretna suradnja, od promicanja hrvatskog jezika i kulture u hrvatskim katoličkim misijama, suradnje na području visokog obrazovanja, kao i nakladništva. Obje strane složile su se kako su aktivnosti Zagrebačke nadbiskupije i Matice hrvatske komplementarne i međusobno se nadopunjuju. U idućem razdoblju dvije će institucije zaključke

Tijekom susreta dotaknute su brojne zajedničke teme i dodirne točke MH i Zagrebačke nadbiskupije

skupa i suradnike s Matičinim aktivnostima proteklih mjeseci, od osnivanja novih ograna do pokretanja tribina te jačanja članstva. Jedna od tema o kojima je Gavran izvijestio nadbiskupa je i Matičina

ovoga sastanka pretvoriti i u konkretne ideje i projekte na korist hrvatskog naroda, u domovini i izvan nje.

(Redakcija)

KOMENTAR

Zakon o hrvatskom jeziku – pomirljiv plod

Vrijeme izmiruje. Jezik je proces izmirenja. Riječi mirno žive među sobom. Predloženi Zakon o hrvatskom jeziku upravo je takav – pomirljiv plod vremena. Nisu nam potrebne svađe o jeziku nego razboriti razgovori i utemeljeni dogovori o jeziku. Mi se više ne trebamo svađati o svome jeziku, nego ga učenjem trebamo čuvati i obogaćivati

Piše Damir Zorić

Treba nam i dobrodošao je Zakon o hrvatskom jeziku. Podržavam donošenje Zakona upravo ovakva kakav je predložen. Ne razumijem čemu tolika galama zbog, kako neki pišu i govore, nepotrebna zakona. U Hrvatskoj je na snazi nekoliko desetaka tisuća zakona i propisa, ali se više nego oko ijednoga drugoga podiže buka baš oko Zakona o hrvatskom jeziku, koji čak nema ni odredaba o sankcijama. Čemu toliko bučnog politikantskog spletkarenja i etiketiranja oko zakona koji se istovremeno ocjenjuje nepotrebnim?! Nasuprot prevladavajućoj tihoj i pristojno odmjerenoj podršci, žučljivo je protivljenje nekolicine zlovoljnih člankopisaca koji bi, čini se, prije i lakše pristali i na zakon o dodatnom porezu negoli i na samu pomisao na Zakon o hrvatskom jeziku.

Jezik ne trpi nasilja

Svojim proroštvima jezičnih i kulturnih pogroma, etnojezičnih čišćenja, kažnjavanja i progona, oni nisu dali nikakav civiliziran argument protiv Zakona o hrvatskom jeziku, nego su posredno zapravo ukazali na glavne argumente za donošenje zakona. Jer, ako je tako kako oni i na nevideno najavljuju, ako je istina da se u Hrvatskoj nekakva jezična hunta priprema ustrojiti tajnu gramatičku policiju i pravopisne eskadrona, onda nam baš stoga treba europski odmjeran Zakon o hrvatskom jeziku. Svaki jezik, pa i hrvatski, kao i svaka druga prirodna ili kulturna posebnost i dragocjenost, treba zaštitu od nasilja i svih vrsta ludorija. Ne treba podcijenivati činjenicu da je ludosti, nažalost, često više nego razuma. Ni priroda, koliko god sama po sebi bila moćna, kao ni brojne prirodne vrste ne mogu se održati ni razvijati bez razumna i zaštitničkog djelovanja ljudi. Ni brojne kulturne vrijednosti ne mogu se održati ni razvijati samo tzv. prirodnom samoregulacijom, pa se ni naš hrvatski jezik sam po sebi ne može obraniti ni od kakve vrste prisile pa dolazila ona s ove ili one strane, iz naših domaćih izvora ili globalnih naplavina.

Jezik ne trpi nasilja bilo da se u nj što silom nameće bilo da se što silom iz njega čisti. Nametanje kojih god izama u jezik zapravo je zagađivanje jezika, kao što je i nasilno čišćenje jezika zapravo njegovo sakaćenje. Nisu oduvijek mnoge riječi koje su danas svakodnevno i uobičajeno prisutne u našem jeziku. Za mnoge ne znamo kada i kako

su dospjele u naš jezik, no za mnoge znamo odakle su dospjele u naš jezik.

Šulekove novotvorenice žive i danas

Za neke pak danas općenito prihvaćene u našem jeziku znamo i kada i tko ih je predložio. Niz hrvatskih riječi, koje su danas u našem jeziku općeprihvaćene, a prvi se put navode 1874. u *Rječniku Bogoslava Šuleka* (rođ. 1816. kao Bohuslav Šulek u Slovačkoj) dobar su primjer kako se neke novotvorene riječi udomaćuju i opstaju u jeziku kao njegovo živo tvorivo. Niz drugih, iz istoga izvora, koje nisu uspjele zaživjeti u jeziku, ostale su dio nežive leksičke povijesti. Zahvaljujući Šuleku u hrvatskom su danas npr. riječi: *zračenje* kao naša riječ za internacionalizam *radijacija*, *sredstvo* u značenju medij (pa je u hrvatskom uobičajeno i normalno reći sredstva javnoga priopćavanja jednako kao i javni mediji), pa *obujam*, što je naša uobičajena i samorazumljiva riječ istoznačna s riječju *volumen*. Isto vrijedi i za Šulekove tvorbe *ozračje* (atmosfera), *tlakomjer* (barometar), *toplomjer* (termometar), *dalekozor* (teleskop), *sustav* (sistem), *tvrtka* (firma), *zemljovid* (geografska karta), *glazba* (muzika), *kovine* (metali).

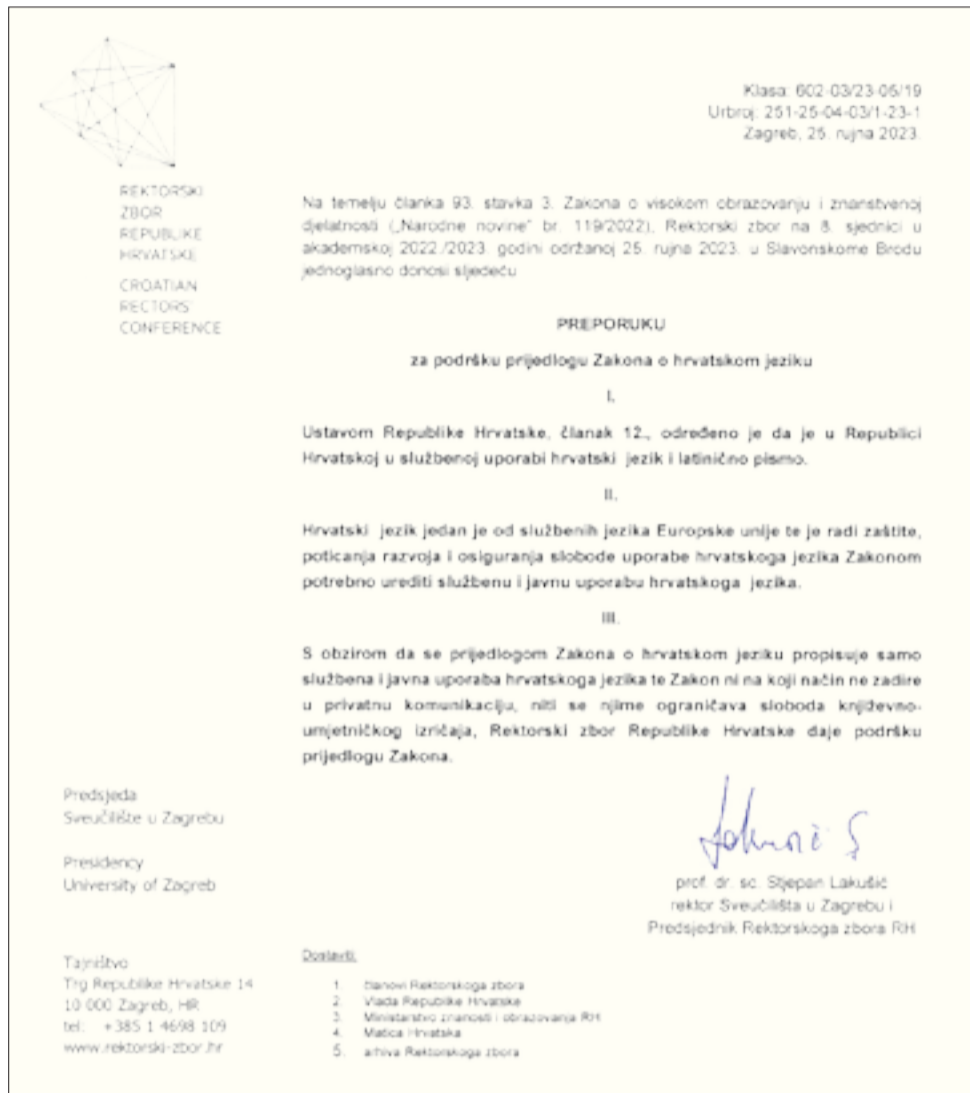
Gotovo da se više ne spominje da je isti taj Šulek hrvatskom jeziku darovao neke toliko samorazumljive i prihvatljive riječi poput: *ratarstvo* (umjesto lat. *agricultura*). Jezikoslovlju je Šulek skovao nasušnu mu riječ *narječje* (umjesto internacionalizma dijalekt). Neke pak riječi stvorio je prevodeći s njemačkog. Npr. *izlet* danas nitko ne prepoznaje kao germanizam iako je ta naša riječ doslovan prijevod njemačkog *Ausflug*. Naša riječ *gradilište* Šulekov je prijevod njemačkog *Bauplatz*. I danas, osobito na hrvatskom sjeverozapadu, za mjesto građenja kaže se i *plac* i *gradilište*. Šulek je u naš jezik uveo riječ *prozračnost* (umjesto lat. internacionalizma *translucentnost*). Riječ *svjetlopiš* (fotografija), iako mila velikom pjesniku Tinu Ujeviću, nije ili je tek ograničeno zaživjela kao i riječi *lučba* (kemija), a također i *tvorivo* (materijal) ili *sitnozor* (mikroskop) i *slitina* (legura).

Nikakav podsmijeh, kakav inače već desetljećima prati nastojanja stvaranja hrvatskih novotvorenih riječi, ne prati riječ *spolnost*, koju je također uveo Šulek umjesto dotadašnjega njemačkog *Sexualität*. U nas je i međunarodna inačica dobila hrvatski tvorbeni dodatak pa, pored opće prihvaćene riječi *spolnost* govorimo i *seksualnost*, ali ne i *seksualitet*. Mnoge pak druge predlagane riječi jednostavno nisu sjele u jezik i otpale su iz uporabnoga leksika. Tako npr. *uzdušine* (plinovi) kao i novotvoreni prijedlozi za imena metala: *solik* (klor), *jedik* (fluor) *smrdik* (brom), *lužik* (kalij), *smedik* (mangan). Nasuprot tomu u hrvatskom su danas posve uobičajene riječi *kisik*, *vodik* i *ugljik*, a i njih u hrvatskom leksiku nalazimo tek od zadnjega kvartala 19. stoljeća.

Ničim se ne može ograditi sloboda jezika

Jezik nije samo alat izražavanja i sporazumijevanja, nije samo povijesna geneza i sociokulturna činjenica, pa čak nije ni samo službeni komunikacijski standard. Jest i sve to, ali i mnogo više od toga i ničim se ne može ograditi sloboda jezika. Možda i naj-

om jeziku vremena

Rektorski zbor dao je podršku prijedlogu donošenja Zakona o hrvatskom jeziku na sjednici održanoj 25. rujna u okviru obilježavanja 3. obljetnice Sveučilišta u Slavonskome Brodu

ljepši psalam hrvatskom jeziku spjevan je u Bosni i Hercegovini, gdje je Safvet-beg Bašagić, rođen u Nevesinju, u pjesmi *Čarobna kćeri*, hrvatskom jeziku pjevao: „Jer hrvatskog jezika šum, / Može da goji, / Može da spoji / Istok i zapad, / pjesmu i um.“

Jezik je vlastitost i osobno nasljeđe, jezik je zajedničko vlasništvo zajednice, temelj na kojem jesmo to što jesmo. Jezik je pripadanje i identitet. U pjesmi *O jeziku* napisala Vladimir Nazor: „Ne znamo da l' smo gradili mi njega, / Il' on je nama svoju dušu dao.“ Pa odmah, kao da je svjedok današnjih suprotstavljanja pohvala i poruga nastavlja: „A sada, nov kad mulj i suša prijete, / U ovom lomu i gaženju svega, / Još nikad Hrvat nije bolje znao, / Da mu je s njime živjet i umrijeti.“ Jezik je, dakle, osobna najdublja emocija.

Vrijeme izmiruje. Jezik je proces izmirenja. Riječi mirno žive među sobom. Predloženi Zakon o hrvatskom jeziku upravo je takav – pomirljiv plod vremena. Nisu nam potrebne svađe o jeziku nego razboriti razgovori i utemeljeni dogovori o jeziku. Mi se više ne treba-

mo svadati o svome jeziku, nego ga učenjem trebamo čuvati i obogaćivati. A obogaćivati ćemo ga više od svega ako sačuvamo sve njegovo bogatstvo i posebnosti. Dio našega hrvatskoga jezika pa i književne povijesti prožet je germanštinom. Bilo bi nezamislivo ludilo i sakaćenje književnoga teksta kada bi kakav puristički blesan pročistio npr. Krležine tekstove od germanizama. Ili da se dalmatinski govori i pjevanja kao i ona istarska čiste od talijanizama. *Bija bi zbalja da nisan infiša u svoj čakaj-što rvacki*. I zato neka se slavonski bečarac i dalje piva na *kapijama*, neka *deram* škripi u *avliji*, *bečari nek' divane šorom i sokakom*. Nisu to samo turcizmi nego i naša stoljetna povijest. Zato, neka ih. Jer brisati ih značilo bi zaborav stoljetne tradicije koju treba čuvati jer je, danas, iako plod kadšto gorke prošlosti, dio našeg identiteta. I dalje ćemo lijegati na *ja-stuk*, pokrivati se *jorganom*, a jutarnju kavu sladiti s malo *šćecera*. Na kraju, posve osobno kažem: moja majka, koja me prva riječima učila, brata svojega oca nazivala je *amidža*. I nije *amidža* bio ništa manje *stric!*

Digitalizacija kulturne baštine

U NSK predstavljeni su rezultati projekta *e-Kultura – Digitalizacija kulturne baštine* Ministarstva kulture i medija. Važna je to platforma za pohranu i zaštitu digitalne hrvatsku kulturnu baštinu, a projekt svima omogućuje pristup digitaliziranoj građi naše kulturne baštine. O projektu su govorili ministrica Nina Obuljen Koržinek i predstavnici partnera na projektu: ravnatelj HDA-a Dinko Čutura, ravnateljica Programa HRT-a Marija

Nemčić, ravnatelj MUO-a Miroslav Gašparović i ravnateljica NSK-a Ivanka Stričević.

„Ovo je, po svemu, iznimno važan projekt za hrvatsku kulturnu baštinu, koji se financira iz Europskog fonda za regionalni razvoj. Posebno je važno zaštititi baštinu sustavnom, standardiziranom i trajnom pohranom u digitalnom obliku, i to na jednom mjestu“, istaknula je ministrica. Dinko Čutura napomenuo je da, kad je riječ o tom projektu, ni u čemu ne zaostajemo za europskim praksama te da upravo sada razvijamo novi informacijski arhivski sustav te ovih dana počinju prva testiranja. Po riječima Marije Nemčić, digitalizacija arhivske građe HRT-a nije važna samo za HRT nego za cijelu Hrvatsku, a Miroslav Gašparović smatra da je riječ o jednom od ključnih nacio-

nalnih projekata čije će se posljedice dugo osjećati jer će naše kulturno nasljeđe učiniti pristupačnijim svjetskoj zajednici. Ivanka Stričević ističe da su ovim projektom unaprijeđeni procesi digitalizacije i trajne pohrane građe u knjižnicama hrvatskoga knjižničnog sustava i započeta je nova faza u digitalizaciji poslovanja s hrvatskim nakladnicima, i to novim sustavom za prihvatanje obveznog primjerka digitalne građe. Tako se, tvrdi, čini još jedan iskorak prema izgradnji Hrvatske digitalne knjižnice.

Na kraju je prezentirana nova digitalna platforma *e-Kultura*, a predstavljena je i izložba proširene stvarnosti, odnosno prezentirani su 3D-modeli raznih primjeraka kulturne baštine – od umjetnina, preko dokumenata do knjiga.

(Ante Perić)

Čelnik Hrvata u BiH Dragan Čović posjetio Maticu hrvatsku: Zajedno ćemo ojačati položaj Hrvata i hrvatske kulture u BiH

Predsjednik MH Miro Gavran i predsjednik Hrvatskog narodnog sabora BiH Dragan Čović

Posebno je naglašena potreba umrežavanja i jačanja Matičinih ogranaka u BiH

Predsjednik Hrvatskog narodnog sabora BiH Dragan Čović posjetio je 21. rujna Maticu hrvatsku. S političkim čelnikom Hrvata u BiH susreli su se predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran, potpredsjednik Matice hrvatske Damir Zorić, gospodarski tajnik Ilica Nuić i poslovna tajnica Ana Preost. Uz Dragana Čovića sastanku je prisustvovala i Darijana Filipović, članica Predsjedništva HNS BiH. Na sastanku se razgovaralo o položaju Hrvata u BiH i radu šesnaest bosanskohercegovačkih ogranaka Matice hrvatske. Posebno je naglašena potreba umrežavanja i jačanja Matičinih ogranaka u BiH kako bi se podigla razina organiziranosti i utjecaja Matice hrvatske u BiH. Razgovaralo se i o distribuciji

Matičinih knjiga u BiH kao i o suradnji s drugim institucijama Hrvata u BiH. Predsjednik Miro Gavran zahvalio je predsjedniku Čoviću na posjeti i kazao da su Matičini ogranci u BiH središnjici iznimno važni, dok je gospodarski tajnik Ilica Nuić rekao da treba stvoriti preduvjete kako bi se Matica hrvatska snažnije afirmirala kao čimbenik razvoja u BiH. Predsjednik Dragan Čović zahvalio je na pozivu i kazao da mu je čast i privilegija biti u Matici hrvatskoj. Dao je punu podršku Matičinih nastojanjima za jačanjem ogranaka MH u Bosni i Hercegovini i obećao konkretnu pomoć u organizacijskom smislu u cilju jačanja i afirmacije hrvatske kulture u BiH.

(Redakcija)

Pulski filmski festival najstarija je filmska manifestacija u ovom dijelu Europe, koja je ove godine proslavila okrugli 70. rođendan. Na samu festivalu bilo je prilično svečano, predstavljena je i monografija *70 godina filma pod zvijezdama u Puli* urednica Sanele Pliško i Lane Skuljan Bilić, a na slavnu festivalsku povijest organizatori su se osvrnuli i s nekoliko popratnih programa. Za razgovor o dijelu prošlosti pulskog festivala, svakako one tijekom posljednja nešto više od tri desetljeća, najzahvalniji je sugovornik redatelj i scenarist Zrinko Ogresta. On je ne samo jedan od najzanimljivijih suvremenih domaćih filmaša te autor jednog od najintragantnijih i najzaokruženijih opusa hrvatske kinematografije nego i redatelj čija su ostvarenja na festivalu osvojila najviše *Velikih Zlatnih arena* za najbolji film, čega donedavno ni sam nije bio svjestan. Sa Zrinkom Ogrestom sjeli smo na kavu i popričali o njegovim iskustvima i dojmovima s festivala.

Gospodine Ogresta, trebali ste debiti-rati na 38. pulskom festivalu, tada još Festivalu jugoslavenskog igranog filma, u srpnju 1991. godine, i to s vašim prvim dugometražnim kinofilmom *Krhotine - kronika jednog nestajanja*. No počinjao je Domovinski rat, pa je tijekom trajanja novinarske projekcije filma festivalsko vijeće donijelo odluku da se zbog nametnutog rata festival otkazuje. Kakva su vaša sjećanja na to ljeto 1991. i otkazani festival?

Ja sam tada bio *mlad redatelj*, i prva vijest o tome da se festival zatvara nakon novinarske projekcije mog filma bila mi je šokantna. Prirodno, bio sam uzbuđen zbog najave večernje premijere filma u Areni. Zanimljivo da kao adolescent ili student nisam nikada bio u Areni na prethodnim filmskim festivalima, tako da je to trebao biti moj prvi doživljaj. Jasno da sam na neki način bio razočaran, no razočaranje je brzo prošlo, jer je za mene osobno takva odluka, čak i u tom trenutku, a i neposredno poslije, bila razumljiva pa i logična, imala je jasnu poruku. Tako da je festival te godine na taj način zatvoren, a zabilježena će biti možda upravo i ta činjenica da je pulski festival „jugoslavenskog“ tipa bio zaključen mojim debi-tantskim filmom, odnosno da je njime bio naznačen prelazak na hrvatski festival. Sam film pričekao je još koji mjesec, da bi, ako dobro pamtim, u veljači 1992. bio prikazan na prvim Danima hrvatskog filma u Zagrebu.

Tijekom Domovinskog rata festival je logično održavan u teškim okolnostima. Tako su 1993. u glavnom programu prikazana samo tri filma, pobijedila je *Kontesa Dora Zvonimira Berkovića*, a 1994. nagrade nisu dodijeljene jer je tijekom prethodnih dvanaest mjeseci snimljen samo jedan film, *Cijena života Bogdana Žižića*. Jeste li tih godina pohodili festival?

Ne samo da sam pohodio nego sam te godine kad je pobijedila *Kontesa Dora* bio i član žirija. Pamtim da su tada u žiriju sa mnom bili pokojna Ena Begović, kolega Branko Schmidt, pisac Ivan Aralica i umjetnička ravnateljica Festivala Alpe-Adria u Trstu Annamaria Percavassi. Makar je bilo ratno doba s malo filmova, festival mi je ipak ostao u lijepoj uspomeni. S obzirom na okolnosti bio je razmjerno dobro posjećen, premda je već tada nastala fama o tome je li festival u Puli, u novim okolnostima i s obzirom na malu produkciju, uopće potreban. Čak sam i sam neko vrijeme dvojio koliko je takav festival pragmatičan, jer snimali su se razmjerno komorni filmovi.

Pula je nekada, za Jugoslavije, bila poznata po velikim ratnim spektaklima, i takvi su filmovi mogli, uvjetno govoreći, konkurirati velebnom zdanju u kojem su prikazivani

Zna se da su u takvu prostoru najbolje prolazili ratni spektakli, pa su se mnogi bojali hoće li u novim okolnostima festival uopće preživjeti. Znao se i da su u vrijeme Jugoslavije ti manji, komorniji autorski filmovi nerijetko doživljavali neuspjeh kod publike u Areni. Poznate su priče kako su čak i ponajbolji filmovi Vatroslava Mimice ili recimo Ante Babaje znali biti izviždani u Areni. No nekim čudom to se ipak promijenilo, barem je takav moj doživljaj. Otkad ja pohodim Pulu, a to je od ranih 90-ih do danas, hrvatski su filmovi neovisno o njihovoj kakvoći uvijek dobrodošli. Publika ih je uvijek rado dočekivala, i prema njima gajila prijateljski odnos, koji ima i danas. Tako da sam vrlo brzo korigirao svoj stav i postao jedan od velikih zagovornika da se festival nastavi. Osim toga, riječ je o jednom od rijetkih

festivala s tako dugom tradicijom, i u europskim okvirima. Naravno da bi u kulturnom smislu bilo neprihvatljivo da manifestacija s takvom višedesetljetnom prošlošću i tradicijom bude ukinuta. Mislim da toliko godina koliko ima pulski festival imaju još svega dva ili tri festivala u Europi, poput Venecije koja je najdulja, zatim Moskve i Cannes.

Potkraj Domovinskog rata, u srpnju 1995, na 42. festivalu, koji se tada zvao Hrvatski filmski festival, pobijedio je pa i naglašeno dominirao vaš film *Isprani*. Osvojio je *Zlatnu arenu* za najbolji film, vi ste nagrađeni za režiju, Filip Šovagović i Mustafa Nadarević za glavnu i sporednu mušku, a Katarina Bistović Darvaš za glavnu žensku ulogu. Nagradu je osvojio i Josip Podvorac za montažu. Kakvim

pamtite taj festival i kakvo je ozračje vladalo na njemu?

Festival je te godine nastojao biti silno spektakularan. Pamtim ga i po tome što su organizatori pozvali i neke od tada najviđenijih američkih glumaca koji su tumačili vodeće uloge recimo u *Schindlerovoj listi* i još nekim filmovima. Sudjelovali su i neki poznati američki redatelji, tako da je sve to bilo na poseban način *nabrijano*. Meni je to u nekom smislu i smetalo. Sjećam se da su autorske ekipe filmova na same premijere pred ulaz u Arenu dovodene golemom Lincolnovom limuzinom, što sam odbio jer mi je jednostavno bilo neprimjereno za naše prilike, osobito ondašnje ratne. No sam festival bio je veoma zanimljiv i izrazito dobro posjećen, a ja ga uz to što sam bio nagrađen *Zlatnom arenom* za najbolji film pamtim i po

RAZGOVOR UZ 70 GODINA PULSKOGA FILMSKOG FESTIVALA

Zrinko Ogresta

REDATELJ I SCENARIST

Razgovarao
Josip Grozdanić

Nisam ni znao da sam osvojio najviše Zlatnih arena

Na HTV-u sam gledao kviz *Potjera*, u kojem je bilo postavljeno pitanje koji je hrvatski filmski autor osvojio najviše Zlatnih arena na pulskom festivalu.

Nisam znao da sam to ja / Pula je nekada, za Jugoslavije, bila poznata po velikim ratnim spektaklima / Čak i ponajbolji filmovi znali su biti izviždani u Areni / Otkad ja pohodim Pulu, a to je od ranih 90-ih do danas, hrvatski su filmovi neovisno o njihovoj kakvoći uvijek dobrodošli / Pulski festival ima svoje mjesto u ratnom vremenu i u vremenu uspostave neovisne Hrvatske

jednom osobitom događaju. U jednom trenutku svi su sudionici festivala, pa i inozemni gosti, bili pozvani na domjenak koji je predsjednik Tuđman priredio na Brijunima. Naš odlazak onamo bio je prilično decentan, svi smo kratko razgovarali s predsjednikom i sjećam se rečenice koju je on tada izrekao, gledajući nas sve zajedno. S obzirom da su to bile vrlo žestoke ratne godine, rekao je: „Mi smo svi sad zapravo na neki način u službi Domovinskog rata, pa i vi ovdje, baš u ovom trenutku.“

Dok je on to izgovarao, nisam posve razumio smisao tih rečenica, da bi se niti mjesec dana nakon toga dogodila Oluja, u kojoj je oslobođen najveći dio Hrvatske. Imao sam dojam da je i ta Pula na osobit način u tom trenutku poslužila kao svojevrsna dimna zavjesa. Kao, u Hrvatskoj je sve u redu, eto, živi se „normalnim životom“, postoji festival i sve ostalo, a istovremeno se priprema la ta velika oslobodilačka operacija. Taj detalj pamtim i po tome što sam nakon razgovora s nama na Brijunima u nekim tamošnjim prostorima predsjednika Tuđmana vidio i u društvu pojedinih naših generala. Tako da i taj festival ima svoje mjesto u ratnom vremenu i u vremenu uspostave neovisne Hrvatske.

I vaš sljedeći film *Crvena prašina* iz 1999. odlično je prošao na festivalu. Vi ste nagrađeni *Zlatnom arenom* za režiju, Ante Vican za sporednu mušku ulogu, a film je osvojio Nagradu publike. Kako ste festival doživljavali tih godina, potkraj 90-

Vaš film *Tu* iz 2003. osvojio je *Veliku Zlatnu arenu* za najbolji film te *Zlatne arene* za glavnu mušku ulogu Zlatka Crnkovića i montažu opet Josipa Podvorca. Kojim ste se idejama vodili kad ste pripremali tu urbanu mozaičku egzistencijalnu dramu?

Od početka svog stvaralaštva nekako sam nastojao oslušivati vrijeme u kojem živim, i na neki način interpretirati ga kroz vlastitu doživljajnost i vlastiti svjetonazor, tako da je i taj film plod svega toga. Premda autori ne vole previše isticati koji su im od njihovih filmova najdraži, mogao bih reći da mi je upravo taj film, uz možda još jedan, nekako najbliži. Ako se tako uopće može govoriti. Pamtim da je imao izvrstan odjek na Puli, da je već na festivalu za mene bila osobita povlastica što je predsjednik žirija bio Jiří Menzel, pa sam nagradu primio iz njegovih ruku. Istovremeno je film već na festivalu pozvan u službeni program festivala u Karlovim Varima, na kojem je doživio uspjeh i osvojio *Kristalni globus*.

Godine 2008. na festivalu je dominirala poslijeratna drama *Ničiji sin* Arsena Antona Ostojića. No vaš film *Iza stakla* osvojio je *Zlatne arene* za glavnu žensku ulogu Jadranke Đokić i kameru Davorina Gecla, kao i Nagradu žirija mladih filmofila za najbolji film Nacionalnog natjecateljskog programa. Kako ste tih godina doživljavali smjer kojim je išao festival?

To je bilo vrijeme u kojem se već malo-pomalo pojavljivao veći broj filmova na Puli,

Brešana, pa kako biste opisali suradnju s njim i njegov rad kao scenarista?

Suradnja s Matom Matišićem za mene je bila najintenzivnija suradnja s nekim scenaristom, iako sam i prije razmjerno često surađivao sa scenaristima. Ostvario sam izvrsne suradnje i s Goranom Tribusonom na filmu *Crvena prašina*, s Josipom Mlakićem na filmu *Tu*, s Ladom Kaštelan na nekoliko filmova. No suradnja s Matišićem na *S one strane* bila je osobita zbog toga što smo se Mate i ja tijekom rada nekoliko mjeseci nalazili takoreći svaki dan, promišljali scene i situacije, intenzivno se družili po četiri-pet sati. To pamtim kao jedan od svojih najljepših profesionalnih, ali i ljudskih doživljaja, iz kojih je nastao mislim dobar scenarij, a poslije i film koji je ostvario izniman i domaći i međunarodni uspjeh. Danas, s odmakom od evo već sedam godina, ako mogu imati nekakvu objektivnu refleksiju prema vlastitom filmu, čini mi se da je on možda najznačajnije obilježio neke od temeljnih problema naše bliže prošlosti. A kad govorimo o nagradama, evo recimo nedavno sam doznao nešto čega ni sam nisam bio svjestan. Na HTV-u sam gledao kviz Potjera, u kojem je bilo postavljeno pitanje koji je hrvatski filmski autor osvojio najviše *Zlatnih arena* na pulskom festivalu. Nisam znao da sam to ja. Dosad sam snimio osam filmova, a *Velika Zlatna arena* osvojena za *S one strane* bila je treća da bih zatim sa svojim idućim filmom *Plavi cvijet* 2021. osvojio i četvrtu. To je za mene vrijedan podatak, a izgleda da je zgođan za one koji se bave kvizovima.

Spomenuli ste Gorana Tribusona i Josipa Mlakića kao scenariste svojih filmova. Na temelju vašeg iskustva, kakvi su etablirani i ugledni književnici kad se nađu u ulogama filmskih scenarista?

Prirodno je da svaki redatelj, kad se odlučuje na suradnju s književnicima, osluškuje i bira one pisce u čijim djelima prepoznaje dar i afinitet prema tzv. prikazivačkoj književnosti, za razliku od one kazivačke. Dakle, da oni već u svojoj literaturi imaju nešto što je blisko jeziku filma. To u svakom slučaju imaju i Josip Mlakić i Goran Tribuson, k tomu što Tribuson ima osobitost da je vrhunski poznavatelj filmske dramaturgije, koju je i predavao na Akademiji dramske umjetnosti. Tako da je suradnja s njim bila neobično zanimljiva. Obojica smo se usuglasili oko dramaturške „rešetke“ filma, jer smo priču imali, i nakon što je Goran napisao scenarij, a ja potom ušao u određenim opaskama u „drugoj ruci“, u završnu inačicu scenarija utkali smo još jednog književnika, tada mlada Tarika Kulenovića, koji je pisao dijaloge. Tada se, dakle, prvi put u 90-ima pa i poslije pojavio film za koji je posebna osoba pisala dijaloge.

Vaš zasad posljednji film *Plavi cvijet* također je bio pobjednik Pule, 2021. Nagrađen je *Velikom Zlatnom arenom* za najbolji film, a *Zlatne arene* osvojili ste vi za režiju i Vanja Čirić za glavnu žensku ulogu. Film je prilagodba nagrađivane drame *Drama o Mirjani i ovima oko nje* Ivora Martinića, pa kako je došlo do njegove realizacije?

Tako da je u jednom trenutku Martinić meni ponudio scenarij koji je svojedobno napisao i za njega dobio potporu HAVC-a. Tekst je bio blizak meni i nekom mom filmskom, ali prije svega životnom svjetonazoru, i nisam dugo razmišljao bih li se toga prihvatiti. Snimio sam film koji je, čini mi se, komunikativan, doživio je lijep odjek kod nas, bio je u glavnom programu festivala u Moskvi, tako da je imao živ festivalski život. Činjenica da je pobijedio na pulskom festivalu čijim je žirijem predsjedavao oskarovac Pawel Pawlikovski nije mi nimalo nebitna.

Kakvo je vaše mišljenje o Pulskom filmskom festivalu danas? O smjeru u kojem ide, o značenju koje ima ne samo za film nego i za hrvatsku kulturu općenito, pa i o njegovoj relevantnosti u nekom društvenom smislu, koliko se o tome uopće može govoriti?

Mislim da je riječ o jednoj od svakako vrlo, vrlo važnih filmskih priredbi. No postoji nešto što je itekako znakovito za festival, a što je, koliko znam, postojalo i u davno jugoslavensko vrijeme, dok sam ga pratio kao promatrač sa strane. To je kulturna manifestacija koja je uvijek izazivala određene polemike, od toga tko su članovi žirija preko pitanja jesu li nagrade ispravno podijeljene do rasporeda projekcija, odnosno je li određeni film trebao biti prikazan na prvoj večernjoj projekciji u Areni, ili je to zaslužio neki drugi. Svake godine bilo je prigovora, ali i sve te uvjetno rečeno dubioze govore o tome da je festival svima bio važan, i da je još važan. Svatko od nas može imati i ima stav o tome kako bi trebalo organizirati i urediti neke stvari, ali ostaje činjenica da je festival uvijek, pa tako i od 90-ih godina naovamo, imao svoju publiku.

I dan-danas fascinantno je vidjeti ispunjenu Arenu, iako se zna dogoditi da neki filmovi poslije u kinima ne uspiju ostvariti toliku gledanost kolika je bila u samoj Areni. Festival u svakom slučaju ima svrhu koju ispunjava, i želim mu da doživi najmanje još ovoliko godina. A to znači i da filmu kao umjetnosti i mediju također želim da poživi još jako dugo. Što s obzirom na brojne tehnološke, medijske pa i sociološke čimbenike neće biti nimalo lako.

Snimio Srećko Niketić / PIXSELL

I dan-danas fascinantno je vidjeti ispunjenu Arenu, iako se zna dogoditi da neki filmovi poslije u kinima ne uspiju ostvariti toliku gledanost kolika je bila u Areni

ih, i u kontekstu toga što je iste godine pokrenut i Motovun Film Festival, kao konkurencija Puli?

To je bilo vrijeme u kojem se stvorio čak i nekakav, po mom mišljenju, nepotreban antagonizam između ta dva istarska grada i festivala. Jedan je kao bio *mainstream* ili srednjostrujaški festival, u Puli, a Motovun je trebao biti nešto drugo. Tada u Hrvatskoj nije postojao relevantan međunarodni filmski festival, i u tom smislu Motovun je bio dobrodošao. Čak i taj uvjetni antagonizam zapravo je koristio filmskom svijetu, jer se stalno govorilo o filmu i sve je bilo vrlo živo.

S obzirom na odličan rezultat svog filma tu Pulu sam opet doživio pozitivno, tim više što mi je film otprilike mjesec dana poslije imao svjetsku premijeru u službenom programu festivala u Veneciji. Bio sam jako dobro raspoložen, a i Nagrada publike koju je film osvojio bila mi je posebna, jer moji filmovi uvjetno kazano nisu baš upućeni najširoj publici, a ovaj je prihvatila upravo ta široka publika.

i vidjelo se određeno produkcijsko buđenje hrvatske kinematografije. Festival je to kao i svake godine nastojao pratiti na taj način da je pokušavao biti što „vidljiviji“. To su bile godine u kojima je rivalitet s motovunskim festivalom također bio naglašen, no mislim da je upravo te godine Motovun prema mom mišljenju napravio dobar iskorak. Od tada je svake godine počeo po jedan film s programa pulskog festivala pozivati u svoj program, i te godine izabrali su upravo moj film, što je bilo i ostalo moje jedino sudjelovanje na motovunskom festivalu.

Filmom *S one strane* uvjerljivo ste trijumfirali na festivalu 2016. Film je nagrađen *Velikom Zlatnom arenom*, vi ste osvojili *Zlatnu arenu* za režiju, *Zlatne arene* osvojili su i glumci Ksenija Marinković i Lazar Ristovski, Mate Matišić i vi nagrađeni ste za scenarij, Tomislav Pavlic za montažu, a nagrađeno je i oblikovanje zvuka. Mate Matišić dosad je kao scenarist osvojio dvije *Zlatne arene*, drugu za satiričnu komediju *Koja je ovo država* Vinka

Prirodno je da svaki redatelj, kad se odlučuje na suradnju s književnicima, osluškuje i bira one pisce u čijim djelima prepoznaje dar i afinitet prema tzv. prikazivačkoj književnosti, za razliku od one kazivačke / Filmu kao umjetnosti i mediju želim da poživi još jako dugo, što s obzirom na brojne tehnološke, medijske pa i sociološke čimbenike neće biti nimalo lako

VEČER ZA PAMĆENJE U DVORIŠTU MATICE HRVATSKE

Proslavljen 30. rođendan *Vijenca*

U prepunom atriju predstavljen je obljetnički broj *Vijenca*, otvorena je izložba naslovnica *30 godina novog Vijenca 1993–2023*, susreli su se sadašnji i bivši urednici, suradnici, brojni matičari i visoki gosti. Matičinim dvorištem u živoj izvedbi odjeknuli su legendarni hitovi Prljavog kazališta *Lupi petama, Marina, Ruža hrvatska*

Piše **Ida Hitrec**

Slavljeničko raspoloženje vladalo je u atriju Matice hrvatske 20. rujna navečer na proslavi trideset godina novoga *Vijenca*. U prepunom dvorištu predstavljen je obljetnički broj *Vijenca*, otvorena je izložba naslovnica *30 godina novog Vijenca 1993–2023*, susreli su se sadašnji i bivši urednici, suradnici, brojni matičari i visoki gosti. Matičinim dvorištem u živoj izvedbi odjeknuli su legendarni hitovi Prljavog kazališta *Lupi petama, Marina, Ruža hrvatska...* Svakako matičarska večer za pamćenje!

Na istom mjestu gdje su predsjednik Matice hrvatske Vlado Gotovac i prvi glavni urednik Slobodan Prosperov Novak sa suradnicima na Božić 1993. obnovili slavni Šenoin *Vijenac* tri desetljeća poslije okupili su se suradnici i prijatelji *Vijenca* te visoki uzvanici – ministrica kulture i medija Republike Hrvatske Nina Obuljen Koržinek, ministar rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike Marin Piletić, saborski zastupnik Andro Krstulović Opara, zamjenica pročelnice Gradskog ureda za kulturu, međugradsku i međunarodnu suradnju i civilno društvo Grada Zagreba Nikolina Radić Štivić, državna tajnica Irena Petrijevcin, generalni tajnik Hrvatske biskupske konferencije Krunoslav Novak, posebni savjetnik predsjednika Republike Hrvatske za kulturu i suradnik *Vijenca* Zdravko Zima, predstavnik Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske Milan Bošnjak, urednici i suradnici *Vijenca*, među kojima i prijašnji glavni urednici Mate Maras, Andrija Tunjić i Luka Šeput te prvi izvršni urednik Mario Bošnjak, hrvatski akademici, književnici, pjesnici, likovni umjetnici, glumci, sveučilišni profesori,

Glavni urednik *Vijenca* Goran Galić, komunikolog Božo Skoko, *Vijenčeva* lektorica Saša Vagner i kolumnistica Nives Opačić

Glavni urednik *Vijenca* Goran Galić, ministri Marin Piletić i Nina Obuljen Koržinek i predsjednik Miro Gavran

bivši predsjednici Matice hrvatske, novinari i kulturnjaci, matičari.

Prostor slobode i kreativnosti

„Kod proslave svakog rođendana dobro je prisjetiti se roditelja, bez kojih ne bi bilo slavljenika“, kazao je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran prisjetivši se pokretača *Vijenca* 1993. – predsjednika Matice hrvatske Vlade Gotovca i prvoga glavnog urednika Slobodana Prosperova Novaka te njihove sjajne ideje da se prva promocija prvog broja održi u ratom napaćenim Vinkovcima. „Kao

ljudi od kulture i politike prepoznali su da su mladoj državi, čija je trećina teritorija te 1993. bila okupirana, važne kultura, znanost i umjetnost, ali i glasilo u kojemu se mogu problematizirati sve relevantne teme koje se tiču hrvatskog čovjeka“, kazao je predsjednik Gavran. Zahvalio je svim urednicima koji su *Vijenac* uređivali tijekom proteklih 30 godina i naglasio da „današnja uprava MH stoji iza ovog uredništva dušom i srcem“ i nikada se nije dogodilo da uvjetuje što će se objaviti, a što ne: „Prostor slobode i kreativnosti koji imaju današnji urednici prepoznaju i

suradnici *Vijenca* i njegovi čitatelji“, naglasio je Gavran. Dodao je da *Vijenac* i Matica hrvatska ne zaboravljaju da hrvatska kultura ne smije biti zagreboцентрична, nego da ona živi i u drugim dijelovima domovine, ali i u drugim zemljama u kojima žive Hrvati.

Vijenac raste

„Ideja je ove proslave prije svega da se susretamo, okupimo, razmijenimo iskustva i dojmove, bez velikih riječi i mudrih misli – to ćemo ostaviti za članke. Zato smo nastojali pozvati sve ljude koji su dali konkretan doprinos *Vijencu* tijekom minulih 30 godina“, rekao je glavni urednik *Vijenca* Goran Galić. Prisjetio se proslave 150 godina od prvog broja *Vi(j)enca* u HGZ-u u studenom 2019. Kada se pripremala ta proslava, nije se ni nalučivalo da će samo nekoliko mjeseci poslije nastupiti pandemija, da se godinama nećemo moći okupljati i da će redakciju *Vijenca* teško oštetiti potres. „No upravo u tim kriznim vremena kultura je posvjedočila svoju snagu i žilavost i mnogima je bila duhovna hrana u teškim vremenima. Umjetnici su pronašli načine da i u novim okolnostima budu vidljivi i kreativni i naša kulturna scena nije zamrla. Naporima naših vlasti bili smo jedna od rijetkih zemalja svijeta u kojima su muzeji i kazališta bili otvoreni i za vrijeme izolacije“, rekao je Galić i naglasio da sve to vrijeme ni jedan broj *Vijenca* nije zaka-

Izložba 30 godina *Vijenca* kroz 30 naslovnica

Snimila Erica Elvedi / PIXSELL

Snimila Ida Hitrec

Snimio Mirko Cvjetko

Snimio Mirko Cvjetko

Nastup legendarnog Priljavog kazališta

snio na kioske, iako je redakcija više od godinu dana radila na daljinu, iz kućnih ureda. Zahvalio je svima koji su dali svoj doprinos i posao odradivali kvalitetno i profesionalno u izvanrednim uvjetima, ali i prethodnicima koji su *Vijenac* izdavali u teškim okolnostima za vrijeme Domovinskog rata.

Podsjetio je da je usprkos izazovima pandemije i potresa od 2020. do 2022. proveden prvi Matičin projekt financiran sredstvima iz EU-fondova vrijedan gotovo 200.000 eura bespovratnih sredstava. Dvije godine kao prilog *Vijenca* izlazila je *Inkluzija*, posvećena kulturi ranjivih skupina. „Održali smo edukacije, radionice, obrazovano je 20 novinara i pokazali smo da postoji nevidljiva kreativna Hrvatska koja živi u sjeni a itekako pridonosi društvu.“ U posljednje vrijeme *Vijenac* je proširen za osam stranica bez povećanja cijene, a list je upravo grafički osvježen, uvedene su nove rubrike, objavljuju se ulomci rukopisa romana hrvatskih i stranih pisaca, fragmenti dramskih tekstova, feljtoni o umjetnoj inteligenciji, kazao je Galić i poručio da će *Vijenac* „i dalje intenzivno pratiti rad Matičinih ogranaka, žila kucavica lokalne kulture, otvarati prostor za polemiku i kritički vrednovati umjetničku produkciju, koja i u novoj sezoni ima jake adute.“

Jedine novine za kulturu i umjetnost

Velika su imena hrvatske kulture i povijesti pišući i govoreći u *Vijencu* pridonijela našoj kulturnoj povijesti i povijesti našeg društva te različitim političkim događajima koje smo kao hrvatski narod prolazili, kazala je ministrica kulture i medija Nina Obuljen Koržinek. Naglasila je da baš kao što je utemeljenje *Vijenca* imalo prekretničku ulogu za hrvatski nacionalni identitet, tako se i njegovo gašenje u 20. stoljeću dogodilo u prekretničkim trenucima, ali se onda i ponovno pokretanje dogodilo u doba stvaranja demokratske hrvatske države. Zaključila je da *Vijenac* sve ove godine prati hrvatsku kulturu, koja raste i razvija se, kao jedine takve novine za kulturu u Republici Hrvatskoj. „Željeli bismo da takvih novina ima više“, kazala je, „ne zbog nedostatka izvrsnosti i kvalitete nego zato što bismo svi voljeli da ima i mnogo više interesa za kulturu.“ Mini-

Snimila Jelena Gazvoda

Snimio Pavao Damjanović

Snimila Emica Elveđić / PIXSELL

Atrij Matice hrvatske bio je ispunjen do posljednjeg mjesta

strica je zahvalila glavnom uredniku i svim suradnicima, „koji na stranicama *Vijenca* prate hrvatsku kulturu i hrvatsko društvo, što u vremenu koje nije prijateljski nastrojeno prema ozbiljnim tiskanim medijima nije lako, što zadržavaju visoku razinu, kvalitetu, profesionalizam, objektivnost, raznolikost, otvorenost za različite kulturne i umjetničke sadržaje“ i poželjela mnogo uspjeha u radu ne samo radi Matice i *Vijenca* nego radi hrvatske kulture u cjelini.

O ljudima koji su obilježili početak *Vijenca* 1993. govorila je na panelu prva i jedina lektorica *Vijenca* Saša Vagner, jedina osoba koja je u redakciji *Vijenca* svih ovih 30 godina od 1. broja do obljetničkog 770. Tekst naše lektorice u nastavku donosimo u cijelosti.

Svoja je sjećanja s publikom podijelila i dugogodišnja kolumnistica Nives Opačić, koja

za list piše više od 25 godina, a članak *Sustavnari na stranicama* objavila je u obljetničkom broju. Profesor Božo Skoko, stručnjak za komunikacije i odnose s javnošću, govorio je o ulozi *Vijenca* na suvremenoj medijskoj sceni i o perspektivama u budućnosti, a glavni urednik Goran Galić predstavio je sadržaj obljetničkog broja.

Prava prosudba našeg vremena

U vremenima koja nisu sklona pisanoj riječi možemo biti sretni i ponosni što slavimo ovu obljetnicu, rekao je Skoko, podsjetivši da su još početkom 2000. teoretičari tiska prognozirali da 2023. nećemo više čitati novine, da ćemo svi prijeći na kojekakve druge platforme. Iako su se ta predviđanja tek djelomično ostvarila - živimo u vremenu utrke za klikovima, za čitanosti, za gledanosti,

kada se doslovno sve banalizira, kada su tanke granice između kulture i nekulture „u takvim nam vremenima treba jedan ovakav list koji nam često služi poput svjetionika da u tom moru ponude kaže što je vrijedno, a što nije, da razdvoji kulturu od nekulture i da čuva izvrsnost pisane riječi“, naglasio je Skoko. Dodao je da iako su se urednici koji su uređivali *Vijenac* zadnjih 30 godina razlikovali po preferencijama, vrijednosnim sustavima pa čak i ideološkim pristupima, *Vijenac* je uspio sačuvati temeljno poslanje čuvara i promicatelja hrvatskoga identiteta, kulture, znanosti, umjetnosti i visoke uredničke kriterije.

„Svjedoci smo vremena u kojemu se u medijskom svijetu događa banalizacija, kad svatko može pisati, svatko može objavljivati i konkurencija je velika, i upravo u takvu

Snimila Emica Elveđić / PIXSELL

Svečana, ali i opuštena atmosfera u Matici hrvatskoj

kontekstu nama treba list koji je relevantan, koji će znati dati pravu prosudbu vremena u kojem živimo, biti dobronamjerman kritičar svega onoga što se oko nas događa i nudi, koji će biti čuvar dobrog ukusa“, zaključio je Skoko. *Vijenac* se ističe u medijskom prostoru jer nas s jedne strane podsjeća na našu bogatu baštinu, na doprinose velikana, obvezuje nas prema tradiciji, ali je i otvoren prema suvremenim temama - on je tribina koja sluša i dopušta čuti i drukčije mišljenje, koja promišlja društvo i vrijeme u kojemu živimo, otvoreno raspravlja o izazovima s kojima se susrećemo, a pritom i sam pokreće neka važna društvena pitanja, ocijenio je Skoko i kazao: „*Vijenac* je bio i ostao uzor i primjer dobro uređivana lista koji čuva ljepotu hrvatske riječi i koji okuplja najizvršnija imena hrvatske kulture.“

Iako će budućnost biti izazovna, jer danas svi očekuju kratke površne videosadržaje,

Velika su imena hrvatske kulture i povijesti pišući i govoreći u *Vijencu* pridonijela našoj kulturnoj povijesti i povijesti našeg društva te različitim političkim događajima koje smo kao hrvatski narod prolazili, kazala je ministrica kulture i medija Nina Obuljen KoržinekUz suradnike *Vijenca* među uzvanicima su bili brojni istaknuti predstavnici društveno-kulturnog života

vizualne, zanimljive forme, i očekivano će dugački pametni tekstovi gubiti utrku s takvim prizemnim formama, valja naglasiti da se s druge strane tisak ponovno vraća, a *Vijenac* je već s prethodnim urednikom Lukom Šeputom pokazao kako zna hvatati korak s novim trendovima, prilagođavati se novim generacijama, kazao je profesor Skoko i zaključio da je samim tim *Vijenac* na dobru novom putu.

Nives Opačić - 25 godina uz *Vijenac*

Nives Opačić prisjetila se prvih kolumni u *Vijencu*, koje su bile o kavi, gostionicama, kavanama, pokazujući svijet oko nas, ali i svojih sustanara na *Vijenčevim* stranicama o kojima je pisala u obiljetničkom broju (770) - Pere Kvirgića, Viktora Žmegača, Željke Čorak, Dalibora Brozovića, Zlatka Crnkovića, Pavla Pavličića, Ljerke Car Matutinović. Na ilu-

stracijama spomenutoga članka i popratnoj izložbi u atriju MH mogle su se vidjeti i kolumne Arsena Dedića, Vice Vukova, karikature Joška Marušića...

Kolumne Nives Opačić izlaze su u *Vijencu* pod raznim nadnaslovima - *Što znači, odakle dolazi* (s čime autorica nije bila sretna), pa razni drugi naslovi do aktualnog *Skokovito po dolu i gaju*... Ispričala je kako je htjela da se njezina knjiga koja je izašla 2005. zove onako kako se ne zove - *Prtinom i cijelcem*. Tadašnja glavna urednica nakladništva Matice hrvatske Jelena Hekman rekla je da taj naslov čitatelji neće razumjeti i neka se zove *Iza riječi*. „Meni je bilo stalo da se knjiga objavi pa sam pristala, no progurala sam *Prtinu i cijelac* barem u podnaslovu“, rekla je Nives Opačić, *Vijenčeva* najdugovječnija kolumnistica koja iz broja u broj šalje tekstove i dolazi u redakciju pročitati ih „ne zato što sam sumnjičava nego zato što se zna dogoditi u prijelomu

Dizajner M. Balaić i nekadašnji gl. ur. *Vijenca*, danas gl. ur. nakladništva MH L. Šeput, voditeljica J. Šporčić Prtorić

da su riječi na kraju retka krivo rastavljene“. Prisjetila se i kolumne znamenitog urednika, prevoditelja i pisca Zlatka Crnkovića iz 2000-ih, koja je izašla pod naslovom *Prošla baba s kolačima*.

Biti glavni urednik novina za kulturu i umjetnost uvijek je izazov, a posebno u okruženju suvremenih medija. O tome što ga pokreće u tom poslu govorio je Goran Galić: „Izazova će biti uvijek, no kada čovjek ima dobre suradnike i čitatelje, ima i energije.“ Posebno se osvrnuo na suradnju s akademikom Viktorom Žmegačem, koji je pisao tekstove na pisačkoj mašini, a on je osobno išao po njih i uvijek bi se s tog susreta vratio oplemenjen malim trenucima s dragim akademikom i kakvim intelektualnim biserom. O akademikovoj posvećenosti *Vijencu* govori to da je tjedan dana prije smrti prošle godine skicirao tekst za sljedeći broj i skica koju je ustupila njegova obitelj, objavljena je

u *Vijencu* br. 743 - 744 od 8. rujna 2022. zajedno s posljednja dva članka Viktora Žmegača. To su zadnji tekstovi koje je u svom dugom i plodnom životu objavio Viktor Žmegač. Posljednje su akademikove riječi na kraju zadnjeg teksta: „Utješno je što ne propada umjetnost.“ Tu poruku Viktora Žmegača, kazao je Goran Galić, *Vijenac* će i dalje slijediti.

30 godina *Vijenca* kroz 30 naslovnica

O izložbi *30 godina novoga Vijenca 1993-2023*, govorili su predsjednik Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske i pročelnik Odjela za likovne umjetnosti Matice hrvatske te redoviti profesor na Odsjeku za povijest umjetnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu Dino Milinović i dizajner naslovnica *Vijenca*, kreativni direktor Mit dizajn studija iz Osijeka i umjetnički suradnik na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku Marin Balaić.

Govoreći o riječi, tekstu, sadržaju, možda pomalo zaboravljamo na likovni izražaj, koji je danas važniji nego bilo kada prije, rekao je Milinović, ukazavši na to da su, ako pogledamo izložbu 30 naslovnica *Vijenca* koje su obilježile njegovih 30 godina, tendencije

Današnja uprava MH stoji iza ovog uredništva dušom i srcem i nikada se nije dogodilo da uvjetuje što će se objaviti, a što ne. Prostor slobode i kreativnosti koji imaju današnji urednici prepoznaju i suradnici *Vijenca* i njegovi čitatelji, naglasio je predsjednik Matice hrvatske Miro Gavran

Snimio Pavao Damjanović

Iako su Prijavci u jeku nove turneje i finalizaciji novog albuma, pronašli su vremena za *Vijenac* i Maticu

Snimio Mirko Cvjetko

Predsjednik Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske i pročelnik Odjela za likovne umjetnosti MH Dino Milinović i dizajner naslovnica *Vijenca*, kreativni direktor Mit dizajn studija iz Osijeka Marin Balaić

Snimio Mirko Cvjetko

Torta s obljetničkom naslovnicom na svečanom domjenku - zahvaljujemo sponzorima: Vinariji Rossi, Andriji Stojiću i PZV

Iako prepoznatljive - kad pratimo naslovnice, vidimo kako se razvijao odnos prema likovnome. U početku imamo isključivo riječ, uz pokoju fotografiju. Početkom 2000. imamo više fotografija koje su u službi prezentacije sadržaja, da bismo u proteklih 10 godina došli do toga da naslovnica obuhvaća jedan likovni izraz - fotografiju, grafički dizajn, sliku... „Ta evolucija nije samo posljedica odluka urednika već prati trend koji je prisutan posvuda. Kada gledate novine na kioscima, one će vas nastojati zarobiti svojim naslovnicama, svojom šarolikošću, čak i kičastošću - taj trend je potrebno pratiti, no s druge strane ozbiljna ga novine izbjegavaju. Imate čudan nesklad između tekstova koji žele biti ozbiljni i likovnog izričaja koji oduvijek smatram zamkom jer nas vodi u područje

kiča. To dakako ne smije biti razlog da čovjek odustane od likovnog. Sve to pokazuje koliku odgovornost ima urednik kada bira naslovnu stranicu“, kazao je Milinović. Naglasio je da urednik mora odabrati nešto što će biti iskaz važnosti trenutka, i zato imamo naslovnice koje su popratile pandemiju, potres u Petrinji i potres u Zagrebu, pojedince poput Antuna Gustava Matoša, u *Vijencu* posvećenu njegovoj obljetnici prikazana s pomoću aplikacije koja je predviđjela kako bi on izgledao da živi u današnjem trenutku. Izbor naslovnice treba otkrivati sadržaj, no ona ne smije biti odveć napadna, a istovremeno mora privući oko, zaključio je Milinović.

Marin Balaić složio se s Dinom Milinovićem i kazao da je kirurški precizno definirao vrlo tanku liniju između nečega što je kvalitetno i kiča, između odgovornosti koju imaju glavni urednici i koju on s njima dijeli kao grafički dizajner. Kazao je da se u suradnji s glavnim urednicima on kao likovnjak, dizajner, mora baviti vizualnom komunikacijom i pronaći način da, koristeći se likovnim alatima, pronađe ono zbog čega će ljudi kupiti *Vijenac*, pretplatiti se, ostati vjerni čitatelji. Kazao je da se suradnja s Goranom Galićem i prije njega Lukom Šeputom ističe u njegovoj karijeri jer mu daju slobodne ruke, no imaju i dirigentski štapić kojim usmjeravaju. Naglasio je da, ako mora istaknuti jednu, najdraža mu je naslovnica iz 2018, s temom Vukovara, na kojoj se nalazi golubica s rešetkama. Pojasnio je da je poruka te ilustracije da ne smijemo ostati zarobljeni jer Vukovar doista jest dugo bio zarobljen.

Glazbeni gosti proslave bili su legendarni hrvatski rock-sastav Prljavo kazalište. Osnivač benda Jasenko Houra prijatelj je *Vijenca* i Matice hrvatske već godinama. Iako je Prljavo kazalište u jeku nove turneje i finalizaciji novog albuma, pronašli su vremena za *Vijenac* i Maticu i dodali pokoju ružu hrvatsku u naš vijenac različitog bilja i cvijeća. Hvala im!

Snimio Mirko Cvjetko

Saša Wagner, prva i jedina lektorica *Vijenca*

Tko je prije 30 godina skupio bilje za *Vijenac*?

Branimir Donat naslutio je da bi Matičine novine za kulturu mogle biti trajno mjesto i mjesto za sva hrvatska vrijedna pera. Slobodan Prosperov Novak je pak svojom velikom energijom i iskrom pokrenuo stvar - ostalo je povijest

Piše Saša Wagner, lektorica *Vijenca*

Rane devedesete vrijeme je mnogih početaka: državnih tijela, kulturnih i obrazovnih ustanova, dolaze novi ljudi. Obnovljena Matica privlači u svoju palaču, ogranke i odsjeke mnoge intelektualce, one iz Hrvatske, ali i povratnike iz emigracije. Među njima su Jelena Hekman, urednica, Vlado Gotovac, pjesnik i disident, Boris Maruna, pjesnik i emigrant, Slobodan Prosperov Novak, sveučilišni profesor, i Branimir Donat, pisac i urednik, ali i politički zatvorenik u Jugoslaviji.

Branimir Donat, rođen kao Tvrtko Zane, bio je čovjek prakse, poznavatelj ljudi, s objema nogama na zemlji, vrstan kuhar i domaćin na mnogim književnim druženjima u svom stanu, zanosan plesač, a iznad svega odličan poznavatelj prilika u hrvatskoj književnosti, i to u samoj Hrvatskoj, odnosno donedavna Jugoslaviji, i onih među hrvatskom intelektualnom emigracijom. Donatu nitko nije bio nevažan, nitko tko je mogao pridonijeti zajedničkoj kulturi, i to na praktičan, konkretan, opipljiv i nadasve trajan način - naslutio je da bi Matičine novine (ne list, ne časopis) za kulturu mogle biti baš takvo trajno mjesto i mjesto za sva hrvatska vrijedna pera. Slobodan P. Novak je pak svojom velikom energijom i iskrom pokrenuo stvar - ostalo je povijest.

Kao glavni urednici i izdavači nizali su se sveučilišni profesori, mnogi od njih moji: S. P. N., svojedobno najmlađi na onodobnoj jugoslavistici, Nives Opačić, naša vrijedna i pouzdana autorica koja jezik, pravopis i gramatiku, čini temom zanimljivom toliko da se zbog nje pune dvorane za promocije, kupuje *Vijenac*, slušaju radijske i gledaju televizijske emisije, Stjepan Damjanović, najdraži profesor generacija studenata na istom odsjeku FF-a... Oni koji su prvo bili urednici (pa i glavna urednica), a poslije postali sveučilišni nastavnici još su mnogo brojniji.

Moj kratki govor ne teži obuhvatnosti, svaka je lista imena nepotpuna i namjerno subjektivna, a svaki se dojam oslanja na (ne) pouzdano pamćenje - što me vraća Donatu, uredniku u NZMH-u, a poslije u Matici, koji je nas, zaposlene u Nakladnom zavodu, informirao o osnivanju novina za kulturu kojima će Matica hrvatska (i sama netom obnovljena) biti izdavač. Meni i kolegici korektorici rekao je: Svakako prihvatite posao u tim novinama, one će potrajati, s Nakladnim ne znamo što će biti.

Na početku, ili prije početka, bezimenom budućem proizvodu trebalo je dati ime - po kuloarima kratko se vrtjelo *Novo doba*, a zatim se ustalila ideja vraćanja starom imenu Matičina književnog lista iz 19. stoljeća. Nakon svih ovih godina i u tome vidim zlatnu i spretnu Donatovu ruku: Urednicima je govorio, nemojte se odreći dobra autora zbog njegova drukčijeg uvjerenja, svjetonazora, stranke, pripadnosti drugom krugu (u to doba nije bilo dva društva književnika, tj. pisaca) - hrvatska je kultura i književnost odveć mala da bi si mogla dopustiti odbacivanje. Ili, drugim riječima, neka novine za kulturu budu vijenac različitog bilja i cvijeća.

Donat se pokazao prorokom što se tiče trajnosti ovih novina, a njegova savjeta o uključivosti držao se *Vijenac* svih proteklih godina s promjenjivom srećom, nikad to načelo ne napustivši u potpunosti. Kad se lektorica umirovi, što će biti uskoro, više neće biti nikoga u *Vijencu* od prvoga broja. Ipak, sigurna sam da će dobri Donatov duh ostati s redakcijom.

U RIJECI ODRŽAN OKRUGLI STOL OBRAZOVNA ULOGA UMJETNOSTI

Ulaganjem u umjetnost protiv kulture otkazivanja

Kao velik obrazovni problem gosti su istaknuli neopravdano ignoriranje nastavnih sadržaja posvećenih umjetnosti u suvremenom školskom sustavu, ukidanje odjela i financiranja na sveučilištima

Piše Ivan Cerovac

Okrugli stol o obrazovnoj ulozi umjetnosti održan je 5. rujna u Bačva Pubu u Rijeci, u organizaciji Katedre za estetiku Filozofskog fakulteta u Rijeci i Hrvatskoga društva za analitičku filozofiju, a u suradnji s projektima popularizacije znanosti Opatija Coffeehouse Debates i RiPhil. Iako će se gotovo svi složiti da umjetnost, bilo da je riječ o književnosti, glazbi ili nekom od vizualnih ili performativnih oblika umjetnosti, može imati pozitivan učinak u odgoju i obrazovanju, izostat će konsenzus o prirodi tog učinka, kao i o stupnju u kojem umjetnost unapređuje odgoj i obrazovanje. Odgajatelji i nastavnici, kao i roditelji i skrbnici, mogu zbog toga biti u nedoumici prilikom izbora i planiranja odgojno-obrazovnih metoda, baš kao i tvorcima obrazovnih javnih politika u planiranju nastavnog plana i procesa te u oblikovanju njegova sadržaja.

Cilj je okruglog stola stoga bio propitati koju ulogu različiti oblici umjetnosti imaju

James MacAllister (Sveučilište Birmingham) rekao je da umjetnost posebno dobro njeguje etički senzibilitet pojedinca, omogućujući mu na taj način potpuniji suživot u zajednici

ili bi trebali imati na svim razinama odgoja i obrazovanja te istražiti prinos umjetnosti ciljevima obrazovanja, ali i društvenoj pravednosti i političkoj stabilnosti. Razgovaralo se i o negativnim učincima umjetnosti, razvoju kulture otkazivanja i nemoralnim umjetnicima, uz poseban naglasak na društvene mreže kao prostor (ne)etičkog djelovanja. Od posebna je interesa propitati status umjetnosti u odnosu na STEM-područja s jedne strane i s obzirom na razvoj umjetne inteligencije s druge, s namjerom da se ukaže na neotuđivu vrijednost umjetnosti i humanistike, kao i važnost ulaganja u umjetničko i humanističko obrazovanje.

Gosti okruglog stola bili su profesori i istraživači s poznatih sveučilišta u Ujedinjenom Kraljevstvu: Laura D'Olimpio (Sveučilište Birmingham), James MacAllister (Sveučilište Edinburgh) i Murray Smith (Sveučilište

Kent). Okrugli je stol otvorila i njegove ciljeve obrazložila moderatorica, Iris Vidmar Jovanović s riječkog Odsjeka za filozofiju. Gotovo jednoglasno gosti su se složili da je umjetnost jedan od središnjih aspekata dobra života i izvor višeslojnih estetskih, kognitivnih i etičkih dobiti, uključujući razvoj empatije i razumijevanja, unapređenje moralnog promišljanja te kreativnog i kritičkog razmišljanja, razvijanje sposobnosti za interdisciplinarno učenje i za percipiranje i promišljanje umjetničke vrijednosti djela i svijeta oko nas. Istaknuli su i da nam umjetnost omogućuje bavljenje aktualnim društvenim i političkim pitanjima, a mnogima pomaže u uklanjanju stresa i u unapređenju kvalitete života. Kao velik obrazovni problem gosti su istaknuli neopravdano ignoriranje nastavnih sadržaja posvećenih umjetnosti u suvremenom školskom susta-

vu, ukidanje odjela i financiranja na sveučilištima.

Laura D'Olimpio, autorica knjige *Nužnost estetskog obrazovanja*, istaknula je da je jedna od najvećih blagodati umjetnosti pokazivanje pojedincima kako izaći iz sigurne zone. Izlaganje novim iskustvima i izazovima, čak i kada ih doživljavamo posredno, putem umjetničkih djela, pomaže nam da postanemo kreativna osoba, što nam pak pomaže da napredujemo u raznim aspektima privatnog i poslovnog života. Umjetnost nam omogućuje da postanemo pažljiviji slušatelji i da s više empatije pristupimo problemima drugih ljudi. James MacAllister dodao je da umjetnost posebno dobro njeguje etički senzibilitet pojedinca, omogućujući mu na taj način potpuniji suživot u zajednici. Teoretičar filma i filozof Murray Smith istaknuo je da površan (zabavno-hedonistički) pristup umjetnosti koji mnogi prakticiraju u slobodno vrijeme onemogućuje pojedincu da razvije kreativnost i da je ugradi u način na koji pristupa životnim izazovima, zbog čega je od velike važnosti da se u obrazovnom sustavu pristupa ozbiljnim i kvalitetnim umjetničkim djelima.

Gosti su izrazili zabrinutost zbog rastuće kulture otkazivanja. Dobro je što pojedina djela i pojedini umjetnici potiču kontroverzne teme i time omogućuju razvoj svijesti i javni diskurs o stvarima o kojima se možda ne bi govorilo. Uništavanje djela ili njihova izolacija iz javne domene nikako nije prikladan odgovor na navodne nemoralne segmente djela ili onih koji su ih stvorili. Štoviše, upravo takav odbacivački stav upućuje koliko smo kao društvo nekritički, nepromišljeni i skloni pogrešnim zaključcima.

MEĐUNARODNI DAN MIRA

Vjerom i djelom mirotvorci

Religijske zajednice imaju neobično snažnu mogućnost promicanja mira i izravnog djelovanja prema miru

Piše Vedran Obućina

Međunarodni dan mira održava se svake godine na prvi dan jeseni. Ovo je UN-ov praznik, a ta je međunarodna organizacija u svom planu održivog razvoja do 2030. prvi put spomenula i vjerske zajednice, osobito njihov doprinos miru. Svjetske religije običavaju danas javno osuditi pozive na mržnju, nasilje, diskriminaciju i neprijateljstvo, sve radnje koje mogu dovesti do nasilnih sukoba i zločina. Vjerske zajednice imaju i određenu odgovornost pri osuđivanju ovakvih poziva, osobito ako se oni izdaju u ime religije ili određenog vjerovanja. No mir nije samo odsutnost nasilja nego i niz sastavnica koje vode mirnom društvu.

U Matici hrvatskoj s temom *Religije i mir* na Međunarodni dan mira održano je panel-predavanje u suorganizaciji Odjela za politologiju MH i Centra za međureligijski dijalog. Hrvatska je zemlja koja je prošla težak

rat i gradila neovisnost s vrlo jasnim razumijevanjem mira. Uvidjevši zlorabu religije za ekspanzionističke težnje, u Hrvatskoj je vrlo rano stasao smisao za prava i samostalnost djelovanja vjerskih zajednica, koje će nastupati u javnosti u skladu sa svojim vjerskim učenjima. Zato je Hrvatska u prednosti kada govorimo o novim oblicima ugroze mira, što se moglo vidjeti i u nastupima govornika.

Uzimajući u obzir da se religija može sagledavati kao skup vjerskih učenja, kao određeni rituali i običaji, te kao vjerske institucije, dva panela donijela su predavanja o ulozi religije u mirotvorstvu. Na prvom panelu predstavljene su kršćanske i budističke ideje o miru. Žarko Andričević, učitelj Chana iz Budističke zajednice u RH, iznio je budističko viđenje ljudskog neznanja, iz čega izvire sebičnost, pohlepa i mržnja, a kao lijek budizam nudi moral, meditaciju i mudrost. Anto Gavrić, profesor na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti u Zagrebu, ističe kako je mir djelo pravde i kao takav pojavljuje se u Starom i Novom zavjetu te obvezuje kršćane na osuđivanje nasilja i praćenje enciklika papa koji su spominjali napredak, socijalni nauk Crkve, solidarnost te kulturu susreta naspram kulture isključivanja kao okosnice vjerni-

U povodu Međunarodnog dana mira održano je panel-predavanje

kog pristupa miru. Na drugom panelu iznijeta su iskustva vjerskog mirotvorstva. Stanko Perica, voditelj Isusovačke službe za izbjeglice, vidi vjernike kao patuljke na leđima divova, intelektualnih i duhovnih vođa idejama kojih se valja voditi. Takvi su divovi papa Franjo, Sigmund Baumann, Hannah Arendt, Jon Sobrino, koji su svi izrekli važne poruke za očuvanje mira i to ne samo kao odsutnosti sukoba. Nejra Kadić Meškić iz Centra za kulturu dijaloga upozorava s islamskoga gledišta na važnost unutarreligijskog dijaloga kao jednako važna onom međureligijskom, jer je rad s mladima i obrazovanje važan korak u postavljanju zajedničkog života spram suživota, posebno u slučajevima političke manipulacije religijom i potrebe vjer-

skih vođa da popravljaju svijet. Najzad, Ana Raffai iz inicijative Vjernici za mir govorila je o potrebi trajnih mirovnih službi u svakoj župi, spajajući znanje teologa i mirovnih aktivista pod idejom „Gradeći mir, slavimo Boga“.

Moderator Vedran Obućina vidi sivu zonu između tri pojma slobode govora (npr. Švedska slavi slobodu govora kroz palež svetih knjiga), govora mržnje i poticanja na nasilje (u nekim državama izražavanje vjere blasfemičan je čin) ili diskriminacije često je teško dokučiti u situacijama stvarnog života. Razlikovanje te tri kategorije govora još je složenije u religijskoj sferi. Neki vjerski akteri upadaju u poticanje mržnje prema drugim vjernicima ili ateistima tijekom onoga što smatraju propovijedanjem vlastite vjere. Postoje čak i primjeri gdje neka vrsta „teološkog populizma“ navodi vjerske aktere da otvoreno pobune zajednice jedne protiv drugih i da potiču nasilje u ime Boga. Istovremeno, vjerske zajednice nalaze se pred sve snažnijim napadima radikalnog sekularizma, *woke*-ideologije i sličnih pokreta. Istovremeno, religijske zajednice imaju neobično snažnu mogućnost promicanja mira i izravnog djelovanja prema miru.

DODIJELJENA NAGRADA IVO HERGEŠIĆ ZA NAJBOLJE OSTVARENJE U KAZALIŠNOJ SEZONI 2022/23.

Gard kao stav, ali i intermedijaska igra

Piše Ante Peričić

Predstavi *Gard* Teatra &TD Studentskog centra u Zagrebu i njezinu autorskom timu pripala je nagrada Ivo Hergešić Hrvatskog društva kazališnih kritičara i teatrologa za sezonu 2022/23. O nagradi koja se dodjeljuje od 2021. odlučilo je tročlano povjerenstvo u sastavu Mila Bulimbašić Botteri, Igor Tretinjak i Leon Žganec-Brajša (predsjednik), koji je, nakon uvodnog pozdrava predsjednice HDKKT-a Ivane Slunjski, pročitao obrazloženje u kojem, između ostalog, stoji: „Gard je stav, pozicija, u boksačkoj praksi poznat i neminovnan potez iz kojeg sve proizlazi, bez kojeg se borba ne započinje. Gard se ne smije izgubiti, bez njega boksač pada i ne može nastaviti borbu. Odnosi su jasni. Tko izgubi gard – gubi ‘rat’. Redatelj Dražen Krešić i dramaturg Filip Rutić pošli su od te premise i započeli kretanje prema paradigmi u kojoj se jasnoća gubi, a borbe ostaju bez jasna pobjednika i poraženog. U dramskoj radnji koja se kreće oko polaznog motiva filma o Nikoli – u ulozi Nikola Nedić – bivšem boksačkom prvaku kojeg glumi Bernard, profesionalni glumac – u interpretaciji Bernarda Tomića – odvija se vješto žongliranje i kolažiranje nekoliko paralelnih fiksijskih i medijskih svjetova. *Gard* je predstava koja na vješt i osobit način kombinira i prepleće filmski i kazališni medij, uzdižući njihov odnos do pozicije nadanimatora što se poigrava vlastitim elementima, likovima i njihovim sudbinama. Promišljena intermedijaska igra na sceni djeluje elegantno, pročišćeno i nenametljivo te čini ključ iznimno privlač-

na i zavodljiva izvedbenog ruha naizgled jednostavne predstave, no koja se pred gledateljem rastvara poput cvijeta u brojne slojeve, nudeći ih na zajedničku igru i dopisivanje.“

Žiri nastavlja obrazlažući da „Krešić i Rutić pokazuju zavidnu zrelost te u kazališni čin slojevito i tek naizgled ležerno upleću filmski medij. Ne čine to prvoloptaški, prepustajući se njegovoj ‘smrznutoj’ vizualnosti, već ga u tijelo izvedbe upleću na sadržajnom, strukturalnom, konceptijskom i idejnom planu. Taj susret i preplet, a na mjestima i sukob dvaju medija postavlja kazalište i film u pozicije istinskih (meta)aktera čiji odnos postaje nositelj cjeline. U takvu izvedbenom okviru, u kojemu je fokus s riječi pomaknut na odnos između dvaju medija, glumci – uz Nedića i Tomića uloge su uvjerljivo kreirali Lana Ujević, Ivan Jurković, Lana Meniga, Luka Stilinović te Kristijan Ugrina na video-projekciji – postaju tek lutke u rukama radnje, pijuni čije konce vuče prikriveni autor djela – koncept. I ma koliko se čini da (naizgledni) protagonist Nikola u vlastitim rukama drži sudbinu autobiografskog filma, a time i predstave u cjelini, ona mu sve vrijeme izmiče, nježno i sigurno ga vodeći vlastitim putovima. Taj obrat odlično je oblikovao Nikola Nedić, koji je vlastite slabosti i slabosti fiktivnog imenjaka pretočio u slojevitu scensku borbu (spuštenog garda) sa sobom i svijetom oko sebe.“

Voditelj kulture zagrebačkog Studentskog centra Davor Šišmanović čestitao je akterima predstave na načinu na koji su predstavi iznijeli te dodao: „&TD su, u nekoli-

Ekipe predstave *Gard* na dodjeli nagrade

ko posljednjih godina, zaobilazile nagrade i pohvale, što se u posljednje vrijeme promijenilo. Ove smo godine bili selektirani za Marulićeve dane, a na Festivalu glumca odnijeli smo velike nagrade, a sada još i ovo priznanje. Nekako smo uspjeli promijeniti taj trend. &TD je, kako je to svojevremeno govorio Petar Selem – jedan od doajena našeg teatra, različit. Drago mi je što je ovu nagradu dobila jedna različita predstava i što &TD ustrajava na tim različitim predstavama“, kazao je Šišmanović, zaključivši da je zanimljivo to što je ansambl predstave iznimno mlad, a Teatar &TD nalazi se u instituciji koja se zove Studentski centar.

„Želim zahvaliti Teatru &TD na dugotrajnoj i svesrdnoj podršci bez koje predstava ne bi mogla biti to što jest, kao i cijeloj mojoj ekipi, dragim prijateljima i suradnicima, ali i Društvu na dodjeli ove nagrade. Velika nam je čast, hvala mnogo i ova je nagrada zasigurno poticaj za daljnji rad“, kazao je redatelj Dražen Krešić, uz kojeg su na dodjeli bili i dramaturg Filip Rutić te glumci Lana Ujević, Nikola Nedić i Bernard Tomić te autor scenskog pokreta Damir Klemenčić. Scenograf predstave je Matej Kniewald, kostimografkinja Aleksandra Ana Buković.

Predstava *Gard* i dalje je na repertoaru Teatra &TD te se može gledati u Savskoj 25.

U BRESTU POKUPSKOM ZORAN BUROJEVIĆ OTVORIO PRIVATNU NEKOMERCIJALNU GALERIJU

Strieglova galerija uz rijeku

Piše Anđelko Hundić

Privatnih galerija u Hrvatskoj ima malo. Njihovo je obilježje da su većinom tržišno usmjerene pa im je i galerijski program ili poslanje prezentiranje komercijalne umjetnosti. Vrlo je malo nekomercijalnih, koje izlazu radove usmjerene na umjetničko, na stvaranje kojemu nije cilj prodaja i profit. Drugo obilježje privatnih galerija jest da se nalaze u velikim gradovima, na mjestima gdje postoji tržište umjetnina, premda je to kada je Hrvatska u pitanju upitno, i zainteresirana publika. No u slučaju Galerije uz rijeku dogodilo se nešto svemu gore napisanom suprotno. Zoran Burojević otvorio je privatnu galeriju, i to nekomercijalnu, na selu.

Devetoga rujna, u povodu datuma rođenja slikara Slave Striegla u Brestu Pokupskom, otvoren je prostor Galerija uz rijeku. Nakon što je otišao u mirovinu Zoran Burojević nije se umirovio nego samozaposlio. Nekoliko riječi o autoru i voditelju projekta. Zoran Burojević povjesničar je umjetnosti koji je radio kao voditelj Galerije Striegl u Sisku i slovi kao najbolji poznavatelj Strieglova opusa. Tomu u prilog govore dvije monografije posvećene spomenutom umjetniku kojima je on autor. To su *Slavo Striegl* izdana 2003. i *Striegl – animalizam* objavljena 2009. Burojević je poštovanje prema umjetniku pokazao i u svojoj izlagačkoj koncepciji u Galeriji uz rijeku. On je, naime, dio galerijskog prostora nazvao Striegl – spomen-soba i u njoj izložio malu retrospektivu cjelokupnog rada umjetnika, te ona egzistira kao stalni po-

Otvaranje Galerije uz rijeku u Brestu Pokupskom na rođendan slikara Slave Striegla 9. rujna

Galerija je zamišljena i kao mjesto neobveznog susreta umjetnika i drugih ljubitelja života uz rijeku

stav. Drugi dio galerije služi za povremene izložbe umjetnika različitih načina izražavanja, ali na zadanu temu – život uz rijeku. Djelovanje i koncepcija ili poslanje Galerije

uz rijeku nije ograničeno samo na izlaganje umjetničkih radova, nego je zamišljena i kao mjesto neobveznog susreta umjetnika i drugih ljubitelja života uz rijeku, a u planu je i organiziranje umjetničkih kolonija.

Za cijelu koncepciju važno je mjesto gdje se nalazi Galerija uz rijeku, to je Brest Pokupski uz samu rijeku Kupu, koja na tom mjestu blago zavija, a široka je i mirna toka. Prostor galerije sastoji se od dvije tradicionalno građene drvene zgrade i okućnice, a namijenjen je izlaganju svih vrsta likovnih radova, ali i drugim vrstama javnog djelovanja. I na kraju, ali ne i manje važno, riječ je o privatnom posjedu Zorana Burojevića koji je on namijenio javnom korištenju.

uz rijeku nije ograničeno samo na izlaganje umjetničkih radova, nego je zamišljena i kao mjesto neobveznog susreta umjetnika i drugih ljubitelja života uz rijeku, a u planu je i organiziranje umjetničkih kolonija.

Snimio Ante Rašić

Izvor: Teatar &TD

Izvor: Grad Petrinja

Nives Opačić
**Skokovito po
dolu i gaju**

Istarska županija

Šušnjeвица, jedno putno iznenađenje

Krafe, istarski specijalitet

Žena je govorila kako joj u zatvoru nije nimalo loše jer se u njemu barem odmori. Ako tko želi svojim tabanima osjetiti kako je bilo negdašnjim krijumčarima, organizatori su zbog toga obilježili tri takve staze u Parku prirode Učka

Ima još malih iznenađenja koja mi zna prirediti moj muž i putni tovaruš (tovaruš, ne tovariši!). To su izleti u nepoznato. Naravno, to „nepoznato“ odnosi se samo na neku nepoznanicu u Hrvatskoj, one inozemne takve će i ostati. Tako smo se jednoga blagog rujanskog dana vozili autocestom prema Karlovcu i prošli ga. Na račvanju cesta Split – Rijeka hvatali smo desni krak prema Rijeci, prošlih i pokraj Delnica, dakle ni od Gorskoga kotara ništa. Ako ne budemo skretali ni pred Rijekom, znači da nam ni ovdje neće biti kraj. Vrata Kvarnera otvarala su put dalje i uskoro smo se našli pred Tunelom Učka, dakle cilj će biti negdje u Istri, no nepoznanica je ostala i nakon izlaska iz tunela. Doista idem u nepoznato. A onda smo se našli na mirnoj cestici prema Boljunu, pa sve dalje šumovitim stražnjim padinama Učke. U Boljunu muž je pitao neke radnike, rijetke ljude koje smo sreli, za Šušnjevicu. Bili smo na dobrom putu, a ja sam tada prvi put čula to ime. Šušnjeвица. No i dalje nisam znala što je ondje. Dok nismo stali u selu preko puta maloga poklonca i ponešto uzdignute školske zgrade. Kaže muž: stigli smo! A ja i dalje nemam pojma ni kamo sam došla ni zašto sam došla. Tješi me jedino podatak da za Šušnjevicu nije čula ni moja riječka prijateljica, koja je neko vrijeme čak i radila u Pazinu. Malo-pomalo priča se stala odmotavati.

U jednom krilu pučke škole, izgrađene za austrougarske vladavine 1904. godine (danas ima samo šest učenika, ako se i taj broj već nije smanjio), smjestio se od 2019. sasvim nesvakidašnji Ekomuzej *Vlaški puti*. Sastoji od Interpretacijskog centra, Mediateke i tematskih staza *Putevi kontrabanda*. A kroz taj izvanredno zanimljiv i ukusno predstavljen centar provela nas je isto tako izvanredno ljubazna njegova ravnateljica, Viviana Brkarić, koja je, uz Tamaru Nikolić Đerić i Valtera Stojića, duša i muzeja i cijeloga projek-

ta oživljavanja vlaščkoga/istrorumunjskoga jezika (*vlaška limba*), kojim danas u nekolicini ovdašnjih sela govori sedamdestak stanovnika. Ni o tom visoko ugroženu jeziku nisam znala puno, osim da u Istri postoji i gdje je rasprostranjen, no sve je to bilo knjiško znanje (uglavnom s margina). Ovdje sam prvi put vidjela tekstove napisane tim jezikom (natpisi uz muzejske izložke), a mogla sam ga i čuti, jer su se agilni organizatori pobrinuli za kompletan doživljaj. Saznala sam i da je vlaški/žejski jezik na Popisu zaštićene nematerijalne kulturne baštine RH te da je uvršten u UNESCO-ov atlas ugroženih jezika svijeta.

Prolazite prilično skućenim prostorom toga jedinstvenog muzeja, no sve je podstrto vrlo pregledno: i kovačija, i kuhinja, i stočarstvo, i starinska platnena naprtnjača u kojoj se mukotrpno prenosila roba iz kontrabande (danas bismo rekli šverca), no taj „kontraband“ nije bio iz objesti nego iz nasušne potrebe. Odvijao se 1930-ih godina, dok je za talijanske vlasti bila proglašena bescarinska zona u Kvarnerskoj provinciji. *Zona franca* obuhvaćala je Rijeku, Opatiju, Ičiće, Iku, Lovran, Mošćeničku Dragu i Matulje, gdje je roba široke potrošnje (kava, konci, šećer) bila jeftinija nego drugdje, pa su ljudi prelazili na drugu stranu Učke i donosili ovamo tu jeftiniju robu, što je postao jedan od načina preživljavanja ovdašnjega življa. Na leđima se nije moglo prenijeti bogzna koliko, mene je cijela ta akcija podsjetila na moje pokojne krčke susjede iz Dobrinja, koje su isto tako, na leđima, nosile sol iz Solina u Slavoniju i mijenjale je za brašno (za prehraniti fameju). Naravno, ni žandari nisu baš spavali, hvatali su kontrabandiste, a najčešće bi im dopadala šaka najupornija, Marija Jadrečić Piskalica, prabaka sadašnje ravnateljice Muzeja Viviane Brkarić. Žena je govorila kako joj u zatvoru nije nimalo loše

jer se u njemu barem odmori. Ako tko želi svojim tabanima osjetiti kako je bilo negdašnjim krijumčarima, organizatori su zbog toga obilježili tri takve staze u Parku prirode Učka. Sve piše: i duljina staze, i najviša i najniža nadmorska visina (prva je staza od Sušnjevice do Podmaja, 5,97 km, druga od Podmaja do Mošćeničke Drage, 8,32 km, a treća od Zagrada do Mošćenica, 9,98 km: i sve to puta dva, jer se valjalo i vratiti kući). Za sve tri staze piše da su zahtjevne, u što nimalo ne sumnjam, premda to sama neću više provjeravati. No nije samo duljina staze bila odbojna. Okolne stijene pune su željeza, a ono privlači gromove, pa nije bila rijetkost da ljudi stradaju od grma. Zato je svatko tko bi sretno prošao tim putem stavio kamen na hrpu i tako su nastale gromače.

Motajući se po Muzeju, na red je došla i hrana. Na preglednim panoima redale su se slike najpopularnijih istarskih jestvina, ne samo kako izgledaju nego i kako se rade. Prednjačio je valjda i najpoznatiji kolač: krafele (krafe). Imenom slični krafnama, no nije im ni sličan. To je okrugli jastučić nacičanog ruba (tu su radili zubi od vilice) punjen mekim sirom (uz dodatak i malo zrelijeg) i eto ti hrane za pir! Danas se ta nekoć pučka hrana ubraja u vrhunske specijalitete (i skupo naplaćuje turistima kao izvorni istarski proizvod).

A onda mi je od ljubazne ravnateljice Viviane Brkarić stigla zorno oblikovana *Istarska kuharica*, pa više nije bilo izgovora: morala sam i sama pripremiti krafe, pa su i spravljeni, ali u kuhinji moje prijateljice Ivanke kod Siska. Ona je vješta s tijestom, ja nisam, pa mi je pomogla proniknuti u taj istarski specijalitet. Krafi su ispali izvrsno, premda ih ni moja prija nije dosad radila. Sigurna sam da će ih vrijedne Ivankine ruke spravit i još koji put. U vlaku prema Zagrebu društvo mi je pravila puna zdjela krafa za ukucane.

Boris Beck
**Paradoksi
kulture**

Hannah i njezine hrvatske sestre

Iz filma *Hannah i njezine sestre*

Zašto su osječku profesoricu Maju Urban, rekorderku u ironman-triatlonu i književnicu, složno napali svi hrvatski mediji?

„Nije mi žao niti se sramim, ne mislim da sam povrijedila prava roditelja, djece ili privatnost“, rekla je osječka profesorica mađarskog i latinskog Maja Urban, rekorderka u ironman-triatlonu i književnica, koju su ovaj mjesec složno napali svi hrvatski mediji, što je zbilja rijetko. Ona je na književni natječaj *Lapis Histriae 2023* poslala priču pod naslovom *O čemu šutim kad govorim o drkanju*, opisavši samozadovoljavanje šticećenika Centra za autizam gdje je svojedobno radila. Priča nije pobijedila, ali je osvojila visoko peto mjesto i trebala je biti objavljena u zborniku, no otkrilo se da je koristila stvarna imena i prezimena djece, zbog čega su je roditelji prijavili DORH-u.

Je li opravdana hysterija oko *Histriae*? Naš internet je pun priča o autističnoj djeci. Dubrovnik.net u rubrici Lifestyle donosi tekst pod naslovom *Priča majke: moje dijete iz spektra autizma*. Portal Zadovoljna.dnevnik.hr ima naslov *Život s dvoje autistične djece* te navodi i njihova imena: Aleksandar i Filip. Danas.hr dijagnosticiranje autizma opisuje u rubrici *Zanimljivosti*. Stranica *Ljepota&Zdravlje* pod egidom Tajne psihe mami čitatelje naslovom *Moja priča: autizam me naučio da za ljubav nisu potrebne riječi*. Telegram uz nadnaslov Velike priče najavljuje sljedeće: *Sin mi ima 20 godina, a na razini je predškolskog djeteta*. Story ima temu *Djeca s autizmom – emotivne priče roditelja malih anđela*. Na kanalu YouTube možete pogledati *Život s autizmom: priča Benite i Nea*, a skoknete li do portala Supermame.hr, čeka vas ovaj naslov: *Jasmina i Nina majke su djece s autizmom, a ovo je njihova priča*.

Gdje je pogriješila Maja Urban, kad očito postoji veliki interes za istinitim pričama o autizmu, i kad upravo roditelji otkrivaju identitet i sebe i djece? Zar samo u tome

što u njezinoj priči klinici nisu anđeli nego seksualna bića? Mislim da je autorica žrtva onoga što se zvalo, a možda se još tako zove, žensko pismo – ideje iz 70-ih Luce Irigaray da se u literaturi treba afirmirati specifično žensko iskustvo, po mogućnosti tjelesno. Čini mi se da je kod nas sve počelo memoarima Irene Vrkljan *Svila, škarje* 1984, pogrešno još nazivanim romanom, koji su dobili panegirike kritike, što su autoricu navele na tri jednako dosadna nastavka. Za peh otada žene u Hrvatskoj najradije pišu o sebi, od *Krhotina* Željke Čorak do *Hotela Zagorje* Ivane Bodrožić, a ima i vrlo poznatih spisateljica koje u karijeri nisu nikad napisale ni slova koje nije bilo o njima. Taj je sindrom opisao Woody Allen u filmu *Hannah i njezine sestre* iz 1986, za koji je dobio *Oscar* za scenarij, gdje sestra naslovne junakinje, Holly, piše scenarij sastavljen isključivo od obiteljskih tračeva, dok Hannu hvata panika da će se tu naći i njezina izvanbračna afera. U Hrvatskoj se i ne misli da bi žene mogle pisati bilo što drugo osim o sebi, a to se vidjelo pretprošle godine, kad je Vedrana Rudan objavila da se razvodi od muža jer da je našla mlađeg. Svi su mediji to prenosili automatski, kao neupitnu istinu, i ne pomislivši da je ona književnica pa da bi mogla biti riječ o fikciji. Ispovjednost se očekuje i nagrađuje. Žiri sad već notorna natječaja *Lapis Histriae* nagradio je ove godine Alenu Begić i njezinu priču *Neočekivana smrt* jer nam pripovjedačica „kroz svoju logoreičnu spekulativnu naraciju izlaže cijeli svoj svjetonazor, neprikosnoveno i bespogovorno“.

Osim što je Maja Urban podlegla ženskoj strasti za publiciranjem svojeg života, za njezinu su nesreću krivi i muški kolege. Potkraj 90-ih pojavila se najveća pokora hrvatske književnosti, zvana stvarnosna pro-

za, a njezin je *credo* objavljen 2000. u knjizi *Pozdravite svi Nove puritanice*. Taj inače nevažan pokret za britansku književnost, u našoj je provinciji ostavio trajan i koban trag sa svojih Deset zapovijesti, od kojih ovdje navodim početak Četvrte, Pete i Šeste – Vjerujemo u tekstualnu jednostavnost... U ime jasnoće pridajemo važnost vremenskoj pravocrtnosti... Vjerujemo u gramatičku jednostavnost... – dok se u Osmoj izričito zahtijevaju *vjerni prikazi sadašnjosti*. To je sva literatura zadnjih četvrt stoljeća, i nema nikoga s našeg Parnasa, od Ferića, Perišića i Radakovića, do Popovića, Glamuzine i Karakaša koji nije prisegnuo na taj manifest. Čak je i poezija morala biti stvarnosna, kao da je Tadijanović bio jedini pjesnik u povijesti. Sjećam se da je u to doba i ZKM podlegao tom mentalitetu pa su izričito na jednom natječaju tražili dramske tekstove policajaca ili socijalnih radnika – u nadi da su ta zanimanja bliža stvarnosti, što ružnijoj, to bolje.

Ili asistentice autistične djece? Katastrofa je bila neizbježna, samo se čekala osoba koja će spojiti mušku glad za mračnom stranom i žensku obvezu da pišu o sebi. Da Hannah i njezine sestre odavno žive u Hrvatskoj, znam iz prve ruke (to jest druge). Jedna mlada književnica ispričala je starijoj kolegici neki svoj traumatičan događaj iz djetinjstva i neugodno se iznenadila kad ga je, od riječi do riječi, pročitala u njezinoj novoj knjizi. Ja bih vam na ovom mjestu savjetovao da kad razgovarate sa ženama provjerite imaju li upaljen diktafon, ali otkad sam pročitao da je voditelj Aleksandar Stanković napisao knjigu o svojoj borbi s depresijom i da je reper Edo Maačka javnosti povjerio da pati od napada panike, mogu samo reći da ni s muškarcima razgovor više nije siguran.

Luko Paljetak
**Dubrovačke
pađine**

Jedna stara tragična oklada

Često se čuje drugdje, pa i u Dubrovniku, kako muškarac koji ima dug i debeo nos, kaže: Kolik nos, tolik i ponos. Pritom, dakako, ne misli se na nos nego na onaj drugi organ koji je smješten na drugom, namijenjenom mu mjestu, zbog svoje hirovite naravi izvor i pohvale/ponosa, ali i poruge/sramote. Nepresušna je tema poezije, proze i drame svih vremena budući da ima ulogu koju nikakav robot neće, valjda, nikada moći obaviti, niti ga išta može dostojno zamijeniti, premda, postoje različiti nadomjesci od kojih jednom uvijek do-

planuo je, uzeo kamen i udario ga u glavu. On mu je uzvratilo na isti način. Cvjetko je tada „obalio na tle Trojana“, koji je „ostao do nji ispod Cvjetka“, uhvatio ga za perčin i nožem ga ubo u lijevo bedro. Kad su ih rastavili, Trojan je pobjegao niz dolac. Digao se i Cvjetko i odmah nakon toga srušio se mrtav jer ga je Trojan probo svojim nožem. Tako je tragično završila ta neobična oklada u kojoj je, kako je zapisano, Trojan tvrdio da će onom svojom stvari iščupati čokot. Dana 29. travnja 1731. pozvan je da se brani. Ne zna se kako je stvar završila.

Antonio Pollaiuolo, *Borba golih muškaraca*, oko 1470.

vitljivi Francuzi dadoše naziv *godmiché*, iako taj naziv, unatoč svom prvom dijelu - *god* - nema s Bogom ništa osim činjenice da ga je Svetvorac u njegovu izvornom obliku dodijelio Adamu izloživši ga tako nizu zgoda i nezgoda koje traju do dana današnjega, i trajat će sve dok, kako se kaže, bude svijeta i vijeka.

Od milja i nekog uvijek hinjena osjećaja, pristojnosti i metaforičnosti, jer to zaista jest metaforičan, *metamorfotičan* organ, dobio je on u svim jezicima ljudskim, onim živim i onim odavno mrtvim, niz različitih imena i naziva, koji podupiru i njegove loše i njegove dobre, najdičnije strane, pri čemu one loše češće nadahnjuju i dobre i lošije pisce, a one dobre i dični je oduševljavaju sve kćeri naše pramajke Eve, premda se mnoge i danas, čini se, znaju snaći i bez njega.

Prije desetak godina prevodio sam poeziju velikoga velškog pjesnika Dafydd ap Gwilyma, koji je stvarao sredinom 14. stoljeća i naišao na pjesmu posvećenu tom slavnom muškom organu. U njoj mu govori: „Dobro bi bilo / da staviš brnjicu na rilo / i začepiš ga jer kazna, čeka. / Pjesniku nisi baš tema neka / nego si samo opak klin...“ Složio sam se sa svim Dafyddovim tvrdnjama. Služi taj „gusan u perju mekom“ za mnoge stvari pa i za - kladenje.

Tako se dogodilo u travnju daleke 1731. godine u župi dubrovačkoj. Trojan Matkov okladio se s Cvjetkom Martinovim, koji je s drugim seljanima okopavao vinograd, da će k...m iščupati nedavno posadeni čokot loze, odnosno „da će vezat je oko njega i tako je iskubsti“. Cvjetko je tvrdio da mu to neće uspjeti, premda se u selu znalo da je Trojan kurat, i radoznalo su iščekivali ishod. Našli su čokot, ali taj se Cvjetku nije svidio pa su potražili drugi. Trojan je povezo svoj „ponos“ s čokotom i počeo vući.

Kad je Cvjetko vidio da se Trojan krišom, misleći da se to ne vidi, ispomaze i rukom,

Kladenje na sve i svašta i danas, kao i u davna vremena, dio je igre, a igra je i ljudska potreba i ljudska strast i često može završiti tragično budući da je, kako piše Johan Huizinga, čovjek *homo ludens*, stvor koji se (i) igra u igri u kojoj „mi smo drugi“ i „činimo“ to „drukčije“, kao i onda kada, na primjer, pijemo vino, plemeniti dar loze koju je, kako je također napisano, marljivo posadio Noa i zbog vina nastradao izgubivši onaj dio tijela koji mu je nakon Općeg potopa i dalje bio vrlo potreban. Naime, nakon svih muka s arkom, i održavanjem reda u njoj, Noa se napio, legao u šator i ležeći otkrio svoje spolovilo. Tada je Kanaan, kažu neki, sin Noina sina Hama, ušao u šator, vezao uže oko Noina uda, napravio petlju, stegnuo je i uškopio ga.

U bogi Dubrovčanin Frano Cigo nije bio Noa, ali i njemu se dogodilo to isto jedne okrutne noći 13. prosinca 1732. Napio se Frano i legao u neku bijednu stračaru pokraj kapelice navrh Pila, gdje se sklanjao s nekoliko drugih beskućnika. Kako na sebi nije imao gaća, „vidjelo mu se sve što ima“ Svi su se tome smijali. Najviše neki Tabačina. Njegov sudrug, neki Antun, uzeo je konopac, vezao ga Cigu za onu stvar i vukao iz sve snage dok su ga Tabačina i ostali držali za noge da se ne koprca. Siroti Frano Cigo zbog toga je umro, a Antun i Tabačina završili su u jednoj, od onih tamnica u Kneževu dvoru, iznad kojih je knez Dubrovačke Republike imao svoj kabinet i ložnicu i bio zapravo zatočenik cio mjesec dana na koliko je bio izabran na tu uglednu, ali ne i presudnu dužnost.

Bilo kako bilo, imao je pravo Dafydd ap Gwilym kad je napisao: „na oku, a i rukom, o Bože, / treba te, k...e, držat što strože“. Ako se treba kladiti, bolje je kladiti se na konje, pse ili pijetlove, ili pak na to da će svi prijedlozi oporbe u bilo kojem parlamentu svijeta biti odbijeni. Bili ili ne bili, uvijek će netko biti na dobitku, premda je od davnine napisano da je svaki čovjek uvijek na gubitku.

Domagoj Marić
**Pisma iz
Mitteleurope**

Riječ-dvije o Maxu Reinhardt

Jednako odličan kao glumac, redatelj, poduzetnik i menadžer, Max Reinhardt nije samo pratio veliku preobrazbu načina na koji se kazališni komadi donose pred publiku, nego je aktivno sudjelovao u njoj. U vrijeme kada se filmska industrija tek rađala, pred europske je gledatelje donosio prave kazališne *blockbustere*

Europska kulturna scena ove se godine s posebnom pozornošću prisjetila glumca, redatelja i intendant Maxa Reinhardta, rođen prije 150, a umrla prije 80 godina. Dvostruka obljetnica bila je povod za niz događaja, od kojih je najvažniji bio dvodnevni simpozij održan u svibnju u dvorcu Leopoldskron kraj Salzburga. U fokusu izlagača našao se jedan od posljednjih Reinhardtovih redateljskih projekata u Austriji: Goetheov *Faust* kakav se na salzburškoj sceni mogao vidjeti od 1933. do 1937. Ipak, Reinhardt je najviše medijske pozornosti dobio u rujnu, budući da je 9. rujna 1873. i došao na svijet.

Kao prvo od osmero djece nimalo imućnih roditelja, Reinhardt je osnove glume vjerojatno stekao u roditeljskom domu, zabavljajući mladu braću i sestre. Nakon što se pojavljivao u minornim ulogama u nekoliko bečkih kazališta, zanat je ispekao isprva u Salzburgu, a onda u Berlinu na prijelazu stoljeća, šireći repertoar od ozbiljnih ka kabaretskim ulogama. Reinhardt nije bio samo nadaren glumac, koji se s lakoćom mogao transformirati iz jednog u drugi karakterom potpuno suprotan lik, nego je s vremenom razvio menadžerske sposobnosti. Pažljivo je pratio kako publika diše i reagira na pojedini glumca ili kazališni komad, pazeći da pritom ne upadne u zamku prevelika povlađivanja gledateljstvu. Jedan od njegovih talenata svakako je bilo pronalaženje ravnoteže između onoga što publika želi i što treba.

Za razliku od mladenačkog poznanstva s novinarom i publicistom Karlom Krausom, koje se nije razvilo u bilo kakvu konkretniju suradnju ili prijateljstvo, slučajan susret s književnikom Hugom von Hofmannsthalom početkom 20. stoljeća bio je mnogo plodonosniji. Reinhardt je bio protivnik prikazivanja svakodnevice na kazališnim daskama. Smatrao je da je kazalište mjesto za poruke plemenitije od trivijalnih tema, a posebno se protivio kazališnim aluzijama na aktualnosti s političke scene. Stoga ne iznenađuje da je slavu stekao režijama Hofmannsthalova kazališnog komada *Jedermann* - u hrvatskim prijevodi-ma *Svatko*, *Svatković* ili *Čovjek*. *Jedermann* je priča o smrti bogataša koji se u kobnom trenutku pokušava spasiti blagom, no uzalud. Glavni lik, koji bi mogao biti svatko od nas, potkraj života suočen je s personificiranim Novcem, Vjerom i Djelima, od kojih je, naravno, najrječitiji i na sceni dominantan Novac. Reinhardt je prvi uprizorio *Jedermann*, i to u Berlinu 1911. No besmrt-

nost kazališnom komadu osigurao je njegovim uvrštavanjem na program prvog izdanja Salzburskih svečanih igara, festivala u čijem je osnutku 1920. i sudjelovao. Spomenimo da se samo tri godine poslije *Jedermann* pod naslovom *Čovjek* davao i pred zagrebačkom katedralom. Suradnja s Hofmannsthalom nadišla je kazališne daske. Reinhardt je bio angažiran i kao operni redatelj: u povijest opere ušao je kada je 1911. u Dresdenu prvi put na scenu postavio operu *Kavalir s ružom* njemačkoga skladatelja Richarda Straussa, za koju je libreto napisao Hofmannsthal.

Simpozij za sjećanje na Maxa Reinhardta

Kraj Prvoga svjetskog rata usmjerio je Reinhardta ponovno ka rodnoj Austriji. Igrom slučaja postao je vlasnik spomenutoga dvorca Leopoldskron, upamćena jer je „glumio“ vilu Trapp u ekraniziranom mjuziklu *Moje pjesme, moji snovi* iz šezdesetih godina. Reinhardt je itekako osjetio financijsku krizu s kraja dvadesetih godina, kao i smjenu vlasti u Njemačkoj 1933. Iako je zbog svojih zasluga mogao postati „počasni arijevac“, židovskog podrijetla nije se odrekao, a događaji s druge strane granice koje je pratio iz Salzburga bili su dovoljno snažno upozorenje da na vrijeme napusti Europu. Posljednjih desetak godina proveo je u SAD-u, pronalazeći sreću u radu i s drugom suprugom. Njegovi sinovi Wolfgang i Gottfried nastavili su očevim stopama, usmjeravajući fokus na područje filma. Iako su kao scenaristi i producenti ostvarili holivudske karijere, nisu doživjeli očevu slavu.

Jednako odličan kao glumac, redatelj, poduzetnik i menadžer, Max Reinhardt nije samo pratio veliku preobrazbu načina na koji se kazališni komadi donose pred publiku, nego je aktivno sudjelovao u njoj. U vrijeme kada se filmska industrija tek rađala, pred europske je gledatelje donosio prave kazališne *blockbustere* s dotad neviđenim efektima, koji su na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bez riječi ostavljali i nekoliko tisuća ljudi. Konačno, svojom dominantnom pojavom Reinhardt je u velikoj mjeri oblikovao ulogu koja i danas pripada redateljima, na opernoj, kazališnoj i filmskoj sceni. Od njegova vremena do danas redateljeva je riječ zadnja. Max Reinhardt stoga je zaslužio da se njegova životna priča postavi na kazališne daske ili ovjekovječi na filmskoj vrpici.

Ratovi nikada nisu isti

Piše
Igor Žic

Maene je Marijan Grakalić (Pože- ga, 1957) osvojio tijekom nekoliko dana intenzivna druženja u listopadu 2012. Bio sam izlagač na Zagrebačkim književnim razgovorima u Društvu hrvatskih književnika, a on je dolazio, uvijek s nekim novim idejama. Svaku večer odlazili bismo u kafić Cinkuš, u Mletačkoj ulici, između restorana Didov san i Banskih dvora. Tamo je uvijek bila i fotografkinja Marija Braut. Nekakav vrhunac tih druženja bilo je otvaranje izložbe Dore Katanić – neobičan i poetičan događaj, koji je Grakalić organizirao i u kojem je uspio spojiti različite medije: film Kreše Golika *Tho pjeva zlo ne misli* – nastao po djelu Vjekoslava Majera *Iz dnevnika malog Perice* – s glazbom iz filma, koju su izvodili Cinkuši, s velikim slikama Dore Katanić – na kojima su motivi iz filma! On je otvorio izložbu ispred caffe-bara, kako bi potom Cinkuši oživili najbolji hrvatski film svih vremena. Slatkast okus kolačića *madeleine!*

Grakalićeve romani (i priče) neuredni su, s blistavim trenutcima koji se gube u bujici njegovih misli. Njegove *Pjesme vojnika* čitaju se lako, no potom ostaje čudan osjećaj da nije sve na svom mjestu. Na neobičan način pove- zao je osobno s univerzalnim, pa često nije do kraja jasno o kojem je tu ratu uopće riječ. Ili je to posve svejedno – jer su svi ratovi isti? Vrlo je opasno na taj način relativizirati rat koji je obilježio neku generaciju. Naš rat nikad nije isti kao svi oni prethodni, niti će biti isti – kao svi oni budući. *Ratnom* ciklusu uvjetno pripada i knjiga *Posljednji Štignjedeci*. Kratki roman

Izd. Pučko otvoreno učilište Sv. Ivan Zelina, 2023.

zbiva se tijekom Prvoga svjetskog rata i poslije njega i donosi antičku tragediju – ispričanu na način realističkih romana 19. stoljeća. Knjiga je mnogo urednija od autorovih ranijih djela, ali disciplinirajući sebe, oduzeo si je svježinu, nepredvidivost, razigranost i sve zvuči malo suho i prigušeno. U početku roman donosi i odblesak književnosti Oktobra, pa i ranog Krležo – bez njegove pompoznosti! – no to je tek ratni vjor. Uskomešanost koja se rasplinjuje na bregovima Prigorja: „Brežuljkom

se polagano širi miris pečenja. Mačke već stoje u redu kraj štaglja. Rat, Rusija, zarobljenički logor, dobrovoljački odred, privremena vlada Kerenskog, revolucija, Lenjin, oktobar, Trocki, konjica Crvene armije, stotine bogalja po cestama, bespoštedne bitke i masovne smrti u nepreglednim zelenim prostranstvima goleme zemlje i dalje su samnom. To vrijeme posvuda je već prošlo, osim u nama koji smo ga neposredno doživjeli.“

Potom Grakalić ispisuje nesretnu ljubavnu priču začinu u trenutcima kaosa uspostave Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako je mogao nastaviti s kovitlacem događaja *zemlje i krvi*, odlučio se za krajnje discipliniranu naraciju. Gotovo da oblikuje nostalgичnu sliku koja se doima poput osušena cvijeca u okrhnutoj vazi na provincijskom bidermajer stoliću... koji su načeli crvi. Ipak, središnji motiv – preuzimanje očeve ljubavnice – ima u sebi nešto od Henryja Millera. Ili grčkih tragedija... „Poslije ručka sjeli smo u salon, zatražila je cigaretu. Pušili smo i gledali se kao da sjedimo u nekoj svečanoj dvorani izgrađenoj iznad naših prošlosti. Promatrajući je tako privlačnu, ovdje u obiteljskom salonu, bilo mi je savršeno jasno zašto ju je pokojni otac ljubio. U trenu sam preneraženo uhvatio samog sebe kako spoznajem kako bih i ja to mogao, čak i bez osjećaja bilo kakve zadržke ili srama. Najprije sam pokušao odbaciti takve misli, naravno, iz moralnih obzira. No, naš odnos, ako bi se ostvario, ustvari ne bi bio rodoskrvnuće, jer nismo iste krvi. To što ima dijete s mojim pokojnim ocem možda je društveno sablažnjivo, ali ne znači da me ne može ljubiti. Ili ja nju. Ljubav je često pitanje krajnosti koje se tjelesno i duhovno dodiruju i isprepliću.“

Nekoliko puta pročitao sam ovaj kratki roman. Prvi put u srpnju u idiličnoj Staroj Kapei, pokraj Požege – u kojoj je Grakalić rođen. Potom sam ga pročitao u kolovozu u vili baruna Albergottija u Arezzo – jer je glavna junakinja Sara Talijanka iz Mantove. Ipak, roman je čvrsto povezan s Blaževdolum, uz bregove, vinograde i klijeti. Provincija ostaje provincija čak i kad se stjecajem okolnosti nađe u središtu krvavih povijesnih zbivanja.

„Kao ludak uletio sam među vojnike pucajući iz puške, a kad se ispraznila pucao sam iz pištolja. Na one što su bili dalje, bacao sam bombe, a zatim sam izvukao sablju i obezglavio nekog oficira dok je stajao pokušavajući izvući pištolj iz futrole oko pasa. Ne znam koliko sam ljudi ubio, ni kako. Bijes i očaj dali su mi nadljudsku snagu.“

Bitka kod Lužana bila je izgubljena i prije no što je počela. Kraljevina SHS rođena je u krvi i u krvi je nestala. Zapisana je na groblju tek nemogućnost sreće u nasilnim vremenima.

Posljednjih godina Marijan Grakalić živi u svojoj kući usred vinograda u Blaževdolu, nedaleko Zagreba. S velikim zdravstvenim problemima. Izgubio je nogu zbog bolesti i njegov svijet naglo se smanjio. Odlazak na kat postao mu je nemoguć. Preuredio je podrum u spavaću sobu. Ostaju mu invalidska kolica, hodalice i štap. I poneki prijatelj. Iščekuje rehabilitaciju u toplicama i protezu.

Možda će jednog dana prerasti u lokalnu legendu, no vjerojatnije je da će tek dobiti fotografiju u Cinkušu, kao i Marija Braut. I tako – dok Cinkuš ne postane sjećanje.

Utapanje u kolektivitetu

Piše
Strahimir Primorac

svom novom romanu *Kerefeke! Kerefeke!* Dragan Pavelić stavio je podnaslov „Pokušaj oživljavanja odgojnog romana za potrebe današnjih i sutrašnjih pokoljenja“. Autori *Bildungsromana* tematski su usredotočeni na odgoj i formiranje osobnosti svojih protagonista (otuda termini odgojni roman, roman o odrastanju). U kratkoj uvodnoj napomeni Pavelić ističe da je odgojni roman od pojave Voltaireova *Candidea* do danas pao u zaborav ili je gurnut u trećorazrednu literaturu, a pokazalo se i da „pedagoški duh XX. st. nije pouzdan za uspostavu pravilnog sistema odgoja“. I zato je na nama, smatra on, „da snage ujedinito i kola novog prosvjetiteljstva upregnemo“. Štoviše, upozorava čitatelja da *Kerefeke! Kerefeke!* nisu njegov prvi pokušaj u tom žanru – jer su sljednik *Abecedarija la-*

Izd. Sandorf, Zagreb, 2022.

kohlapljivih sjećanja (2020): „U oba rukopisa prepliće se javno i privatno, odgojno i poučno – kao jedinstveno iskustvo.“

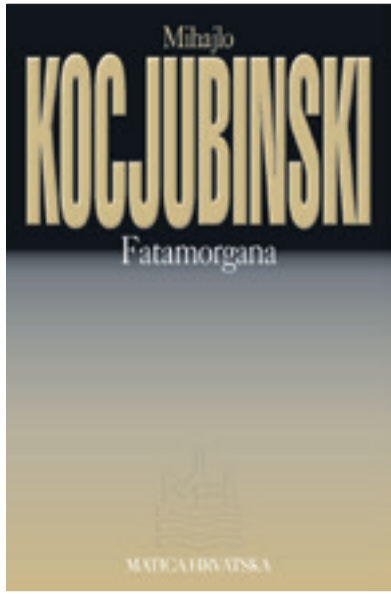
Roman *Kerefeke! Kerefeke!* sastoji se od 109 poglavlja i Epiloga – sve to na ukupno oko tristo stranica – te pedesetak stranica Bilježaka i Neuvrštenih bilježaka („Ako su neuvršteno, ne znači da trebaju biti i izostavljene!“). Tako npr. sveznajući pripovjedač (nećemo pogriješiti ako ga poistovjetimo s autorom romana), u jednoj od tih neuvrštenih a neizostavljanih bilježaka iskazuje čvrsto uvjerenje u snagu žanra koji je odabrao: „Vjerujem u prosvjetiteljsku moć bajke – ispričane u naručju majke, u krilu bake ili služavke. Vjerujem u prosvjetiteljsku moć romana u vremenu odrastanja. Roman nije razbriga. Roman nije fatamorgana. (...). Štiti-vo postaje odgojnim kada se poetskom nadahnuću pridruži prosvjetiteljsko pregnuće. Takav je roman svjetionik u tami, luč u tmuni.“

Pavelićeve bilješke zapravo su sastavni, nerazdvojni dio korpusa romana iz kojih se, među ostalim, mogu iščitati njegova poetika, književni favoriti i književni ukus, razmišljanja o jeziku i stilu, pa bi „preskakanje“ tih bilježaka znatno osiromašilo čitateljevo razumijevanje i doživljaj romana. Najveći dio toga štiva pisan je sa zanosom i strašću, iznimno je zani-

mljiv, pa i uzbudljiv, dojmljiv i onda kad se s piščevim mišljenjima ili zaključcima ne slažemo sasvim, ili pak mislimo drukčije. Istodobno, ti kratki tekstovi, iskazi autorovih stavova o najrazličitijim pojavama naše svakodnevice, u kojima se očituje načitanost, erudicija, životno i stručno iskustvo, ostvareni su analitički minuciozno i precizno. „Svakodnevnice u pripovijedanju treba dati najviše mjesta“, ističe narator romana. „Svakodnevica najbolje oslikava život umiješanih lica. Svakodnevica je prostor istinskog života. Ostalo su izmotacije. Ostalo su kerefeke“ (*kerefeke*, mađ. „nešto što može izgledati suviše, nepotrebno, pretjerano, nerazumljivo, nespretno“).

Roman *Kerefeke! Kerefeke!*, čija se radnja zbiva uglavnom u Sarajevu i Parizu u razdoblju od završetka Drugoga svjetskog rata do kraja 20. stoljeća i obuhvaća desetak likova, na prvi pogled djeluje kao da je sastavljen od teško spojivih fragmenata. Dio tih „fragmenata“ (poglavlja) formira priču romana, slažući vremenski diskontinuiran niz događaja i odnosa među likovima, govori o postupnom oblikovanju karaktera i životnog puta Andrije Andrijaševića, glavnog junaka romana. Drugi pak dio sastoji se od mnoštva psihoanalitičkih miniesaja, kadšto u formi neke priče iz svakodnevice, komentara društvenih rituala, političkog, ideološkog i socijalnog miljea i pripadnost romanu ovjerava sa „zadržkom“. Taj fragmentirani dio teksta stvara zapravo širi društveni okvir, u koji je uklopljena priča o životu otpadnika Andrije (pripovjedač ga naziva otpadnikom zbog njegove spremnosti da se utopi u kolektivitetu na račun svoje individualnosti, da odustane od svega svoga: „Tuđih je misli sljedbenik, važećeg mišljenja je pobornik; odriče se svoga, u ime općega.“). Da bi prikazao život otpadnika, autor u romanu provlači ideju o tome da je forsiranje kolektiviteta, a zatiranje individualnosti bila temeljna pogreška političkog sistema: Andrija je studirao antropologiju u Parizu kod Mauricea Merleau-Pontyja, Claudea Lévi-Straussa i Fernanda Braudela i mogao je postati izvanredan stručni kadar, a nakon povratka u Sarajevo završio kao pisarić kod sindikalista Džafera Džafaragića jer je vjerovao u partijska čuda, kao i mnogi drugi.

Dragan Pavelić je prije nego što je u ratnim okolnostima napustio Sarajevo i prešao u Zagreb (1993) bio liječnik za duševne i živčane bolesti, psihoanalitički psihoterapeut, grupni analitičar i sveučilišni profesor na Akademiji scenskih umjetnosti u Sarajevu. Upoznao je, a i sam iskusio, i svijet izbjeglica, prognanika i ratnih beskućnika, bio zatvorski liječnik. Nakon stručnih i znanstvenih radova u Zagrebu je, na sreću, „propisao“ i na drukčiji način: stvorio je već vrijedan prozni opus u kojem tematizira izgubljeni zavica prepoznatljivim, jedinstvenim jezikom i stilom. Sada toj zanimljivoj niski romana i zbirki priča dodaje nova iskustva sa „životnih univerziteta“ druge polovice prošlog stoljeća.

Izd. Matica hrvatska, Zagreb, 2023.

Izd. Disput, Zagreb, 2023.

Ukrajinski klasik Mihajlo Kocjubinski

UZ OBJAVU DJELA MIHAJLA KOCJUBINSKOG NA HRVATSKOM

Otkriće novoga svijeta

U povodu novih prijevoda djela Mihajla Kocjubinskog na hrvatski, u ovom kratkom pregledu pratit ćemo evoluciju umjetnikova stila

Piše Dariya Pavlešen

Štovatelji umjetničkog stila određenoga slikara imaju priliku i zadovoljstvo da u muzejima i galerijama prate razvoj i promjene koje majstor pokazuje na svojim platnima te da pomno prate kako slikar napreduje svakim novim umjetničkim djelom. Slične transformacije teže su dostupne čitateljima književnih djela, posebice ako je riječ o opusu koji čine kratka proza, bajke, pripovijetke, novele. A ako tomu dodamo da se djela čitaju u prijevodu, tada zadatak postaje još teži, jer pred prevoditeljem je velik izazov – dočarati ne jedno djelo nego čitavu bit umjetnika, treba odabrati pravi tekst koji će u ime čitava opusa progovarati o autorovu unutar-njem svijetu.

Upravo je taj zadatak preuzeo i odlično ostvario mladi ukrajinst Josip Badanjak dok je radio na djelima Mihajla Kocjubinskog (Myhajla Kocjubyns'kog) *Fata morgana* (Matica hrvatska, 2023) i *Sjene zaboravljenih predaka* (Disput, 2023). Pravi pomni čitatelj ostaje zapanjen autentičnošću djela, a pravi književni kritičar i estet neće moći pronaći sličan tekst u hrvatskoj ili svjetskoj književnosti, jer nijedna stilska formacija, nijedno djelo, pa ni ono najbolje koje predstavlja domet određene književnosti, ne da se potpuno ukalupiti ni usporediti jer je jedinstveno.

Osobno značenje tame

Mihajlo Kocjubinski autor je takvih djela, sada dostupnih i u hrvatskom prijevodu. U ovom kratkom pregledu pokušat ćemo pratiti evoluciju umjetnikova stila, od crno-bijelog realizma pa sve do kolorističkog impresionizma, od prosvjetiteljskih tendencija do šovanja Sunca. Naime, Kocjubinski je u mladosti bio pristalica i aktivni sudionik ukrajinskog narodnjaštva te je pojedina djela stvarao u duhu realizma; tako nastaju novele i pripovijetke socijalne tematike, kojoj će se, doduše na sasvim drukčiji način, vraćati do kraja života.

Cijeloga života Kocjubinski je mrzio mrak jer, uz univerzalne dimenzije, tama je za njega imala i osobno značenje. Nakon spleta nesretnih okolnosti i bolesti majka mu gubi vid, a otac posao. Mladi budućni umjetnik s osamnaest godina, kao najstariji sin, jedini uzdržava cijelu

obitelj, dajući privatne lekcije i podučavajući djecu. Tu dolazimo do novog aspekta mraka jer, radeći kao seoski učitelj, Kocjubinski je bio duboko zgrožen i uznemiren neobrazovanošću domaćih seljaka među kojima je živio. Duhovna sljepoća naroda, fizička sljepoća majke, pojačana dječjim uspomnama o strahu od mraka, impulsi su od kojih je započelo autorovo stvaralaštvo, štovanje, pijetet i stvaranje svjetlosti u njegovim tekstovima. Već u prvim pričama i bajkama (*Ho, Andrij Solovijko, Ujak i ujna, Za opće dobro*) opažamo pojavu koja će postati posjetnica njegovih stilskih traganja u daljem stvaralaštvu; pišući, on istovremeno i slika jer posjeduje iznimno plastičnu i razgranatu maštu slikara i kipara. Autor uspijeva u tome ne da dokazuje, nego da prikazuje prirodu, da apstraktne kategorije učini opipljivim slikama i doživljajima. Kist Kocjubinskog pretvara se u pero koje dočarava u tekstu svih pet osjetila, stvarajući riječima slike i likove prožete profinjnom psihološkom analizom.

Sljedeće razdoblje piščeva života uvjetno se može nazvati krizom u stvaralaštvu i „bijegom“, što se odnosi na djela u kojima lajtmotiv postaje *umor*. Umjetnik čezne za pravim prirodnim svjetlom, za svijetom, boraveći u svom mračnom domu uz svjetlo petrolejke; osjeća teret društvene obveze i zadanih književnih okvira, nastoji izaći iz tamnoga doma ljudske nesreće.

Traganja i transformacije

Tako nastaje ciklus „dječjih“ priča ispisanih narodnim jezikom (*Mali grešnik, Božično drvce, Haritja*). Navedene pripovijetke Kocjubinski piše za djecu i u njima su djeca glavni junaci. Maleni nezaštićeni dječaci i djevojčice koji moraju uzeti na svoja krhka pleća teško breme odraslosti i nemaju ga pravo skinuti zajedničko je obilježje dječjih priča, čime protagonisti još više osvajaju čitatelje. U novelama i pričama *Lutkica, Na putu, Na kamenu, U grešni svijet i Skupom cijenom* prisutni su različiti ljudi, okolnosti, razlozi, a kao posljedica uvijek nastaje isti duboki duševni umor s kojim se više ne može nositi. Nužno je napraviti odlučni korak. Donijeti odluku o novom pismu i istančnoj tehnici pripovijedanja. Kocjubinskom na njegovu putu prema impresionizmu pomažu transformacije i traganja neoromantizma. U djelima idućeg razdoblja dominantnom postaje ideja totalnoga bijega, koji ujedno postaje izlazak iz krize, rađanje veličanstvenog impresionističkog izričaja. U prvim impresionističkim iskoracima (*Cvijet jabuke, Na kamenu, Lutkica, U grešni svijet i Na putu* te drugima) autor osjeća životni

stvaralački ritam koji je glavni preduvjet njegovih vrhunskih djela početkom novog stoljeća. Autor podređuje tom ritmu cijeli svoj dalji život. Godine 1910. geografija izleta proširit će se s uobičajenih putovanja po Ukrajini – na Krim, u Podilju i Volinju – i na inozemna područja: u omiljenu mu Italiju, na živopisne lokalitete, u selo Kononivka u koje ga je pozvao njegov prijatelj i mecena Jevgen Čikalenko te u guculsko selo Krivorivnja, nakon čega će nastati njegova remek-djela, pripovijest simfonija *Intermezzo* (1908) i *Sjene zaboravljenih predaka* (1911).

Prekretnica u ukrajinskoj umjetnosti

Na vrhovima ukrajinskih Karpata, u selima gdje živi autohtono stanovništvo, ukrajinski Guculi, autor za sebe otkriva novi svijet i te žive dojmove poslije će pretočiti u *Sjene zaboravljenih predaka*. Umjetnik bira upravo Gucule zbog njihove neizbljedjele autentičnosti, zato što oni i dalje doživljavaju svijet neposredno, poput djeteta prihvaćaju ga otvorene duše, a zatim formiraju osebniji svjetonazor i pretaču ga u jednu od najbogatijih mitologija svijeta. Među njima Kocjubinski bira najautentičnije, one koje žive tu mitologiju, Ivanka i Maričku. Marička sve planine kiti poezijom, čuje riječi, a Ivanko melodije, njih dvoje zajedno tvore pjesmu. Oni su par od djetinjstva, par koji zauvijek ostaje zajedno, čak i nakon smrti. Ljubav Ivanka i Maričke – ljubav u raju gdje je čovjek neposredni dio prirode. U Karpatima takav se čovjek skrivao i ostao neokaljan, živio je tamo sve do novijeg vremena, a autor nastavlja vjerovati da je taj idealni svijet moguć i na zemlji.

Prema motivima *Sjena zaboravljenih predaka* genijalni redatelj Sergej Paradžanov stvara još jedno remek-djelo koje je obilježilo povijest poetskog filma u ukrajinskoj kinematografiji, a isto tako i početak disidentskog pokreta 60-ih godina 20. stoljeća. To je bila umjetnička i politička pobuna koja je vrhunac doživjela na premijeri filma, kada se cijela generacija ukrajinskih umjetnika nije bojala ustati protiv represija, svjedočeći na taj način svoje postojanje i protest protiv sovjetskog režima. Tako djelo stvoreno početkom 20. stoljeća postaje prekretnica u ukrajinskoj umjetnosti sredinom 20. stoljeća.

Bio je to početak snažnog umjetničkog pokreta šezdesetih godina, tzv. šezdesetnika, koji će obilježiti buduće kretanje umjetnosti prema neovisnosti. Djela Kocjubinskog i dalje nastavljaju svoj put u potrazi za rajem, put prema svjetlosti i Suncu te postaju otkriće novoga svijeta za brojne čitatelje, ovaj put, srećom, i na hrvatskom jeziku.

KNJIŽNIČARI PREPORUČUJU

VLASTA PEĆI MARČETIĆ
Gradska knjižnica Požega

■ **KAO PREŠANO CVIJEĆE** – Knjiga Marine Vujčić *Stolareva kći: dnevnički zapisi* podijeljena je u tri cjeline: *Herbarij, Na Palagruži i Selo*.

Izd. Fraktura, Zagreb, 2021.

Herbarij. Okupljeni naslovi, misli i osjećaji proizašli iz pročitanih knjiga, susreta s ljudima iz prošlosti i sadašnjosti. Prikupljaju se kao prešano cvijeće koje opetovanim pogledom budi značenje. Nekako se mora započeti dan, sjećanjima na mrtvu ljubav, oca, umiranje majke, šetnje pretvorene u ispisane riječi. Iz nesaniice proizlazi više pisanja i čitanja, najmanje tri knjige paralelno. Pauze između pisanja nisu dobre, rastužuju, autorica kaže: „Kad pišem, svemir se posloži u moju korist, težina posustane i ja se ne bojim ničega jer znam da mi se sve dobro već događa.“

Na Palagruži. Od Splita do Korčule pa na Palagružu. Na svjetioniku je troje ljudi, svjetioničar, žena i sin. Pogled prekrasan, apartman udoban i priručna biblioteka od četrdesetak knjiga u hodniku. Neopisiv mir, obluci plaže Velikog žala, pisanje i ukusna domaća hrana svjetioničarve Marije. Svitavanja i zalasci sunca, golem trag mjeseca u moru. Plivanje, čitanje, pisanje, hodanje, razmišljanje. Promatranje prije svega. Dobro je biti sam. Kuhinjski prozor služi kao mini terasa za čitanje. Pisanje i laptop koristi se noću. Odlazak, možda će s broda poslati bocu s porukom.

Selo. Riječ je o Selu, o autorici u selu i knjigama. Zaselak Ivica, sela Seget Gornji. Stara smokva. Ritam sela je usporen, sadnja cvijeća, orezivanje, sadnja vrta. Ljudi koje poznaje, mreža susjeda i prijatelja. Vatra u ognjištu, susjedi navraćaju nakratko i ostaju sat, dva. Čitanje na suncu, čitanje i pisanje uz vatru. Dodir mačke, pucketanje vatre, knjiga, samoća i mir.

■ **ZANIMLJIVA I NEOBIČNA ZBIRKA** – Zbirka *Nastavi priču* nastala je u okviru projekta Udruge Skribonauti u ženskoj kaznionici u Požegi. Tijekom radionica kreativnog pisanja zatvorenice su pokušale pisati priče. Fragmente ili ulomke priča Skribonauti su poslali renomiranim hrvatskim autoricama kratke priče: Jasni Jasni Žmak, Staši Aras, Ivani Bodrožić, Mariji Andrijašević, Luizi Bouharaoua, Tarnji Mravak, Lani Bastašić, Maši Kolanović, Mariji Rakić Mimica, Korani Serdarević, Nori Verde i Jeleni Zlatar Gamberozić. Nastalo je dvanaest dobro oblikovanih i nadograđenih iskustvenih priča, većinom ženske, tek pokuje muško iskustvo. Priče su emocionalne i vrlo raznolike s obzirom da su autorice fragmentirane iz različitih dijelova Hrvatske i različitih životnih situacija, obitelji i odrastanja, a autorice koje su oblikovale početnu priču i od nje napisale cjelinu slijedile su taj put. Inicijalni fragmenti potpisani su samo imenom ili izabranom šifrom.

■ **DISTOPIJA O „NEPOTREBNIMA“** – *Ustanova* Ninni Holmqvist je *Sluškinjina priča* koja se odnosi na oba spola, osobe koje nisu u reproduktivnoj dobi niti imaju djecu, žene od 50 i muškarci od 60 godina, osobe koje se ne

Izd. VBZ, Zagreb, 2022.

bave „bitnim“ poslom u društvu. Ustanova pruža izvanrednu i obilnu hranu, besplatne stomatologe, saune i još niz pogodnosti. Okolina kao zamišljeni raj, prekrasni vrtovi u kojima cvijeće nikad ne vene, priroda stavljena u kupolu. Dorrit Weger „nepotrebna“ stiže u Ustanovu, sklupa prijateljstva, uživa u svim pogodnostima i na kraju zaljubljuje se u „nepotrebnog“ muškarca od šezdesetak godina. Ostaje, sasvim neočekivano, trudna. Realno, Ustanova je mjesto gdje se vrše medicinski pokusi na stanovnicima, a s prolaskom vremena iz njih se vadi organ po organ do konačne smrti. Organi se daruju „potrebnim“ članovima društva, roditeljima s malom djetom i drugima koji se bave korisnim zanimanjima. Zadnja donacija ili smrt Dorritine ljubavi odvija se gotovo paralelno s otkrićem trudnoće. Sve se odvija pod geslom demokracije, zamišljeno društvo švedske autorice izaziva strah.

Izd. Skribonauti, Zagreb, 2020.

OBILJEŽENA 60. GODIŠNJICA SMRTI SLAVKA KOLARA

Čazma ne zaboravlja svoga pisca

Piše Mario Kolar

U Čazmi je 15. rujna obilježena 60. godišnjica smrti Slavka Kolara. Jedan od najpoznatijih hrvatskih humorista i pisaca ruralne tematike rođen je 1891. u Palešniku kod Garešnice, a djetinjstvo je proveo u Čazmi, majčinu rodnom mjestu, kamo se do kraja života često vraćao. Kao agronom između dvaju svjetskih ratova djelovao je na više tadašnjih državnih poljoprivrednih imanja i poljoprivrednih škola (Božjakovina, Petrinja, Požega, Gornji Hruševac), gdje je pronašao inspiraciju za neka od svojih najboljih djela, kao što su novele *Ženidba Imbre Futača*, *Mi smo za pravicu*, *Breza* i *Svoga tijela gospodar*, od kojih su dvije potonje doživjele i uspješne kazališne i filmske adaptacije. Kolar je bio i britki satiričar (*Politička večera*, *Glavno da je kapa na glavi*) te autor lektirnih priča za djecu i mlade (*Jurnjava na motoru*, *Na leđima delfina*).

Nakon Drugoga svjetskog rata djelovao je kao profesionalni književnik, obnašajući, među ostalim, i dužnost predsjednika Društva književnika Hrvatske te potpredsjednika Matice hrvatske. Sa svih dužnosti i općenito iz kulturnog života povlači se 1951. nakon burne polemike s Miroslavom Krležom oko izbora članova tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Umro je u Zagrebu 1963. U čazmanskom gradskom muzeju nalazi se najveći dio njegove ostavštine, a čazmanska gradska knjižnica koja nosi njegovo ime bila je organizator obljetničarskog programa, koji je ostvaren uz potporu Grada Čazme i Ministarstva kulture i medija RH.

Književni znanstvenici, kustosi i pisci govorili o Kolaru

Središnji dio programa bio je kolokvij *Slavko Kolar i njegovo vrijeme*, koji je moderirala

Vinka Jelić Balta moderirala je kolokvij o Slavku Kolaru

Vinka Jelić-Balta, ravnateljica čazmanske gradske knjižnice. Domagoj Brozović s Fakulteta hrvatskih studija iz Zagreba otvorio je kolokvij izlaganjem o Kolarovim novelama za djecu i mlade, istaknuvši da je taj dio opusa previše u sjeni njegovih novela i drama za odrasle. Mario Kolar s Filozofskog fakulteta u Rijeci govorio je o recepciji Kolarova stvaralaštva u inozemstvu, ponajprije u Austriji, Italiji, Mađarskoj, Češkoj, Rusiji i Sloveniji, gdje su mu objavljeni prijevodi njegovih knjiga. O jedanaest godina natječaja za kratku priču satiričke orijentacije, koju u sklopu *Dana Slavka Kolara* organizira čazmanska gradska knjižnica, govorio je Slađan Lipovec.

Jadranka Kruljac Sever, kustosica u čazmanskome muzeju, govorila je o čazmanskim motivima u Kolarovim novelama. Iako ih je nastojao sakriti, Jadranka Kruljac Sever prepoznala je u Kolarovim novelama iz prve

zbirke *Nasmijane pripovijesti* (1917) konkretne čazmanske lokalitete, pa i osobe. Posljednje izlaganje na kolokvij održala je Božica Brkan, prva dobitnica spominjane nagrade za satiričku kratku priču, koja je posvjedočila da su Kolarova djela inspirativna i današnjim piscima, potkrijepivši to svojom nagrađenom pričom *Svoga tela gospodar*.

Predstavljena Matičina Izabrana djela Slavka Kolara

U sklopu programa predstavljena su i Kolarova izabrana djela, koja je nedavno u sklopu biblioteke Stoljeća hrvatske književnosti objavila Matica hrvatska. Uz priređivača knjige Marija Kolara, o knjizi je govorila Suzana Cođa s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Istaknula je važnost Kolarova uvrštavanja u ugledna Matičina Stoljeća, čime se taj pisac dodatno pozicionira u nacionalnom kanonu, i uravnotežen izbor Kolarovih djela u

knjizi - osim njegovih najpoznatijih ruralnih novela i kajkavske drame *Svoga tela gospodar*, Mario Kolar u knjigu je uvrstio i nekoliko Kolarovih manje poznatih, ali vrijednih urbanih novela (*Quo vadis, Europa?*; *Luda kuća*), kao i nekoliko eseja i pisama, čime se dobiva uvid u širinu piščevih interesa. Važni su prinosi istraživanju i valoriziranju djela Slavka Kolara priređivačeva studija te bibliografski i bibliografski prilozi u knjizi.

Program je završen predstavljanjem projekta *Novi Kolarevi junaci*, koji su provodili Osnovna škola Slavka Kolara iz Kravarskog i udruga *Pet plus* iz Zagreba, uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH. Kako je istaknula Iva Kovačević, pedagoginja u spomenutoj školi, tijekom prošle školske godine u sklopu projekta održano je dvadesetak kreativno-edukativnih radionica, koje su povećale ponudu izvannastavnih aktivnosti za učenike. Odaziv učenika bio je velik, zbog čega će škola vjerojatno organizirati još sličnih projekata povezanih s djeci omiljenim piscem, koji je djelovao u blizini Kravarskog.

Obilježavanjem 60. godišnjice Kolarove smrti Čazma je još jednom odala počast piscu koji se i sam deklarirao (i) Čazmancem. Čazma zapravo neprestano podsjeća na svoga pisca. Tako gradska knjižnica organizira spominjane Dane Slavka Kolara i dodjeljuje nagradu za satiričku kratku priču, a gradski se muzej brine o njegovoj ostavštini i priređuje izložbe povezane s njom. Prije dvije godine, u povodu obilježavanja 130. godišnjice Kolarova rođenja, obnovljeno je i ispred gradske knjižnice postavljeno Kolarovo pprsje, rad akademskog kipara Stipe Sikiriće, te je objavljena knjiga izabranih radova o Slavku Kolaru *Divan užas*. Primjer je to kako se lokalna sredina treba brinuti o svojim velikanima.

ANTOLOGIJA MAMA

GLORIA MATRIS

Izd. Slavenska književna i umjetnička akademija, Varna, 2022.

Slavenska književna i umjetnička akademija objelodanila je u Varni (Bugarska) antologiju pod sveltremenskim naslovom *Mama*. Osebnina *gloria matris*. Trideset bugarskih i trideset hrvatskih pjesnika osmislilo je stihovima poetski jedinstvenu aureolu, neponovljivu glosu majci. Prije objavljene antologije jesu *Hljeb naš nasušni* (Varna, 2019) i *Ljubav - sol života* (Varna, 2021). Stihovi o kruhu i ljubavi koegzistiraju u specifičnom prostoru nijansirane intimnosti i u oduhovljenim prostorima simbolične sintagme *gloria mundi*. U tom supostojanju niče središte poetskog obzora i prodiše osjećaj u kojem rastemo, valorizirajući naše egzistiranje u obzorima neograničene, svepostojeće ljudske samoće: „Svetice, kažem, / naše su majke svetice - ostavljam ih u dlanovima samoće... / Žive samo za jednu riječ blagu -, / tuga im je pretvara / u pjesmu.“ (Dimitar Milov, *Nevidljive aureole*).

Trideset bugarskih pjesnika i trideset hrvatskih okupljeno je u toj riznici duha s ima-

ginativnim varijacijama sublimirana suglasja izabranih pjesnika koji su oduhovljeni ekvilibrij poetske riječi: nadahnuto disanje, ali i kreativna tjeskoba: „A vjetar vijori / hladne mreže / i zime mi postaju sve duže i duže. / Svijet je sada / puno usamljeniji. / Jer ti nisi bila samo topla riječ, / svaka tvoja riječ bila je život.“ (Nikolaj Šopov, *U sjećanje na mamu*).

Intenzivirano poetsko meditiranje oslobođeno spona prohujalih vremena, koncentrirano u prostorima u kojima je život usuglašen s unutarnjom pjesmom što ne prestaje disati: to je imaginativna *gloria matris*. Supostojanje poetskih prostora približava daljine, istodobno blisko i središtu obzora u kojem pjesnici rastu. To svjetlosno kretanje nije opsjena ni apsurd istodobnosti, već težnja za *izmirenjem* u gustoći samoće i imaginarnoj tišini. Onda se zbiva predah koji nazivamo pjesmom, u tankočutnosti poetskog nemira zbiva se poetska katarza duha: „Ja još mogu suzama plakati / pred spome-

nikom, pred kletvom, pred ženom / jer moja se misao odbija od smrti, / slično dječjoj lop-ti što se odbija od zida.“ (Ivailo Balabanov, *Ključ*).

Dobrodošlu antologiju *Mama* sastavile su hrvatska pjesnikinja i prevoditeljica pjesama s bugarskog na hrvatski jezik Enerika Bijlač i Elka Njagolova, predsjednica Slavenske književne i umjetničke akademije, duša tog iznimno vrijedna i kreativnog pothvata. U bajkovitom uvodnom tekstu *Molitva za Majku svijeta*, urednica i prevoditeljica Elka Njagolova naglašava: „Netko je negdje napisao: ‘Tko kaže da anđeli ne postoje? Na zemlji se oni nazivaju majkama.’“

I za kraj stihovi iz pjesme hrvatskog pjesnika Mirka Ćurića, koji su i istinska apoteoza majci i antologijska *gloria matris*: „Ona za uvijek voli sve što je rodila / I voli bol samoće što razdire srce / I voli svaki dan koji živi: dok zna da postojim.“ (*Majka*).

Piše Ljerka Car Matutinović

vijenac

Književni list za umjetnost, kulturu i znanost

NAKLADNIK

Matica hrvatska
Ul. Matice hrvatske 2
10000 Zagreb

ZA NAKLADNIKA

Miro Gavran

GLAVNI UREDNIK Goran Galić **UREDNIŠTVO** Ida Hitrec (izvršna urednica), Jelena Šporčić Prtorić (desk), Marko Gregur (hrvatska književnost), Petra Miočić Mandić (strana književnost), Vanja Babić (likovna umjetnost), Tamara Jurkić Sviben (glazba), Vedran Obućina (društvo), Leon Žganec-Brajsa (kazalište), Danijel Hrgić (Ogranci MH) **GRAFIČKI UREDNIK** Mario Rogić **LEKTURA** Saša Vagner **FOTOGRAF** Mirko Cvjetko **List izlazi dvotjedno. Rukopisi se ne vraćaju. Cijena 1,33 € (10,02 kn). Adresa uredništva:** VIJENAC, Ul. Matice hrvatske 2, 10000 Zagreb, Tel. +385 (0) 1 48 19 312, <http://www.matica.hr/vijenac>, e-adresa: vijenac@matica.hr

PRETPLATA Godišnja pretplata (26 brojeva) iznosi 26,54 € (199,97 kn), za kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove 19,91 € (150,01 kn), a za učenike i studente 13,27 € (99,98 kn). Pretplata za inozemstvo: Europa 76 € (572,62 kn), izvan Europe 150 USD. Domaće uplate doznačiti na IBAN HR3324810001110106604 (Agram banka, Zagreb) s naznakom „za Vijenac“. Devizne uplate doznačiti na IBAN: HR9623600001101517838, SWIFT: ZABAHR2X s naznakom „za Vijenac“. Osobne podatke i kopiju uplatnice pošaljite na e-adresu: pretplata.vijenac@matica.hr ili na adresu uredništva: ulica Matice hrvatske 2, 10000 Zagreb.

CIJENE OGLASNOG PROSTORA BOJA - 1/1 stranica: 1.061,79 € (8.000,06 kn); duplerica: 1.592,67 € (11.999,97 kn); 1/2 stranice: 530,89 € (3.999,99 kn); 1/3 stranice 384,90 € (2.900,03 kn); 1/4 stranice: 291,99 € (2.199,99 kn); 1/8 stranice: 199,08 € (1.499,96 kn); junior page: 796,34 € (6.000,02 kn); zadnja stranica: 1.327,22 € (9.999,94 kn). Cijene su bez PDV-a. Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te samostalni umjetnici imaju popust od 25 %. Naručitelji oglasa u seriji imaju poseban popust. **TISAK** Tiskara Zagreb d.o.o. Stavovi izneseni u tekstovima stavovi su autora i ne odražavaju nužno stav redakcije.

Molimo pretplatnike da obnove pretplatu u 2023. godini uplatom na gore naveden račun.

Republika Hrvatska
Ministarstvo kulture i medija
Republic of Croatia
Ministry of Culture and Media

Program realiziran uz potporu Ministarstva kulture i medija RH i Grada Zagreba

MALA ANTOLOGIJA KNJIŽEVNIH SJEĆANJA

Tri ženske iseljeničke sudbine

Osamostaljenjem Hrvatske u kulturni i medijski prostor ušli su književnici koji su dotad djelovali u dijaspori. Ovo je priča o trima autoricama koje su svoje priče iz egzila pisale iz različitih pozicija, ali i o zanimljivim detaljima iz njihovih života i karijera kao što je, primjerice, susret operete Šišmiš i Gavrilović salame u istom kontekstu

Piše Zoran Maljković

Osamostaljenjem Hrvatske u kulturni i medijski prostor ušli su književnici koji su dotad djelovali u dijaspori. Neki su bili više, neki manje uspješni, neki su pronalazili ugledne nakladnike u zemljama gdje su živjeli, a neki objavljivali tek u listovima lokalne nacionalne zajednice. U Hrvatskoj su bili (gotovo svi) primljeni na velika vrata i tako se sjećam da sam već na ispitu iz novije hrvatske književnosti morao znati sve o Viktoru Vidi. Dosta je naslova tih autora bilo tada objavljeno, a i sam sam objavio tri autorice koje su svoje priče iz egzila pisale iz različitih pozicija. Ovo je priča o njima.

Marijanci Theresije Moho

Upravo u listu koji sad držite u ruci izašla je svojedobno vjestica da je u izdanju ugledne njemačke nakladničke kuće Piper Verlag izašla knjiga *Marijanci - eine Kindheit in Kroatien* autorice Theresije Moho. Možda mi ta informacija i ne bi privukla pozornost da upravo u tom slavenskom selu nije rođena i moja baka. Knjigu sam nabavio u prvom posjetu Njemačkoj, pročitao i prepričavao baki i njezinoj sestri, koje su se Mohovice sjećale iz škole i sela i neke su stvari iz njezine knjige potvrdile, za neke tvrdile da se nisu dogodile, a nekih se nisu mogle sjetiti. Theresia Moho pričala je u toj knjizi o sudbini njemačke nacionalne manjine koja se doselila u Slavoniju iz Apatina i njihovu (ne) prilagodavanju suživotu s Hrvatima. Oko priče o brutalnom ubojstvu majke Theresije Moho koje su

po završetku Drugoga svjetskog rata počimle partizanske snage (jer se lakše bilo domoći imovine umrle osobe) baka i njezina sestra nisu bile složne: jedna je tvrdila da se ne sjeća, a druga da se to nije dogodilo. Iako su i same bile traumatizirane posljedicama koje su trpjele kao pripadnice iste, njemačke manjine, vjerujem da su sjećanja na taj događaj htjele potisnuti.

Kad mi se ukazala prilika, posjetio sam groblje u Marijancima i pronašao grob The-

resijine majke i na njemu je pisalo da je doista, u mladim godinama, preminula 1945. godine. Ponovno sam to mjesto posjetio ove godine, toga grobnog mjesta više nema ili ga nisam pronašao. Knjigu sam dao na čitanje i velikoj osjećajnoj glumici Giti Šerman Kopljar, koja je i sama bila slične sudbine i koja je rekla da bi bilo dobro da se knjiga prevede. Kako tada još nisam imao uredničku biblioteku, knjigu sam preporučio gospođi Nives Tomašević koja ju je uredila 1998. godine (s pogovorom Julijane Matanović), ali mi i dala slobodu da, zbog veće uvjerljivosti, na naslovnicu stavim slike iz obiteljskog albuma, pa knjigu tako krase fotografija moje bake, a na poledini su i ostali članovi obitelji, posebno bakina braća, koju je njemačka vojska unovačila s petnaest i sedamnaest godina pred sam kraj rata iz kojeg se na kraju nisu nikada vratili.

U međuvremenu ušli smo u trag autorici i pozvali je na promociju knjige u Osijeku. Theresia Moho bila je sitna žena, ali puna energije i priča iz svoga života. Kako je knjiga *Marijanci, djetinjstvo u Hrvatskoj* završavala 1946. godine, kad obitelj odvođe u logor za Nijemce u Valpovo, Theresia Moho najavila je tada da ima novu knjigu u kojoj opisuje život u logoru, bijeg iz njega pa sve do sredine pedesetih godina prošloga stoljeća, kada biva prisiljena otići u Njemačku. Njemački izdavač tražio je da ublaži svoje priče, da ih malo *uljepša* jer da su odveć brutalne, što ona nije željela, pa je knjiga *Zato što noć nema oči* tako izašla prvo (2001) na hrvatskom (u prijevodu Branke Grubić, kao i prva) pa onda na njemačkom. Za pogovor sam zamolio Helenu Sa-

blicić Tomić, koja je taj tekst uvjerljivo smjestila u kontekst hrvatske književnosti toga tipa, a sama je autorica dala obiteljske fotografije pa je druga knjiga u svemu bila autentična.

I dok je u prvoj knjizi Theresia Moho pisala o razlikama pa i povremenoj netrpeljivosti Nijemaca i Hrvata čak i prije rata, u drugoj knjizi ispituje drugu priču. Već je Gita Šerman primijetila da je Theresia Moho ozbiljan pisac iako je bila umirovljena medicinska sestra, što su poslije u pogovorima kompetentno potvrdile i Julijana Matanović i Helena Sablič Tomić. Bespuća interneta ne bilježe smrt Theresije Moho pa se nadam

da i danas u dvedeset petoj ponekad uzme u ruke ta dva hrvatska izdanja svojih knjiga na kojima gleda svoju *omamu* i svoga oca.

Kako se knjigama radovala Dunha

Dunja Ozanić smatrala se i hrvatskom i argentinskom književnicom. Sama se i najavljena pojavila u mom uredu sa željom da joj se knjiga objavi na hrvatskom. Vrlo obrazovana, odlučna, elokventna i sigurna u sebe, ostavila mi je svoje zapise nazva-

ne *Guenechen*. Iako skeptičan, dao sam ih na čitanje prevoditeljici Ariani Švigir, koja se oduševila tim nevelikim rukopisom pa sam ga odlučio objaviti. Autorica je, naime, pola knjige ispisala iz perspektive djeteta koje se seli iz prognaničkog centra u prognanički centar diljem Europe, pa onda dugo putuje brodom u Argentinu, državu koja dugo njezinu obitelj smatra *gringosima*, a u svemu je prati imaginarni anđeo uz čiju pomoć ona lakše preživljava egzil. U drugom dijelu knjige autorica na svako poglavlje iz prvoga dijela odgovara iz svoje glave, glave zrele žene, djevojčici iz prvog dijela, donosi odgovore kako ih je Argentina prigrllila i omogućila dostojanstven i sretan život. Dunja Ozanić nije ispisala svoju osobnu sudbinu, već gotovo lirsku priču bilo kojega prognanika na svijetu, ispisala je pitanja i odgovore ljudi koji i dan-danas lutaju svijetom i traže utočište.

Priča o Dunji Ozanić je kratka, a Dunju sam sljedeći put vidio na promociji knjige u Zagrebu 2006. na kojoj su govorili autorica pogovora Julijana Matanović i Miro Gavran. Dunja je u Zagreb dolazila rijetko i ostajala kratko i nismo znali da je njezina promocija ujedno njezin posljednji boravak u Hrvatskoj pa mi nikada nije stigla ispričati svoju životnu priču. Zapamtio sam samo da je rekla kako njezino hrvatsko ime u Ar-

raju kao *Dunha* i da je inzistirala da na knjizi bude potpisana onako kako joj ime stoji u argentinskoj putovnici, da joj prezime bude bez palatala. Prije odlaska dogovorili smo se da ćemo otići na ručak kad idući put dođe, no to se nikada nije dogodilo jer je Dunja preminula već iduće 2007. godine u pedeset i drugoj godini života. Njezina bibliografija bilježi uz *Guenechen* tek zbirku pjesama *Samoća* i prozno djelo *Ponovno rođenje*, a vjerujem da je ta energična žena još toga ostavila iza sebe i da će jednog dana neki povjesničar književnosti, bilo naš, bilo argentinski, sistematizirati njezin opus. Danas sam posebno sretan i ponosan da sam Dunji objavio autobiografske zapise, koliko zbog toga što sam vjerovao u kvalitetu, inovativnost i univerzalnost njezina teksta, toliko i zato jer sam joj omogućio možda posljednje trenutke velike životne sreće jer malo se autora znalo toliko radoovati novizašloj knjizi kao Dunja Ozanić.

Bogate nasljednice

Ne sjećam se koliko sam godina mogao imati kad sam gledajući Kviskoteku u legendarnoj igri detekcije čuo ime Adriane Altaras, njemačke glumice rođene u Zagrebu, ali se sjećam da mi je ponovno zazvonilo u uhu tridesetak godina poslije, kad sam na frankfurtskom sajmu kod jednog njemačkog izdavača ugledao knjigu *Titove naočale* koju je napisala upravo ona. Agentica, rodom iz Bosne, nahvalila mi je knjigu i darovala primje-

rak, i nije mi dugo trebalo da se odlučim na prijevod. To je bila Adrianina autobiografija, hrabra i otvorena, govorila je o lošem braku svojih roditelja, o mami i teti zatočenima u logoru na Rabu, o tetinoj „karitativnoj“ udaji za tetka, talijanskog vojnika koji im je spasio život u logoru, o idiličnom toskanskom djetinjstvu kad su je roditelji prepustili teti na odgoj i traumi kad su je iz te idile istrgnuli i dali u internat na školovanje. Posebno je zanimljiv dio knjige u kojem Adriana piše o imovini koju je njezinim precima Židovima oduzela vlast NDH, a poslijeratna komunistička nije im je vratila. Nasljednici nisu dočekali povrat, a nasljedni je red nastavak borbe dao upravo Adriani u ruke. Prema knjizi *Titove naočale* snimljen je i odličan dokumentarac prikazan na jednom od

zagrebačkih filmskih festivala. Tu posebno pamtim scenu kako sadašnji vlasnici Vile Fuhrmann (poznata kao Okrugla) na Prekržu ne dopuštaju Adriani da uđe u dvorište, a ona se, onako niska rasta, penje na kante za smeće da bi vidjela „svoju“ kuću.

Adriana je brbljava, inteligentna, vesela, iskrena. Ispričala mi je mnogo toga o borbi za povratak nasljedstva, kako je stigla do Hollywooda i snimala s Williamom Hurtom i Julie Delpy film o mađarskoj grofici Bátorhy, koja se kupala u krvi djevice. Kako je u međuvremenu postala i cijenjena dramatska i kazališna redateljica, pričala je i kako je tražila da joj se iz Hrvatske u Linz pošalje jedna salama Gavrilović jer je zamislila da u opereti *Šišmiš* lažna mađarska grofica u ariji *Klange der Heimat* bude odjevena kao lik koji svi dobro znamo - sa salame. Prijateljuje i sa Stevenom Spielbergom jer za njegovu USC Shoah Foundation intervjuira preživjele iz nacističkih logora. Adriana je kao glumica nagrađena *Srebrnim medvjedom* na berlinskom filmskom festivalu i najvažnijom njemačkom filmskom nagradom *Deutscher Filmpreis* za glavnu žensku ulogu. Zabavno je bilo kad smo shvatili da je moja najbolja prijateljica u jednom filmu glumila mamu njezinu sinu Aaronu, koji je u međuvremenu sam postao filmski glumac. Poslije sam Adriani objavio još dvije knjige: *Dojča* je bila zanimljiv i hrabar eksperiment u kojem je ušla u mozgove ljudi oko sebe (supruga, djece, prijatelja) i pokušala napisati što ona misli da oni misle o stvarima koje im se događaju, a posebno što misle o njoj. Ako prvo pročitate *Titove naočale*, mnogo će vam toga biti jasnije, ali knjiga se može čitati i samostalno.

Njezina pretposljednja knjiga *Židovska šaptačica* sjajno je djelo, na ležeran i jednostavan način napisana priča o pripadniku *Sonderkomanda* koji je uspio preživjeti Auschwitz i samim tim nakon rata postao sumnjiv svima. Nakon što je u sto prvoj godini preminula njezina teta Jele, koja ju je odgojila i svojom smrću prepustila borbu za nasljedstvo, Adriana je i o njoj napisala sjajnu knjigu nazvanu *Bolje biti sam nego u lošem društvu* i za koju se nadam da će nekad u budućnosti na nju staviti svoj urednički potpis.

P. S. Ovu prigodu koristim i da pozovem sve hrvatske kazališne ravnatelje da Adriani ponude režiju, jer, eto, svuda režira, osim u Hrvatskoj.

KRIZA MODERNOG ČOVJEKA

O prikrivenom barbarstvu

U našem ubrzano rastućem tehničkom znanju, našoj sve oštrijem inteligenciji, našoj moći nad svim stvarima i zbivanjima, koja se nezaustavljivo širi, jedva još zamjećujemo da se iz našeg života postupno povlači i na koncu posve iščezava duh kao slobodno zasnivanje životnoga smisla, koji našem opstanku jedini može dati cilj i svrhu

Piše Damir Barbarić

„Danas smo svi barbari“, dakako ne „barbari primitivne izvornosti“, nego „veoma moderni prosvjećeni barbari, barbari 20. stoljeća“. Ovim riječima sažeta je osnovna teza prodornih i beskompromisnih fenomenologijsko-hermeneutičkih analiza današnjice što ih je Eugen Fink u razdoblju od 1947. do 1972. godine izložio u nizu predavanja na Sveučilištu u Freiburgu, postumno objavljenih u svesku urednički naslovljenom *O kriznom stanju modernog čovjeka*. Ovdje se, ne ulazeći u kritički dijalog, ograničavam na sažet interpretativni prikaz misaonog hoda tih predavanja za koja vjerujem da su danas jednako ili čak i više aktualna i poticajna.

Ne treba tajiti da nam je povezivanje suvremenosti s barbarstvom u prvi mah više nego začudno, štoviše neuvjerljivo i odbojno. Ne vezujemo li današnjicu gotovo instinktivno s naprednom i kultiviranom prosvjećenošću, koja posvuda vrijedi kao opreka neukom i sirovom barbarstvu? Zar nije posred današnjeg visoko kultiviranog društva, s njegovim sveučilištima, znanstvenim institutima, koncertnim dvoranama, muzejima i galerijama svih vrsta, više nego neumjesno govoriti da je svemu tomu u temelju barbarstvo? Zadržimo se načas u poticajnom čuđenju i ne žurimo s prosudbom, već strpljivo pitajmo što je tu zapravo mišljeno pod tako začudnom sintagmom „današnjeg barbarstva“. Što bi trebala biti njegova bit?

Čovjek duhom više nije određen

Odgovor se možda najprije stječe usporedbom današnjice s načinom opstanka izvorne ljudske zajednice koju običavamo zvati primitivnom. Znamo da je ona „zatvoreno društvo, da je zatvorena u krvno srodstvo, zatvorena u jezik, običaj, predaju, zatvorena u mit kojim tumači svijet, znamo da je sklop života sa čvrsto rangiranim poretom staleža, hijerarhija koja svoju svime vladajuću sredinu, središte svojega opstanka ima u onom *hieron*, u svetome“. Protivno našim samouvjerenim i pomalo oholim predrasudama, primitivni čovjek ranog, u stanovitu smislu još pretpovijesnog vremena „u svojem prirodno danom i prirodom ovladanom načinu života nipošto nije niža vrsta čovječanstva; on posjeduje izvornost, dubinu, djetinju nevinost i jutarnju svježinu života“. On raspolaže pouzdanim znanjem o svojem

U svojoj rastućoj vladavini nad prirodom čovjek je i sam dospio pod vlast nesavladiva poriva za moći i nadmoći

položaju u cjelini svijeta i „posve je oblikovan magičnom sviješću koja ga najprisnije povezuje sa svime što živi“.

Doduše, ta uklopljenost arhajskog čovjeka u cjelinu prirode osigurana je time da on duhu koji drijeva u njegovoj biti i slobodi kao mjerodavnoj objavi tog duha ne dopušta da se probude i postanu djelatnima. Zabljesnu li ga na trenutak, on u strahu uzmiče i hitro se utječe sigurnom skrovištu prirodne religije. On duh osjeća kao moć koja ga nadmašuje i nadvladava. Boji ga se i štuje ga kao nešto demonsko. Upravo to duboko ukorijenjeno strahopoštovanje spram duha svjedočanstvo je barbarstva u kojem čovjek „još nije određen duhom“.

Tomu nasuprot, bit je današnjeg barbarstva u tomu da čovjek duhom *više nije* određen. Jer i mi današnji ništa manje no naši davni predci potiskujemo i otklanjamo duh, ali činimo to tako da ga smatramo nečim već prevladanim, nečim što bitno pripada prošlosti. U našem ubrzano rastućem tehničkom znanju, našoj sve oštrijem inteligenciji, našoj moći nad svim stvarima i zbivanjima, koja se nezaustavljivo širi, jedva još zamjećujemo da se iz našeg života postupno povlači i na koncu posve iščezava duh kao slobodno zasnivanje životnoga smisla, koje našem opstanku jedini može dati cilj i svrhu.

Tu se, štoviše, ne radi samo o iščeznuću duha kao čovjekove najdublje srži i središta, nego o tomu da s njim zajedno uzmiče i nestaje njime vođeni i u jedinstvenom sklopu održavani čovjekov svijet. U duhu utemeljene i iz duha izviruće osnovne vrijednosti, koje su unatoč svim povijesnim mijenama stoljećima ostajale u osnovi nepokolebane, ubrzano gube na uvjerljivosti, povlače se i nestaju, a da ih pritom ne nadomještaju druge i nove. Gotovo bi se moglo reći da čovjek gubi vlastitu smislenu udomljenost i zavičajnost u svijetu upravo u onoj mjeri u kojoj raste njegova bezuvjetna moć vladanja i upravljanja svijetom i svime u njemu. Neizrecivu pustoš života posve lišena duha tek počinjemo osjećati, zasad još uvijek samo rijetki i samo ponegdje. Jer današnje je barbarstvo prosvijećeno, kultivirano i brižljivo prikriveno velom moći i svakovrsne ugone, mišlju teško dokučivo i zato opasnije od negdašnjega.

Odlučujuća osebnost starih Grka

Da bi se pojnila začudnost tog suvremenog barbarstva potrebno je prije svega osvijestiti se o njegovu podrijetlu. Sve upućuje na to da se ono daje naći u čovjekovoj zlorabi slobode. Zapadnjačka povijest u pravom i navlastitom smislu počela je upravo „buđenjem slobode u čovjeku, njegovim suprotstavljanjem prirodi koja ga je dotad sklanjala“. To čovjekovo oslobađanje sebe za bezuvjetnu uspravljenost posred sveg bića odlučujuća je crta grčke, a time i zapadnjačke povijesti, koja se više nikad nije vratila izvornom, s prirodom usklađenom životu vođenom neupitnim autoritetom bogova.

Od jednom probudene slobode čovjek očito ne želi odustati. U početku se još brižljivo čuvao toga da joj se bezuvjetno i bez ostatka prepusti. Shvatio ju je kao sretno dobiven dar i prihvatio je smjerno kao konačnu slobodu udijeljenu mu kao smrtniku. Upravo u tom bitnom stavu treba prepoznati odlučujuću osebnost starih Grka. Oni su prvi povijesni narod koji se uspio oduprijeti iskušenju da kaos prijeteće nepostojanosti i upitnosti svega koji se rastvara buđenjem slobodnog duha što hitrije ponovno zatvori i vrati se sigurnom utočištu prirode. Umjesto toga Grci su se odvažili na čudesan pohvat da ustrajno i pod svaku cijenu „izdrže u upitnosti opstanka i preinače je u pitanje mišljenja“. Uvijek iznova treba isticati u tomu očitovanu jedinstvenost i nenadmašivost ranoga grčkog doba. Jedino tamo u cijeloj dosadašnjoj povijesti osnovne opreke i suprotnosti svijeta, oba noseća stupa sve svjetske povijesti, naime ono sudbinsko prirodne nužnosti i ono slobodno duha koji sve prevladava, bile su razboritom mudrošću čovjeka smrtnika držane u živoj, napetošću ispunjenoj ravnoteži stalnog prijepora, uzajamnog poticanja, razilaženja i pomirenja.

Analiza nastanka novog vijeka, kojom se upravo njegov nastup razotkriva kao podrijetlo suvremenog barbarstva, svoju jasnoću i uvjerljivost stječe ponajprije usporedbom s ovako okarakteriziranom osebnosti grčkog opstanka. Tom analizom daje se pokazati da se metafizički temeljni stav novog vijeka u mnogom pogledu može shvatiti i tumačiti kao preuzimanje i daljnje radikali-

ziranje bitnih zasada grčke sofistike, procvale u sutonu arhajskog i klasičnoga grčkog života. Istrgnut iz svojega prirodnog i božanskog okoliša te postavljen jedino na sebe, s jednim svemoćnim Bogom povezan još samo pukom subjektivnom vjerom, novovjekovni je čovjek raskinuo svoju prirodnu povezanost sa stvarima i bićima svijeta. Učinio je to tako da je vlastitu, samo njoj svojstvenu bit svake stvari u svijetu metodički uklonio iz obzora svojeg interesa, proglašavajući je načelno nepoznatljivom, što znači takvom da je se ne da ni mjeriti ni proračunati, da bi se onda na osnovi tog načelnog odustajanja posvetio samo još eksperimentalno priređenom i provedenom mjerenju i proračunavanju kvantitativnih odnosa među stvarima.

Osvit znanstvenog društva

U skladu s tim dotadašnja spekulativna znanost kao *contemplatio*, to znači teoretsko promatranje stvari zajedno s njihovim bitnim silama i kakvoćama, povukla se i ustupila mjesto novo uspostavljenoj univerzalnoj znanstvenoj metodi, koja cjelinu prirode „na osnovi prethodnog temeljnog nacrt“ konstruira kao mjerljivi sklop odnosa koji se dadu matematički proračunavati. Na osnovi toga čovjek će na predmetima prirode, sada preinačene u jedinstven i sveobuhvatan sklop čistih kvantiteta, provoditi sve intenzivnija i ekstenzivnija znanstvena istraživanja, koja su jednako toliko teoretska koliko i praktička, ali ništa manje i proizvodna. Oslonjen na njihovu svagda potvrđivanu moć i zbiljsku učinkovitost, ispunio se pouzdanjem u svoju moć da izradi baš sve što se daje izraditi, da napravi baš sve što se daje napraviti. Negdašnje bogatstvo njegovih mnogostrukih odnošenja spram stvari i zbivanja u svijetu tako mu se sve više sužavalo, da bi se na koncu ograničilo samo još na monoton i jednoličan odnos „bezuvećenog i bezostatnog pravljenja i spravljanja“.

Promjene koje su na početku novog vijeka dovele do „tehničke znanosti i znanstvene tehnike“ bitno određuju i našu sadašnjost i suvremeno barbarstvo koje joj leži u temelju. „Naše doba, određeno brzom, vrtložnom mijenom svih ljudskih odnosa“, postaje u svim područjima sve više ovladano tehnikom. Suvremeno društvo je „prije svega

današnjice

znanstveno društvo“. A jer je znanost, to djelovanje i čin „otkočene ljudske slobode“, konačno postala jedinim tлом na kojem počiva sav moderni život, nužno se pomiriti s tim „da svi ljudi svoji egzistenciju na Zemlji mogu održavati samo još posredstvom znanosti i njome upravljane tehnike“. Stoga je izlišno i besmisleno očekivati da bi se taj proces mogao zaustaviti ili čak opozvati, odnosno da bi se iz toga sveobuhvatnog pogona moglo kao nekim čudom iskoračiti. Naprotiv, sve govori u prilog tomu da se kao čovječanstvo nalazimo tek na početku tehnološkog razdoblja, koje se bezuvjetno i nezaustavljivo uspostavlja te iz temelja i u potpunosti određuje sav naš život, čak i ako su nam njegove osnovne crte i njegov pravi smisao još uvijek prijeporni i zagonetni.

Duboka upitnost današnjega tehnološkog određenog razdoblja znanstveno-tehničke organizacije života dodatno se zaostřava obrati li se pozornost na njegovo ključno obilježje, na bitnu bezgraničnost i beskonačnost koja mu je svojstvena. Ne treba imati osobito oštar razum da bi se uvidjelo da veća i moćnija tehnička sredstva nužno otvaraju mogućnost većih i moćnijih projekata, odakle biva razvidno da se u tom procesu zapravo ne radi o zadovoljavanju određenih postojećih, već o proizvodnji uvijek novih ljudskih potreba. Tehničko rješavanje i otklanjanje izvanrednih stanja stvara samo nova izvanredna stanja, pri čemu cijela aparatura u tom procesu raste do gigantskih razmjera. Svrhe koje se u tom nezaustavljivom procesu hoće ostvariti i ciljevi koji se tu postavljaju postavljeni su samo tako i radi toga da bi iz njih mogle nastajati nove svrhe i novi ciljevi. Beskonačna pokretljivost znanstveno-tehničkog vođenog života, taj stalno napredujući proces u kojem svaka svrha i svaki cilj svojoj prividnoj vrijednosti imaju samo kao prolazno stanje koje upućuje nad sebe i preko sebe, razotkriva se na koncu kao bitna, a to znači jedino metafizički uvježbanom oku i umu zamjetljiva i pojmljiva „zbrka“ i „pomutnja“.

Sveobuhvatni i beskonačni tehnološki

pogon u svojem vrtložnom kruženju ostaje čvrsto u sebe zatvoren. Do modernog čovjeka koji u njemu prebiva više ne dopire ni najnezatnija slutnja iskonske tajne, „onoga što je oko nas, nad nama i pod nama“. Tako ostavljen samom sebi, čovjek ipak, a da toga ne biva svjestan, nejasno osjeća i mutno naslućuje „prazninu i besmislenost svojeg života, to da više nema zavičaja“. Upravo je taj nejasan osjećaj ono što u njemu izaziva neutaživu žudnju za bjesomučnim radom, ili pak za zaboravom sama sebe u varavoj praznini takozvane zabave. Teško je previdjeti da u današnjem čovjeku i dani rada i dani odmora sve više pokazuju upadljivu crtu nagonske, gotovo patološke užurbanosti. Sveopće ubrzanje svih procesa života možda je najupadljivija prijeporna crta današnjice. U svojoj rastućoj, sve granice premašujućoj vladavini nad prirodom čovjek je konačno i sam dospio pod vlast nesavladiva poriva za moći i nadmoći te postao, a da ne shvaća što se s njime zbiva, slugom i robom tog poriva, upravo modernim barbarom.

Doba modernog nihilizma

Upućenijima će biti jasno da ovi i slični uvidi mogu, a vjerojatno i trebaju biti prošireni i uzdignuti do općenitog i posve načelnog stava da naše doba u svojoj biti nije drugo do „moderni nihilizam“. Ne bi bilo čudno da im se pritom u sjećanje vrati Nietzscheova dramatična opomena: „Sva naša europska kultura kao da se već odavno s torturom napetosti koja raste iz desetljeća u desetljeće kreće prema katastrofi: nemirno, silovito, užurbano: poput rijeke koja hoće svojem kraju, koja se o sebi više ne osvješćuje, koja strahuje pred osviještenjem.“ Ipak, možda ima razloga za suzdržanost spram zaoštravanja ishoda ovih promišljanja u tom krajnje radikalnom smjeru. Alarmantna upozorenja prema kojima je nadolazak nihilizma neizbježan, a mi ljudi već stojimo na rubu svoje i svake povijesti, svoju privlačnost zahvaljuju ponajprije patetičnom ugođaju nako herojskog propadanja, kojem se ne da poreći stanovita „opasna zavodljivost“. Tom ugođaju se bez oklijevanja prepustiti značilo

bi previdjeti mogućnost da se u njemu naše vrijeme svjesno ili nesvjesno odmjerava s pogledom na bitno prošlu i prevladanu sliku čovjeka, da ga se prosuđuje prema mjerilu koje je ostalo usidreno u prošlosti. Stoga bi tu prikladniji bio oprezno suzdržan temeljni stav koji otvorenima ostavlja izgleda za novu, bitno drukčiju budućnost: „Živimo u vremenu *prijelaza*, koji se mnogima čini propadanjem.“

Ako u pogledu krajnje uznemiravajućeg problema suvremenog nihilizma doista nije mudro bez dugog i temeljitog promišljanja zauzeti konačan stav i stajalište, izvjesno je barem to da današnje barbarstvo mora pod svaku cijenu biti prokazano i prevladano, čak i ako se pritom nije moguće osloniti ni na što drugo do na možda varavu nadu u moguću izlaz. Ostaje nada da bi se u ljudima mogao ponovno probuditi smisao za pravu ljudsku veličinu, za čovjekovo istinsko stvaralaštvo. Uvjet toga bilo bi shvaćanje i prihvaćanje davno zaboravljene istine da je stvaralaštvo bitno različito od svakog činjenja, spravljanja, rađenja, vladanja i ovladavanja, jednom riječju od svake vrsti moći i nadmoći: „Sve stvaralaštvo je trpljenje i podnošenje, podnošenje neke unutarnje prisile, te baš nikad nije puklo rađenje kojim se daje ovladati, takvo kojim onaj tko radi i izrađuje u svako doba vlada i gospodari.“

Čovjeka koji bi za sobom ostavio i tako reći u sebi pregorio bezuvjetni poriv za moći koja svime ovladava i sve sebi podređuje bilo bi najprikladnije nazvati „*muzičkim čovjekom*“. Takav čovjek, koji je po svemu sudeći „jedina nada našeg vremena“, bio bi „glasnogovornik i tumač duhovne sile koja nadilazi čovjeka“, onaj koji je u nedokučivoj dubini svoje nutrine ustrajno, premda tiho i neupadljivo „obuzet i nadahnut Muzama“.

Povratak antičkom početku?

Rijetki dovoljno prisebni i svjesni kritičnosti povijesnog časa u koji smo planetarno dospjeli tragaju u osami i tišini za mogućnostima buđenja istinskog stvaralaštva, najčešće dospijevajući samo do manje ili više izri-

čitog zazivanja nečega bitno prošlog. Teško se oteti dojmu da na tom putu sve staze završavaju u bespuću. Čini se da ima samo jedan način da dostatno iskusimo i pojмимо što je pravo, bitno i doista slobodno stvaralaštvo, taj da se prisno zblizimo s čudesnom osebujnošću života i duha ranih Grka. Prvi znak da smo dospjeli u tu blizinu bila bi spoznaja da Grci zapravo uopće ne pripadaju prošlosti, da su nam još uvijek čudesno bliski, premda ujedno neizmjereno daleki i zagonetni.

Možda još nije mrtvo nekolebljivo uvjerenje svega europskog humanizma da „čovjekovo stvaralaštvo možda nikad prije i nikad kasnije nije na zemlji bilo zbiljsko u takvoj izvornoj moći kao u Grčkoj“. Kako je već rečeno, jedinstveno i ni s kojim drugim narodom usporedivo mjesto Grka u povijesnom hodu čovječanstva bitno je određeno time da su buđenjem i zamahom slobode napustili prirodnu sputanost, a da oslobođenom duhu pritom nisu dopustili potpunu i isključivu vladavinu nad sobom i nad stvarima svijeta. Sloboda je u njih bila živa i djelatna, ali ujedno konačna i smjerna, poslušna i podložna višim, nadljudskim moćima: „Grčki opstanak bio je prije svega drugog umjetničko-misaoni način da se bude tu“, na Zemlji; jednom riječju „bio je *muzička egzistencija*“. Ono „sveto kaotično“, ono „bezmjerno-strahovito“ bogova i Muza skrivenih u tajanstvenoj nutрини prirode i svih svjetskih bića tom se „muzičkom narodu preinačilo u mitsku sliku i pokazalo u obrisu i liku“.

Znači li to da onomu tko bi se osjećajem i mišlju uspio probiti do uvida u barbarstvo koje se prikriva pod zavodljivim prividom znanstveno-tehničke svemoći, jedinim putokazom prema mogućem izlazu ostaje neprolazna, vječno živa slika drevne Grčke? Odvažimo se na to pitanje odgovoriti potvrdno, uz punu svijest o opsegu, teškoći i opasnosti time zacrtane zadaće: „Antički početak možda se može ponoviti, ali nikad nadmašiti; a opasnost da se na njemu izgubimo tako je velika zato jer je on ono najveće u povijesti čovječanstva.“

ZBIVANJA U SREDIŠNJI CI MH 26. IX–13. X. 2023.

29. rujna u 19 sati, Dvorana J. Petričevića

Predstavljanje monografije *Mila Wod – prva hrvatska hiparica* autorice Darije Alujević u izdanju Ogranak Matice hrvatske u Petrinji

3. listopada u 19 sati, Dvorana Jure Petričevića

Ogranak Matice hrvatske u Vukovaru
Predstavljanje zbirke pjesama *Zato i Ljubavne iz Lokvanjskog sokaka* pjesnika, kipara i slikara Dubravka Dujića Dunje

4. listopada u 19 sati, Dvorana Jure Petričevića

Predstavljanje knjige *Cvrčci u trubi* (antologija hrvatske antiratne poezije) u nakladi Umjetničke organizacije Vjetrokaz

9. listopada u 19 sati, Dvorana Jure Petričevića

Odjel za arheologiju i etnologiju MH u suradnji s Knjižnicom Vladimira Nazora (KGZ)
Predavanje Ivane Tomas *Gotička Bogorodica iz kapele sv. Jakoba na Očuri*

od 26 rujna do 10. listopada, Galerija Matice hrvatske

Izložba Branka Kolarića *Apoteoza trenutka*

12. listopada u 18 sati, Mala dvorana MH

Odjel za hrvatsko glagoljaštvo MH
Ciklus *Glagoljični stvaralački laboratorij* – radionice slikarice i keramičarke Verice Kovač. Radionica Iluminacije (ukrašavanje) glagoljičnih slova. Prijave do popunjenja mjesta: hrvatskaglagoljaskabastina.hgb@gmail.com

13. listopada u 19 sati, Dvorana Jure Petričevića

Ogranak Matice hrvatske u Tomislavgradu
Predstavljanje zbirke pjesama *Breme te tvoje nosi* autora Mije Tokića

U MUZEJU LIKOVNIH UMJETNOSTI U OSIJEKU OTVORENA VELIKA IZLOŽBA ANDRIJE MEDULIĆA SCHIAVONEA U SURADNJI S BEČKOM ALBERTINE

Andrija Medulić Schiavone – graf

Nakon velike Medulićeve izložbe održane 2015. u venecijanskom Museo Correr u povodu hipotetske 500. godišnjice njegova rođenja, osječka nedvojbeno pripada među cjelovitije i sustavnije studijske pokušaje prezentacije Schiavoneova opusa uopće

Piše Igor Loinjak

Nakon pet godina osječki je Muzej likovnih umjetnosti ponovno priredio Dane grafike. Deveta je to po redu manifestacija posvećena grafičkome mediju na kojoj se uz izložbeni segment organiziraju brojne radionice i predavanja sa svrhom popularizacije medija grafike. Posljednji su se Dani grafike održali od siječnja do ožujka 2018, kada su bile predstavljene dvije izložbe suvremene japanske grafike – samostalna izložba Harumija Sonoyame te ona tokijske skupine HAN17. U ovogodišnje je izdanje također utkana snažna međunarodna nit koja Osijek spaja s Bečom, Parizom i Zagrebom, a ujedinjuje ih umjetnički opus Andrije Medulića Schiavonea.

Izložba *Andrija Medulić Schiavone – grafički genij manirizma*, otvorena 7. rujna u Muzeju likovnih umjetnosti, po mnogočemu je važna ne samo za lokalnu sredinu nego i mnogo šire. Nastala je u suradnji osječkoga muzeja, bečke Albertine i Instituta za povijest umjetnosti iz Zagreba te uz pomoć brojnih institucija i privatne zbirke slikara Georga Baselitza iz koje je za izložbu ustupljeno osamdesetak grafičkih listova. Nakon velike Medulićeve izložbe održane 2015. u venecijanskom Museo Correr u povodu hipotetske 500. godišnjice njegova rođenja, osječka nedvojbeno pripada među cjelovitije i sustavnije studijske pokušaje prezentacije Schiavoneova opusa uopće. U prilog tomu govori opsežan i studiozan katalog s najnovijom studijom o Medulićevu opusu bečkoga stručnjaka Achima Gnanna iz Albertine. Uz nju se u katalogu nalaze Schiavoneova kratka biografija koju je na temelju postojećih izvora usustavio Milan Pelc, koji je u svom tekstu dao vrijedan doprinos boljem razumijevanju grafičkoga medija u venecijanskoj umjetnosti prve polovice 16. stoljeća navodeći protagoniste koji su taj svijet oblikovali. Iz Pelcova nam teksta postaje jasnija translacija i modifikacija tema i motiva koji se na grafičkim listovima javljaju u tom razdoblju ne više kao drvorezi, nego kao bakrorezi budući da oni u četrdesetim godinama postaju sve omiljeniji i cijenjeniji u krugovima poznavatelja i sakupljača umjetnosti.

Distorzija renesanse

Vrijeme u kojem je djelovao Schiavone obilježeno je promjenama koje su nagrízale ranije renesansne poetičke ideale unoseći u stilskom smislu blage distorzije obožavane klasične manire. Nakon vrhunca visoke renesanse u dvadesetim je godinama 16. stoljeća nastupilo razdoblje u kojem uz naglašeniju uporabu antiklasičnih načela dolazi do gubljenja jedinstvenoga stila, što je zbunjivo

Jacopo Piccini, portret Andrije Medulića, bakrorez u: C. Ridolfi, *Le Maraviglie dell'arte*, Venecija, 1648.

vala rane povjesničare umjetnosti oslonjene o stilsku klasifikaciju povijesnoumjetničkih razdoblja. Sa sličnim su se poteškoćama suočili i povjesničari književnosti jer je i na tom polju u prvoj polovici 16. stoljeća uslijedilo napuštanje jasnoga stilskog okrilja renesansnih tendencija, koje su mjesto ustupile nizu umjetničkih *maniera*.

Pavao Pavličić u studiji *Poetika manirizma* analizira pojam manirizma na području književnosti nastojeći mu dati čvrste stilske i vremenske konture i pokušavajući ga odijeliti od ranije renesanse i kasnijeg baroka. Polazeći od naziva stila, Pavličić ističe da se manirizam nerijetko miješa s barokom, ali i da postoji trostruka uporaba tih pojmova. Ponekad se smatra da su manirizam i barok dva imena za istu stvar. Nadalje, neki teoretičari manirizam doživljavaju određenim svojstvom barokne umjetnosti koje se javlja i u drugim epohama pa mu se daje ahistorijski karakter.

Na tom je tragu kustosica Iva Körbler strukturirala izložbu *Manirizam u hrvatskoj umjetnosti 20. i 21. stoljeća* (prosinac 2022–veljača 2023). Pozivajući se na misao Milana Pelca iz njegovih studija o manirizmu, ističe da se manirizam može shvatiti „kao možda najinspirativniji stilski fenomen čitave povijesti umjetnosti“, koji je „na oseban način postao i *signum* modernoga doba s njegovim suprotnostima, previranjima i traganjima“. Iva Körbler je maniristička obilježja utemeljena na idealu antiklasičnosti i otklonu od dominantne stilske čistoće tražila upravo u djelima modernih i suvremenih hrvatskih umjetnika.

Treća uporaba pojmova manirizma i baroka prihvaća da je riječ o dva susljedna razdoblja. Teoretičar književnosti René Wellek u pokušaju književno-kulturološkog razumijevanja baroka (a time i manirizma) pitao se da li je riječ isključivo o stilu ili ideologiji odgovorivši si da bi mogao biti istovremeno

no i jedno i drugo. Kojim god putem pristupili razumijevanju manirizma i baroka u odnosu prema renesansi, suočit ćemo se s činjenicom da su oni njezina čvrsta opozicija unutar koje pulsira snažan antiklasičistički naboj. Antiklasičizam toga doba nema i ne želi imati borbenu ili rušilačku snagu kakvu smo upoznali u kasnijim avangardnim strujanjima – oponiranje klasičnu renesanse jednostavno proizlazi iz kritičke analize njezinih stilskih i svjetonazorskih obilježja, koja počinju gubiti autentičnost i vjerodostojnost. Osnovnim stilskim promjenama koje su se tada zbile na povijesnoumjetničkom području detaljnije se pozabavio Heinrich Wölfflin analizirajući u *Temeljnim pojmovima povijesti umjetnosti* razlike između uočenih renesansno-baroknih opozicija: linearno – slikovito, ploha – dubina, zatvorena forma – otvorena forma, mnoštvo – jedinstvo i jasno – nejasno.

Tko je bio Andrija Medulić Schiavone?

Biografski podaci o Andriji Meduliću Schiavoneu prilično su šturi. Stoga Pelc u

katalogu izložbe nastoji dati što cjelovitiji životopis umjetnika služeći se brojnim izvorima u kojima postoje zapisi i opaske o umjetniku. Rođen je u Zadru, tadašnjem središte mletačke Dalmacije. Najraniju sustavniju biografiju Andrije Medulića nalazimo kod Carla Ridolfija u djelu *Maraviglie dell'arte* (1648). Ridolfi je poslužio kao temelj Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom kada je pisao o umjetnicima hrvatskoga podrijetla i njihovim djelima u poznatom *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* (1858). Ondje je autor prvi put ponudio kroatiziran oblik umjetnikova imena – Andrija Medulić – dotad se naime spominjao isključivo u talijanskom obliku. Medulić je u Italiji proveo gotovo cijeli svoj život pa njegov opus trebamo razumijevati u kontekstu tadašnje talijanske, odnosno venecijanske umjetnosti. Konačno, nadimak Schiavone, koji je nerijetko u latiniziranom obliku služio kao Medulićevo prezime, odnosio se na njegovo podrijetlo jer ga se u razdoblju renesanse i baroka običavalo davati umjetnicima iz hrvatskih (slavenskih) krajeva koji su djelovali u Italiji i Mletačkoj Republici.

Andrea Schiavone spominje se u Vasarijevom djelu *Životi najslavnijih talijanskih arhitekata, slikara, kipara od Cimabuea do naših dana* (1550; drugo prošireno izdanje 1568). O Medulićevu se obrazovanju ne zna mnogo, no kvaliteta njegova umjetničkog rada nije ostala nezapažena. Vasari u drugom izdanju *Života* hvali Medulićev rad navodeći da je od njega naručio historijsku sliku bitke između Karla V. i Barbarosse, koju je okarakterizirao kao „veramente bellissima“. Ne propušta, međutim, istaknuti da unatoč važnosti koju umjetnik oko 1540. ima u Veneciji, njegove slike ostavljaju dojam nedovršenosti. Spomenutu su Vasarijevu zamjerku slikari poput El Greca i Annibalea Carraccija smatrali Medulićevom vrlinom. Osim Vasarija, o Schiavoneovoj je umjetnosti pisao još jedan poznati mu suvremenik – Pietro Aretino. Premda hvali umjetnikovu inventivnost u kreaciji, Aretino Schiavoneu očinski savjetuje da vodi više brige prilikom izvedbe djela. No Schiavone je cijenio svoj poetički prostor slobode na kojem je gradio vlastitu reputaciju šireći granice stilske neuvjetovanosti i nagoviještajući sve snažniji odmak od renesansnih klasičističkih ograničenja. U skladu s tim, Medulić je grafičkom mediju pristupao neposredno i slobodno, tako da se karakterističnim elementom njegovih grafika pokazuje velika sloboda u crtežu te „impresionističko“ poigravanje svjetlosnim efektima. Vidljivo je da zanemaruje renesansne anatomske ideale te karakteristike klasičnog *disegna* otvarajući prostor razvedenijem

ERTINOM I INSTITUTOM ZA POVIJEST UMJETNOSTI, 7. RUJNA-3. PROSINCA

ički genij manirizma

dinamizmu kompozicije i slobodnijem postavu likova.

Umjetnost unutarnje senzacije

Spomenuto je da o Medulićevu obrazovnom putu nemamo mnogo saznanja, no njegova nam umjetnička produkcija pokazuje da se oblikovao na iskustvima venecijanskoga slikarstva prve polovice 16. stoljeća, kojim je dominirao Tizian. S druge strane, Schiavone je bio dobro upoznat s nizom slikara i grafičara iz srednje Italije kao što su Rafael, Perino del Vaga, Francesco Salviati ili Domenico Beccafumi, dok su osobit utjecaj na njega ostavila djela Parmigianina. Stilski isprepletenost Medulićeva djela s Parmigianinovim radovima toliko je očita da se Schiavonea smatralo njegovim učenikom, iako za takva nagađanja ne postoje dokazi. Parmigianina je zasigurno upoznao preko crteža i grafika koje su tada kolale umjetničkim krugovima. Tomu u prilog govore brojni citirani motivi i kompozicijske sheme koje je Medulić preuzeo od parmskog umjetnika. Schiavone je također često koristio predloške drugih umjetnika, što ukazuje na njegovu upućenost u tadašnju grafičku produkciju. Treba imati na umu da su strategiju preuzimanja i citiranja tada primjenjivali i ostali umjetnici i ona se ne može uspoređivati sa suvremenim pojmom plagijata jer je u načelu kod vrsnih umjetnika uvijek bilo riječi o inventivnom pristupu.

Autori izložbe su uz pomoć komparativnog materijala nastojali prikazati na koji način Schiavone nasljeđuje svoje uzore. Oslanjanje na Parmigianina uvelo je Medulića u okrilje manirizma kome su put pripremili *Mali iz Parme* i Tizian, tada najvažniji venecijanski predstavnik visoke renesanse, koji je iz renesansnog stila otišao u „umjetnost unutarnje senzacije“ te anaturalizam oblika, boje i kompozicije (Max Dvořák). Parmigianinova su istraživanja bila važna u razvoju tehnike bakropisa. Smatra se prvim talijanskim umjetnikom koji je dosljedno primjenjivao tu grafičku tehniku, premda je u njegovoj ostavštini ostalo svega šesnaest bakropisa.

Radeći na tragu Parmigianina, Medulić je u Veneciji svojim bakropisima širio tzv. „parmski“ stil utječući izravno ili posredno na druge umjetnike poput Tintoretta - za kojega se pouzdano zna da je učio kod njega - Bassana, Tiziana, Veronesea, El Greca. Osim Schiavonea, širenju Parmigianinova stila u bakropisu doprinos je dao i Francesco Salviati, no usprkos tomu Medulić je bio taj koji se uspio prometenuti u vodećeg bakropisaca Venecije, čiju su tradiciju poslije nastavili Canaletto, Giovanni Battista i Domenico Tiepolo. Parmigianinov odnos prema formi kojom omekšava krute renesansne konvencije ostavio je velikoga traga na Schiavonea, čiji je stil bio još izražajniji, nekonvencionalniji i spontaniji negoli u parmskoga majstora. Nasljeđuje Medulić i Parmigianinov ritam i dinamiku linije s pomoću koje uspijeva postići tonsku gradaciju sjene, zahvaljujući čemu „njegovi bakropisi odražavaju slikarsku koncepciju i postižu izrazito slikovito djelovanje“ (Gnann). Zanimljivo je uočiti da se unatoč bliskoj stilskoj povezanosti s Parmigianinom na području grafike na Medulićevim slikama ne može vidjeti snažniji odjek slikarskog stila parmskog umjetnika. Isto tako, Parmigianino umire 1540, a upravo u četrdesetim godinama počinje veća produkcija Medulićevih bakropisa.

Andrija Medulić Schiavone, *Judita i Holoferno*, bakropis i suha igla; *Otmica Helene*, bakropis i suha igla, 1547.

Andrija Medulić Schiavone, *Bogorodica s Djetetom*, Zagreb, MUO

Sto četrdeset prihvaćenih bakropisa

O detaljnijoj se kronologiji njihove izrade teško može sa sigurnošću nešto više reći jer sâm umjetnik nije datirao ni jedno svoje djelo izuzev bakropisa *Otmica Helene* na kojem stoji 1547. godina. Gnann je u svom kataloškom tekstu nastojao na temelju ranije utvrđenih kronologija te stilskih odrednica svakoga pojedinog grafičkog lista dati argumentirani kronološki slijed Schiavoneovih

O statusu koji je Medulić uživao kao slikar govori činjenica da je uz Tiziana, Tintoretta i Veronesea bio u povjerenstvu za procjenu mozaika *Vizija sv. Ivana Evanđelista na Patmosu* što su ga u crkvi sv. Marka izradila braća Zuccato

djela koji i dalje ne možemo smatrati nepogrešivim, ali zahvaljujući njemu možemo uvjerljivije pratiti konture Medulićeva umjetničkog razvoja. Broj je originalnih grafičkih listova koji se sa sigurnošću mogu pripisati Schiavoneu s vremenom rastao. Prema Bartschovu popisu iz 1818. Schiavoneu je pripisano 87 grafičkih listova, od kojih je tri lista bilo dvostruko bilježeno pa govorimo o 84 lista. Zahvaljujući istraživanjima brojnih povjesničara umjetnosti do danas se njihov broj povećao na približno 140 prihvaćenih bakropisa, no nemamo sačuvanu ni jednu njegovu bakropisnu ploču.

Istraživači pretpostavljaju da Schiavone možda nije rabio bakrene ploče, već da je u pitanju bio neki manje otporan materijal - vjerojatno napravljen od legure kositra, mnogo mekše od bakra i time sklonije pucanju. Medulić je radio tako što bi najprije ploču obradio jetkanjem unoseći poslije suhom iglom korekcije i promjene. Suhu je iglu rabio kako bi osvježio slabije vidljive linije izbrisane nakon čestih otiskivanja. S druge strane, uočeno je da je nerijetko ispravke radio izravno na ploči. Budući da za neke listove postoji više različitih otisnutih stanja, vjerojatno je matrice u procesu rada mijenjao. Bakropise je isto tako znao bojiti ili ih otisnuti na toniran ili obojen list kako bi naglasio koloristički aspekt djela te grafici dao dodatnu vrijednost.

Osječko je predstavljanje Andrije Medulića Schiavonea posvećeno ponajviše njegovim grafičkim djelima, no uz njih je umjetnik paralelno razvijao i slikarski dio opusa, koji nije bio zanemaren od strane njegovih suvremenika. U prilog tomu svjedoči već spomenuti Vasarijev zapis o slici koju je naručio od Medulića kao i - doduše oskudna ali važna - dokumentacija koja ukazuje na venecijanske narudžbe Schiavoneovih djela, među kojima su slike na stropu i u koru cr-

kve Carmini iz 1553, tri kružne slike za strop velike dvorane u Knjižnici sv. Marka (1556-1557), oltarna slika *Isus i učenici na putu u Emaus* u kapeli Pellegrini u crkvi San Sebastiano (1557-1558) te nedovršeni prikaz *Čuda sv. Marka* za Scuola di San Marco, koji je 1562. naručio liječnik i filozof Tommaso Rangone.

O statusu koji je Medulić uživao kao slikar govori činjenica da je uz Tiziana, Tintoretta i Veronesea bio u povjerenstvu za procjenu mozaika *Vizija sv. Ivana Evanđelista na Patmosu* što su ga u crkvi sv. Marka izradila braća Zuccato. Zanimljivo je da se ni Vasari ni Aretino nisu referirali na grafički opus Schiavonea, već samo na njegova slikarska ostvarenja. Na izložbi u Muzeju likovnih umjetnosti svega je nekoliko Medulićevih slika. *Starozavjetni prizor (Trijumfalni doček kralja Šaula nakon Davidove pobjede nad Goliјatom?)* (oko 1540-1545), *Apolon i Dafne* (oko 1543-1546), *Apolon i Kupidon* (oko 1543-1546), *Bogorodica s djetetom* (oko 1545-1550), *Sveta obitelj sa sv. Katarinom i malim Ivanom Krstiteljem* (oko 1550), *Sveta obitelj s anđelom* (oko 1552-1553) ili *Dijana i Akteon* (1556-1559) neka su od izloženih slikarskih ostvarenja u kojima se uočavaju ostaci renesansnog stila uz vidljiv odmak od njegovih krutih postulata.

Infrastruktura za velike izložbe postoji i izvan prijestolnice

U vremenu dok nemali broj zagrebačkih muzeja i galerija sanira i obnavlja svoje izlagačke prostore zbog posljedica potresa sve se više izložbenih sadržaja premješta u druge hrvatske gradove ili u virtualni prostor društvenih mreža. Nacionalni muzej moderne umjetnosti u gostima je u zadarskoj Providurovoj palači, u Osijeku se trenutno u Muzeju Slavonije predstavlja pregled zbirke Muzeja za umjetnost i obrt, a Umjetnički paviljon mapira povijest institucije koristeći se Facebookovom platformom. Osječka izložba Andrije Medulića Schiavonea pokazuje da infrastruktura za organizaciju velikih i važnih izložbi postoji i izvan granica hrvatske prijestolnice. Sada nam preostaje tek da vidimo koliko će ovaj osebujan, kulturološki vrijedan i po visokim standardima struke priređen izložbeni projekt, kojega se ne bi postidjela ni najveća europska kulturna središta, privući interes publike te se u sljedeća tri mjeseca uvući u kulturno bilo grada.

IZDVAJA

VANJA BABIĆ

■ **IZLOŽBA I PERFORMANS LUCIJE ŽUTI I IVANE PAŠUT U GALERIJU SC** - U Galeriji SC mlade umjetnice Lucija Žuti i Ivana Pašut održale su petodnevnu izložbu popraćenu performansom indikativna naslova *In the box*. Dvije autorice projekt su osmislile potaknute vlastitim iskustvom rada u prodavaonici skupih kozmetičkih proizvoda. Izložbom i performansom one su, zapravo, na duhovit, ironičan, ali i stanovitom gorčinom prožet način ukazale na problem mladih umjetnika i umjetnica kojima životne okolnosti ne dopuštaju bavljenje isključivo svojim osnovnim

Lucija Žuti i Ivana Pašut

pozivom, već ih tjeraju na pronalaženje alternativnih izvora prihoda. Umjetnice su tijekom performansa pakirale zemlju u kutije identične onima u kakve inače u prodavaonici pakiraju kozmetičke proizvode naručene putem interneta, na taj način simbolički pokapajući vlastite frustracije. Također, bile su odjevene u majice s natpisima „šifra 2“ i „šifra 5“, na taj način ukazujući na dehumaniziran odnos korporacije prema djelatnicama koje su – umjesto imenima i prezimenima – u poslovnu evidenciju zavedene pod šiframa. Podsjeća li nas možda to na nešto?

■ **IZLOŽBA SANDE ČRNELE U KIOSKU STUDENTSKOG CENTRA** - U vjerojatno najmanjem izlagačkom prostoru u Zagrebu, tzv. Kiosku u sklopu Studentskog centra, trenutno izlaže mlada umjetnica Sanda Črnelc.

U ambijentalnoj intervenciji – a o takvoj je vrsti rada riječ – autorica propituje karakteristike prostora, kako fizičke tako i simboličke. Ona je, naime, pravokutni i nekoliko kvadratnih metara velik prostor Kioska ispunila velikim kubusom sačinjenim od cigli, svodeći tako izlagački prostor na ekstremno uzak ophodni hodnik. Sandinu intervenciju moguće je sagledati i izvana s obzirom da su stijenke Kioska sačinjene od prozirna stakla.

■ **ODABRANI RADovi MLADIH UMJETNIKA I UMJETNICA NA OTKUPNOM NATJEČAJU ERSTE FRAGMENTI** - Svake godine Erste banka organizira otkupni natječaj za radove umjetnika i umjetnica do tridesete godine života. Radove izabire stručno povjerenstvo, a sve ih je moguće – uz dodatak pokojeg dodatnog rada od svih izlagača i izlagačica u svrhu njihove cjelovitije autorske prezentacije – razgledati na izložbi u zagrebačkoj Laubi od 5. do 12. listopada. Ove su

godine, na već 19. izdanju Erste fragmenata, odabrani radovi Mihaela Bađuna, Ivonne Grlić, Marte Katavić, Antonije Magdić, Lea Pavlovića, Jurice Pušenjaka, Lucije Žuti i Mihaele Rašica.

SVEČANO OTVOREN OBNOVLJENI I OPREMLJENI KOMPLEKS KNEŽEVA DVORA IZ 16. STOLJEĆA NA LOPUDU

Novi sjaj Kneževa dvora

Jedan je od novijih pothvata Društva prijatelja dubrovačke starine spašavanje, otkupljivanje i obnavljanje kneževih dvorova, upravnih sjedišta knežija i kapetanija duž cijelog teritorija nekadašnje Dubrovačke Republike. Prvi je obnovljeni dvor javnosti otvoren u Slanome, drugi u Pridvorju, a upravo su dovršeni radovi na Dvoru u Lopudu – uz velikodušnu pomoć zaklade Caboga Stiftung

Piše Maja Nodari

Iz Gruške je luke 16. rujna isplovila Tirenna, uspješna replika dubrovačkoga trgovačkoga galijuna iz 16. stoljeća, plovilo koje utjelovljuje eru kada je moćna flota Dubrovačke Republike plovila svjetskim morima i oceanima. Primila je više od stotinu uglednih uzvanika, vozeći ih prema otoku Lopudu, sjedištu negdašnje knežije, utemeljene 1456. Malo je na Elafitima bilo onih koji se nisu bavili pomorstvom, a sam je Lopud negda držao četvrtinu čitave dubrovačke trgovačke flote u svojim rukama. Tijekom 16. stoljeća na otoku je moglo biti 70 do 80 kapetana, vlasnika ili suvlasnika brodova, poput Marka Kolendića, Vice Skočibuhe, obitelji Primoević-Fornarović, Zlatarić, do legendarnoga Miha Pracata, kao prvih modernih kapitalista građanskog sloja u Dubrovniku i na hrvatskoj obali. Lopud je u 15. i 16. stoljeću postao najvažnije pomorsko središte Republike – nakon grada Dubrovnika, brojem stanovnika i bogatstvom koje su stekli.

O tijeku obnove Kneževa dvora na Lopudu

Radovi na gradnji Dvora bili su pri kraju u jesen 1508. Na Lopudu se u tu svrhu nije pristupilo adaptaciji neke postojeće zgrade, već je razrađen novi arhitektonski koncept kojemu na dubrovačkom području nema premca. Sklop lopudskog Kneževa dvora ostaje vrhunskim primjerom izgradnje specifičnog arhitektonskog tipa koji povezuje komponente javne i ladanjske arhitekture. Znatno višu razinu lopudskog dvora, u odnosu na ostala sjedišta knežija, objašnjava i karakter sama naselja te dominantan njegov položaj u formiranju krajolika. Lopudski dvor uz prateće vrtove ima više nego udobnu arhitektonsku infrastrukturu: kuća je opremljena vrhunski obrađenim i ukrašenim kamenim namještajem – ognjištima i kaminima, zidnim ormarima i umivaonicima, nužnicima.

S padom Republike prvobitna je funkcija Kneževa dvora dokinuta. Dvor je prodan u lošem stanju, potom mijenja više vlasnika, a austrijska katastarska karta iz 1837/78. bilježi ga kao ruševinu. Istu 1931. spominje i povjesničar Vicko Lisić: „To vam je bio dvor lopudskog kneza – *comes Insulae Mediae*.“

Čuvari dubrovačke baštine

Jedan od novijih strateških programa i pothvata Društva prijatelja dubrovačke starine zadivljujuće je složen: spašavanje, ot-

Obnovljeni Knežev dvor na otoku Lopudu kraj Dubrovnika

Uručenje spomen-medalje Ivu Felneru, voditelju zaklade Caboga Stiftung

kupljivanje i obnavljanje kneževih dvorova, upravnih sjedišta knežija i kapetanija duž cijelog teritorija nekadašnje Dubrovačke Republike! Od Pelješca, Lastova do Konavala, promičući aksiom kako je sav prostor negdašnjeg Dubrovnika, a ne samo Grad u zidinama, dio njegove povijesne identifikacije. Prvi je obnovljeni dvor javnosti otvoren u Slanome, nakon zamašnih radova koji su trajali gotovo četiri godine. Drugi, u Pridvorju, nedavno je kolaudiran, a dovršeni su radovi na Dvoru u Lopudu – uz velikodušnu pomoć zaklade Caboga Stiftung. Ispravna politika rada Društva – građanske, nevladine udruge koja skrbi o dubrovačkom nasljeđu, jedinstvene u hrvatskim okvirima, jest obnoviti stare i na njima stvoriti nove vrijednosti. U dugim desetljećima uzorna rada DPDS-a, koje šira javnost najprije vezuje uz dubrovačke gradske zidine, očuvana je linija uvjerenja, kompetentnosti i pragmatičnosti koja mu je utrta 1952, kada je osnovano.

Obnova Kneževa dvora na Lopudu započela je 2005, kada je kupljen od privatnih investitora u namjeri da postane stambena rezidencija. U njegovoj nutрини tada su rasla stabla naranči i limuna. Projektom dokumentacijom i dozvolama, od 2005. do 2008. za privatnog vlasnika, planirana je rekonstrukcija kompleksa u stambenu zgradu sa pripadnim sadržajima. Istraživanja je vodila Nada Grujić. Projekt za privatnog investitora nije realiziran.

Godine 2019. Društvo prijatelja dubrovačke starine kupuje Dvor na Lopudu, čime mu se vraća javna namjena, kao preduvjet kvalitetnom i dugoročnom korištenju povijesnog kompleksa za kulturna i javna događanja. Iste godine u projekt obnove uključuje se i zaklada Caboga Stiftung. Projektu dokumentaciju izradio je Studio Vetma, koordinirajući sve radove, financiranje obnove, a stručni nadzor obavila je tvrtka Struktura

sa suradnicima. Radovi na izradi projektne dokumentacije, na dodatnim istražnim radovima, kao i na obnovi Dvora s pripadnim vrtovima, ogradnim zidovima, krilom sa lođom i cisternom i s dvorištem s kulom, trajali su četiri godine, od 2019. do 2023. Ukupni je iznos utrošen za investiciju 2.026.000 €, što je u potpunosti osigurano iz donacije zaklade Caboga Stiftung.

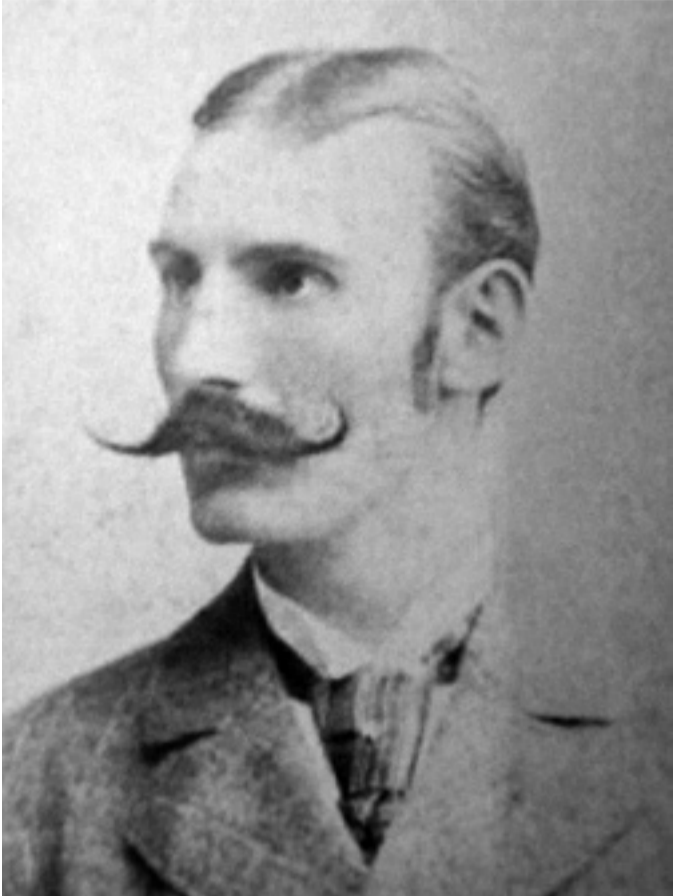
„Danas, nakon dovršene restauracije, može se potvrditi ocjena da je lopudski Knežev dvor jedan od najvažnijih primjera dubrovačke gotičko-renesansne sekularne arhitekture – po kompoziciji cjeline sklopa, kvaliteti vanjske i unutrašnje arhitektonske dekoracije, a iznad svega po položaju koju zauzima u slici Lopuda“, zaključit će Josip Belamarić, autor postava interijera Dvora i knjige *Knežev dvor na Lopudu ponovljen*.

Svečanost otvaranja uz dodjelu spomen-medalje Ivu Felneru

Apartno pripremljen i izveden program svečanosti u dvorani kata Kneževa dvora oslanjao se na postav interijera i crtice iz bogate lopudske i dubrovačke glazbene i književne povijesti. Pozdravnim su se govorima uzvanicima obratili: domaćin, predsjednik DPDS-a Vedran Kosović, dubrovački gradonačelnik Mato Franković, župan Nikola Dobroslavić, ministrica kulture i medija Nina Obuljen Koržinek, uz dubrovačkog biskupa Roka Glasnovića, koji je blagoslovio zdanje Dvora.

Kulminacija svečanosti bilo je uručenje, za ovu prigodu posebno iskovanu, spomen-medalje gospodar Ivu Felneru, voditelju zaklade Caboga Stiftung, od strane Društva prijatelja dubrovačke starine za njegov doprinos i dobročinstvo, uz iskreno poštovanje. Uručenje medalje popratio je dugotrajni pljesak uz zvuke fanfara, a gospodin Felner u svom je obraćanju rezimirao put projekta koji je kulminirao svečanim otvaranjem za javnost. Zaklada Caboga tim je projektom zaokružila desetljeće svrsishodna ulaganja u Dubrovniku i postala najveći donator u povijesti Društva, a ime Iva Felnera ostat će obilježeno zlatnim slovima.

Uz oduševljenje, ponos i radost mnogobrojnih, posebno Lopujki i Lopudana – obnovljeni kompleks Kneževa dvora postaje nova kulturna adresa otoka Lopuda i Dubrovnika. Primjer kako se štiti i afirmira kulturno-povijesno nasljeđe.

Hrvatski istraživač i putopisac Dragutin Lerman

**NEPOZNATE GODINE DRAGUTINA LERMANA
(POŽEGA, 24. VIII. 1863–KREŠEVO, 12. VI. 1918)**

Hrvatski pustolov u rudnicima Bosne i Hercegovine

I u Hercegovini Lerman bilježi brojne zanimljive detalje, od uvjeta putovanja, cijena roba i usluga, preko izgleda prenoćišta, pomoći domaćih ljudi u nalaženju lokaliteta s rudnim ležištima, pa do opisa prirode, društvenog života u ratno doba (koncerti, balovi, kino), kao i mjesta koja su danas poznata turistička odredišta (rimski logor Mogorjelo, vodopad Kravica)

Piše Milo Jukić

„Naša najveća slava nije u tome da nikad ne padnemo, već da se svaki put kad padnemo podignemo.“ Ne znamo je li Dragutin Lerman čitao Konfucija, kojem se izreka pripisuje, ali nema ni trunke dvojbe o tome da ju je vrlo rano spoznao. Štošta o Lermanu odavno znamo: o odrastanju, školovanju, odlasku u Afriku, slavodobitnom povratku u rodnu Požegu, o Hedvigi, jedinoj ljubavi, o poslovnim (ne)uspjesima, o dolasku u bosansku varošicu Kreševo, o pokušajima da se vrati u život, sve do dana kad ga je smrt, valjda i sama nabijena ganućem, nježno zagrlila i odvela na bolji svijet.

Ali što stvarno znamo o Lermanu? Ništa, recimo, o tome – kreševski dnevnik je počeo voditi tek od 1916. – kako se, ne jednom oprljen plamičcima sreće i ne jednom sažgan olujom nesreće, duha i tijela izrezbarena ožiljcima i brazgotinama prošlog, osjećao kad je 1911. stigao u svoje novo utočište, Kreševo. Dok su mršava kljusad lijeno kasala prema razjapljenim čeljustima narogušenih bosanskih planina, upitnika nije bilo mnogo manje nego dok je, tri desetljeća prije, plovio prema Africi. Ono jest, barem dijelom, njegov narod, njegov jezik, ali je Bosna svejedno *terra incognita*, zaboravljeni okrajak Europe ogrnut surim orijentalnim plaštem što mu seže sve do mršavih gležanja.

Optimizam poljuljan Velikim ratom

Netko će u njegovom dolasku vidjeti optimizam, te žile bakra, mangana, kositra, cinobera, arsena, barita, možda i sâmo zlato, ušuškano u besputnim klisurama, samo čekaju da im oštri kramp nepovratno uzme nevinost. Netko drugi vidjet će pak tek obeščasćena i obeskućena čovjeka kojega je pokrenuo tmasti očaj, ukrašen, kao na dječjem crtežu, velikim žutim suncem i ružičasto obojenim prozorčićem kroz koji svjetluca nada da će iz škrtih njedara stijenja proskuljati toliko rude da će moći otplatiti dugove i časno se, vedra čela, povratiti svojoj Hedvigi i svojoj Požegi. Narod ga je, turoban i tegoban, saznajući za njegove planove, hrpimice dočekao gotovo kao mesiju; evo ga, došao je onaj koji će oživiti učmalu muzejsku okaminu zvanu Kreševo, nerazmrsivo zapletenu u sve tanju paučinastu mrežu nekadašnje slave! Austro-Ugarska je eksploataciju stavila pod državni nadzor pa se brojni rudokopi, a posljedično i kovački majdani, za nekoliko godina pogasiše poput svitaca otpućenih u nebo za Ivanjske noći.

„U varošu Kreševu“, bilježi 1911. ljetopisac kreševskog franjevačkog samostana dr. fra Danijel Ban, „nejma pravo govoreć nika-

kva unosna prometa ni rada; sve što je za rad, mora da ga traži na ugljari u Zenici, po Sarajevu i inim mjestim, te reć bih, da Kreševu predstoji razselenje, ako ne bude kakva providjenja Božjeg.“ Na prvu sve djeluje gotovo idilično: iza Lermana stoji nepoznata nam francuska banka, doživotna mirovina iz Belgije redovito mu stiže, rudara s iskustvom, iako su mnogi odselili u nove rudarske centre, u Kreševu još ima; treba samo zagrebati zemlju, ne posustati, i rezultati će doći. Dok se, međutim, Lerman *okrenuo oko sebe*, još jedna dugo snatrena bajka posrnula je i pretvorila se u horor – bjelosvjetski krvomutnici odškrinut će vrata kaveza sopćuće aždaje iz čijeg će ždrijela preko noći buknuti požar Velikog rata. Kako je Austro-Ugarska u taboru suprotstavljenu Belgiji i Francuskoj, francuska se banka povlači, a prestaje stizati i mirovina. Država mu rudare uzima i prevodi u ratnike, a ratna ograničenja i blokade nerijetko ga ostavljaju bez rudarskog eksploziva i ostaloga nužna za nastavak istraživanja. Sve češće nestašice i najosnovnijih živežnih namirnica uskoro dovode i do gladi, a Lerman ju je, znamo, iskusio još u Africi. I dotad kukavna, uboška sljedovanja stalno se smanjuju, a narod, po naredbi vlasti, kopa korijenje koprive, što, uz zeričak često pljesniva mliva, postaje svakodnevni obrok na nekad obilnim trpezama. Lerman se, makar je i sâm u nevolji, svećtački raskriljenih ruku lavlje bori za svoje rudare i njihove obitelji.

Put u Hercegovinu

U planinskom kraju, mjesecima zametenu snjegovima, blatonosnih putova i crvotočnih mostova, neumorno *stranja* sutjeskama i klancima, zavlaci se u stare rudarske rovove, *kljuca* zaparložena hladišta i troskovišta, a uvečer u svom sobičku, u kući obitelji Ban, pred lelujavom svjetlošću voštanice, piše Hedvigi, zbraja rudarske nadnice, pakira uzorke ruda za slanje u Belgiju i Njemačku ili sa zebnjom smišlja molbenice bankama koje ga sve sporije i slabije prate. Usred rata, unatoč svemu, pušta da u njemu sazrije još jedna odluka: sjaj rudača želi potražiti i u Hercegovini. Prvi iskorak donosi razočaranje: ležišta mangana kod Konjica, za koja je doznao od starih rudara, već je zauzela austrougarske vojske. Oklopljen tvrdom ljušturu nesalomljivosti i sveudilj ustrajan, ne odustaje, pa će se u rujnu 1917. prvi put zaputiti u Mostar, odakle će, zajedno s dr. ing. Ivom Turinom, zaposlenikom Zemaljske vlade, običi stare rudokope ili od nekog preporučena nalazišta raznih ruda: boksita na Domanovića brigu kod

Čapljine i Jelenoj gomili kod Čitluka, kao i u okolici Širokog Brijega i Stoca, neimenovane rude u Hutovu i Studencima (kod Ljubuškog) te asfalta u okolici Čapljine. U Hercegovinu će *hodočastiti* još dvaput, opet s dr. Turinom, u veljači te u travnju 1918, zadnji put manje od dva mjeseca prije smrti. Hodočašće je doslovno, budući da se, zbog ratnih zbivanja, konjska zaprega počesto ne može dobiti ni za kakav novac, pa Lerman i Turina, na zadnjem putovanju i mineralog dr. Fran Tučan, dnevno znaju prepješačiti i po nekoliko desetaka kilometara.

Ostavština siromasima kreševskim

Rezultate nam otkrivaju dokumenti sačuvani u Arhivu BiH: Lerman će u Hercegovini, od Konjica na sjeveru, preko Čitluka i Širokog Brijega na krajnjem zapadu do Ljubinja na krajnjem istoku, samostalno ili u zajedništvu s financijašem istraživanja, bečkim poduzetnikom Sigmundom Rosenbergerom, od Rudarskog satništva u Sarajevu pribaviti brojna zaštitna polja (koncesije). Obavijesti o tome na Lermanovu će kreševsku adresu u Širokoj ulici stizati i nakon njegove smrti, a na jednoj je, odaslanoj 17. kolovoza 1918, naknadno olovkom dodano: „Pošto je Lerman umro, nije mu se moglo dostaviti rješenje.“ Lermanova istraživanja na hercegovačkom području mogu se smatrati pionirskim, jer se prvi ozbiljniji istražni projekti poduzimaju tek 1921, a eksploatacijski 1926. godine.

I u Hercegovini Lerman bilježi brojne zanimljive detalje, od uvjeta putovanja, cijena roba i usluga, preko izgleda prenoćišta, pomoći domaćih ljudi u nalaženju lokaliteta s rudnim ležištima, pa do opisa prirode, društvenog života u ratno doba (koncerti, balovi, kino), kao i mjesta koja su danas poznata turistička odredišta (rimski logor Mogorjelo, vodopad Kravica).

Boraveći u Kreševu u kolopletu ratnog vrtloga Lerman je zavolio tamošnji narod, u mnogo čemu se srodio s njim. U oporuci, naslovljenoj *Moja zadnja volja*, znatan iznos ostavlja „siromasima kreševskim“. Na pokop mu je došao sav narod, bez obzira na naciju i vjeru, a iznad njegova groba još stoji lipa koju su mu, na njegovu želju iskazanu u oporuci, zasadili supruga Hedviga i fra Augustin Kristić. Na tavanu kuće obitelji Ban i sad, prašnjave i blago zahrđale, leže njegova ozet-kupka, drvena škrinja, radni stol i još poneka sitnica. Sam Bog zna gdje je završilo dvadesetak boca šampanjca kojim je s prijateljima želio nazdraviti kad napokon pronade onu izdašnu žilu što će mu povratiti ugled i čast.

Životopis Dragutina Lermana

Dragutin Lerman (Požega, 24. VIII. 1863–Kreševo, 12. VI. 1918) dobro je poznat svima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i mnogima u zapadnoj Europi, koji se bave afrikanistikom, etnologijom, antropologijom, zemljopisom, fenomenologijom te rudarstvom i geologijom. Školuje se u rodnoj Požegi te u Budimpešti, a potom se nastanjuje u Karlovcu, gdje radi u trgovačkoj struci. Miran život osamnaestogodišnjaka potpuno će se preokrenuti nakon što belgijski kralj Leopold II, u sklopu aktivnosti Međunarodnog afričkog društva, odluči financirati istraživačku ekspediciju u Africi, u Gornjem Kongu, koju će predvoditi poznati britanski istraživač Henry Morton Stanley. Iako maloljetan, Lerman će se, između nekoliko stotina kandidata, naći u skupini od četrnaest odabranih.

Između 1882. i 1896. četiri puta boravi u Kongu, a u afričkim džunglama provest će oko 3000 dana. Bio je zapovjednik nekoliko stanica, da bi ga 1896. Leopold II. imenovao generalnim povjerenikom istočnoga područja Konga, osobno ga primivši i odlikovavši ga ordenom Zlatne zvijezde za zasluge (1892). Poslije je odlikovan i ordenom Vitez kraljevskog lavovskog reda (1894). U gornjem toku rijeke Kwilu otkrio je 1893. slapove koje je nazvao Zrinski Chutes.

Nakon definitivnog povratka iz Konga, u 33. godini života, poprilično narušena zdravlja, skrasio se u Požegi. Uskoro se ženi Hedvigom, čiji je otac, dr. Mijo Reiner, kćerinim mirazom, a i novčanim dotacijama, glavni financijaš njegovih požeških poslovnih projekata. Ispočetka mu sve ide od ruke, da bi potom sve krenulo nizbrdo. Godine 1911. dolazi u bosanski gradić Kreševo, gdje će provesti posljednje godine života.

GRZEGORZ JARZYNA / ROMAN PAWŁOWSKI, 12. NOĆ ILI KAKO HOĆETE, RED. GRZEGORZ JARZYNA, ZAGREBAČKO KAZALIŠTE MLADIH I DUBROVAČKE LJETNE IGRJE, IZVEDBA U ZAGREBU, 22. RUJNA

Promašeni manifest

Piše Petra Jelača

Predstava *12. noć ili kako hoćete*, izvedena u Zagrebačkom kazalištu mladih, nastala je u koprodukciji s Dubrovačkim ljetnim igrima, gdje je i imala prvu ljetnu premijeru. Unatoč nadi, predstava nije pokazala bolje zagrebačko lice od onoga dubrovačkog.

Pozivanje na Shakespeareov predložak, premda je jasno naznačeno da je predstava nastajala po motivima (tekst potpisuju redatelj Grzegorz Jarzyna i dramaturg Roman Pawłowski) i da nije adaptacija Shakespearea stvara neke aluzije i očekivanja kod publike, unatoč najavi da je tema predstave suvremena, problematika rodnih uloga u resortu za bogataše Ilirija.

No nije to ključni problem neuspjeha i dubrovačke i zagrebačke izvedbe. I da predstava nosi sasvim drukčiji naslov, i da lica imaju imena koja nemaju nikakve veze sa Shakespeareom, opet bi se radilo o potpunom dramaturškom i redateljskom promašaju. Zna se dogoditi svakomu, istina, no ipak, s obzirom na vrlo uspješne biografije autorskog tima teško mi je povjerovati da su mogli upasti u ovako simplificiranu varijantu scenskog govora o rodnim ulogama. Ideja uzimanja upravo *Na tri kralja ili kako hoćete* kao okosnice za govor o varljivosti ljubavnog čeznuća i rodnih uloga preko kojih se ono manifestira u osnovi je dobra, no realizacija je, unatoč vidljivim pokušajima preventivno dramaturških popravaka u odnosima među licima u odnosu na dubrovačku

premijeru, kao i dodatnim redateljevim radom s glumcima u scenama razrađenijih neverbalnih međudodosa, izostala zbog guljenja u konceptu, krajnjeg pojednostavnjavanja i ogoljivanja lica, te svodenja na potpunu banalnost. Veću nego što sam mislila da je moguće.

Osnovni je problem iz kojega proizlaze sve dramaturške i redateljske nedosljednosti u premisi da je dovoljno baviti se licima na sceni samo kroz prizmu maski njihovih rodnih uloga. Naravno da mnogi problemi nastaju od zarobljenosti u bilo čemu, da nijedna nametnutost nije dobra, da se mnogi problemi razriješe ako im se pronade korijen, no plošni prikaz scenskih osoba kroz funkcije rodnih identiteta u seksualnim i partnerskim odnosima, bez cjelovitosti i višestruke motiviranosti njihovih osoba, zaista nije dovoljan da se isključivo njime bavi cijela predstava.

To vrijedi za ovu predstavu, možda bi netko na neki drukčiji način znao napraviti kvalitetan scenski rad samo o toj temi. No u tom slučaju svaka i najblaža aluzija na Shakespearea samo stvara dodatni problem. Moglo bi se i to inkorporirati, uvijek ima načina, ali ne ovako. Lica preuzeta od Shakespearea kod Jarzyna potpuno su lišena slojevitosti motivacije osim u navedenom segmentu, pa čitava radnja ostavlja dojam svodenja ljudskih bića, makar oni bili i bogataši u doba suvremenog kapitalizma, na rodne uloge. Jedino što baca svjetlo na ovoli-

U zadanim okolnostima cijeli je ansambl bio izvrstan

ku dozu simplifikacije i banalizacije i donekle je objašnjava jest kontekst poljskoga podrijetla autora, gdje prevladavaju radikalno konzervativne političke opcije, pa se time želi deklarirati protiv takvih stavova. No ako je tako, opet se radi o promašaju, jer ni Dubrovnik ni Zagreb nisu Poljska. Nije ni Ilirija. I u Poljskoj bi ova predstava bila neuspjeh, ali bi manje boljelo jer bi se, samo donekle, mogla iščitati u kontekstu manifesta.

Nije uopće upitno da ljubav treba promovirati nevezano od roda kroz scenske umjetnosti, i da je zaista istina što na koncu predstave kaže dvospolna osoba Violix (Shakespeareovi blizanci Viola i Sebastian u jednoj osobi), u interpretaciji Mije Melcher, prije nego što odlazi u krevet sa svojom izabranicom Orsinom (Andela Ramljak), da kad dvoje ljudi vodi ljubav zapravo ih je šest u krevetu: njihova tijela - to je dvoje, kako doživljavaju sebe - četvero, a kako doživljavaju partnera/icu - šestoro. To je univerzalno točno za sve oblike partnerskih i seksualnih odnosa. Kao i to da je ljubav iznad roda i spola, i da je važnija od zadanih uloga, u kojem god obliku da dolazi. No tu ljubav nismo osjetili, samo smo vidjeli njezinu manifestaciju i konzumaciju. Ono što jest upitno, i iz čega izviru svi problemi predstave, jest pre-

misa da nepostojanje rodnih uloga otvara sva vrata, rješava sve probleme i čini da se svi zaljubljuju u magično biće koje tu ideju utjelovljuje - u Violix, blizanca i blizankinju u jednoj osobi, djevojku i mladića istovremeno. Ta se premisa osjeti sa svakim pojavljivanjem Violix na sceni, baš onako kako se ljubav drugih parova ne osjeti, i tu su autori bili uspješni u umjetničkom dočaravanju atmosfere svoje ideje.

Mia Melcher, Katarina Bistrović Darvaš, Doris Šarić Kukuljica, Mateo Videk, Dado Čosić, Andela Ramljak, Petra Svrtan, Toma Medvešek te Ivana Starčević kao DJ-ica na pultu dali su u zadanom kontekstu sve od sebe i više od toga. Mia Melcher izdvađa se kao Violix, njezina je uloga narasla od dubrovačke, ali i mnoge druge - Andela Ramljak kao Orsina, Dado Čosić kao Olivia, Mateo Videk kao Maria, Doris Šarić Kukuljica kao Toby. Može se reći da je čitav ansambl bio izvrstan u zadanim okolnostima.

Pitanje koje se postavlja nakon ovakve predstave jest: kada reći da je dosta? Često u hrvatskoj kulturi svjedočimo ulaganju sredstava u nekvalitetne projekte, pa se ponekad treba prisjetiti da granice, čak i u produciranju i financiranju umjetnosti, ipak postoje.

KOLEKTIV IGRALKE I TJAŠA ČRNIGOJ, CURE, RED. TJAŠA ČRNIGOJ, HNK IVANA PL. ZAJCA U RIJECI, PREMIJERA 9. RUJNA

Glasno o svim licima spolnosti

Piše Glorija Fabijanić Jelović

U vijek s nestrpljenjem i velikom radošću dolazim na predstavu Kolektiva Igralke znajući da ću kroz njihove rečenice i njihov dokumentaristički način izvedbe pronaći neka nova saznanja, neke nove osjećaje i širinu slike svakodnevice, precizno iscrtanu do najsitnijih detalja. I upravo je takva bila i premijera njihove najnovije dokumentarne predstave *Cure*, nastale kao koprodukcija HNK-a Ivana pl. Zajca, Kolektiva Igralke i Zavoda Vidne, a kao partneri su potpisani Slovensko mladinsko gledalište i Maska Ljubljana.

Redateljica i dramaturginja predstave *Cure* je Tjaša Črnigoj, s kojom su Igralke već radile sjajnu dokumentarnu predstavu *Bakice* (2020) u vrijeme Rijeke - Europske prijestolnice kulture, a igrale su je na mnogim pozornicama s velikim uspjehom. Tjaša Črnigoj je nastavila s njima surađivati i na projektu *Spolni odgoj II: Borba*, na koji se tematski nadovezuje i predstava *Cure*.

Kolektiv Igralke čine četiri vrsne mlade glumice i prijateljice Sendi Bakotić, Ana Marija Brđanović, Anja Sabol i Vanda Velagić koje svojim predstavama propituju kolektivnu svijest ljudi s kojima živimo, naše sva-

kodneve traume, sjećanja, neizgovorene rečenice koje su ostale zarobljene u našim dubinama jer živimo u čudnim vremenima gdje se govori jedno, a čini drugo. U našim je vremenima sve moguće, ništa nije izvedivo, a demokracija ima unakaženo lice.

Inspiraciju za predstavu *Cure* glumice su dobile u trenutku listanja časopisa Prve riječke hrvatske gimnazije, *Kult*, gdje su pronašle tekst učenice Vite Tijan naslova *Moje tijelo, moje vlasništvo*. Taj tekst ih je usmjerio u istraživanje (kao i u predstavama *Bakice* i *Crna vuna*) prvih seksualnih iskustava triju generacija žena - baka koje imaju sada osamdeset godina, majki koje su šezdesetogodišnjakinje i tridesetogodišnjih djevojaka, tražeći uspomene i sjećanja kroz svoje obiteljske priče, kao i koliko su se vremena promijenila u njihovoj intimi.

Četiri glumice, odjevene u narodne nošnje prostora iz kojih potječu njihove obitelji, uz narodni zapjev kao glazbeni podlogu, vrlo zanimljivo su publiku uvele u tematiku o kojoj predstava govori, „o sramu, užitku i šutnji, ali i o pozivu na dijalog“. Predstava se odigravala u prostoru nekadašnjeg Exportdrva, a prva rečenica na praznom bi-

Predstava istražuje sjećanja na prva seksualna iskustva triju generacija žena

jelom prostoru pozornice na kojem se dogodi začin duboka i poetično snažna, a dokumentarno točna predstava bila je: „Riječ *cure* potekla je od riječi *curiti*, jer ženski spolni organ 'curi'.“

Zatim su krenule fotografije i audioprikaz telefonskog razgovora jedne od glumica sa svojom bakom i njezinim seksualnim iskustvima iz 1952. Malo selo, baka koja govori da je prvi put imala spolni odnos s djedom kad je imala samo šesnaest godina, na livadi, dok se vraćala s polja gdje je kopala krumpir. Njezino znanje o spolnosti, seksu i trudnoći bilo je poput praznoga bijelog papira, a njezina ljubav prema partneru kažnjavana je teškim batinama njezina oca. Glumica, koje razgovor s bakom slušamo, gledajući istovremeno

fotografije bake i djeda, na pozornici ocrtava priču vrlo jednostavnim i efektinim rekvizitima, vrećom krumpira, travnatom prostirkom, remenom kojim lupa po podu koji je obojan krvlju (kečap koji se proljeva po pozornici), jasticima, krvavim ženskim gaćicama.

Priče i fotografije baka ispunjavaju prostor pozornice sa svakom novom glumicom koje u tom otkrivanju svojeg obiteljskog stabla uvode i svoje majke iz vremena šezdesetih i sedamdesetih godina u bivšoj Jugoslaviji, kada se prvi put u škole uvodi seksualni odgoj, a po bačaj legalizira. Ni tada njihove majke nisu sa svojim majkama razgovarale o svojim seksualnim iskustvima, ali glumice o svojim iskustvima ipak danas otvoreno traže mišljenja svojih majki, koje tu priču pokušavaju bezbolno zaboriti govoreći vrlo općenito i malo. Odgovor se stoga najčešće pronalazi u bespućima interneta koji nije uvijek najpouzdaniji učitelj i savjetnik. U zaključnom dijelu predstave na pozornici se pojavljuju videomaterijali današnjih srednjoškolki s kojima su glumice razgovarale.

Današnje generacije mladih djevojaka osvještene su od generacija njihovih majki i baka, ali politička je klima vrlo polarizirana i zanemaruje žene, njihovu osobnost, intelekt i ravnopravnost u mnogim segmentima društvenog života. Spolnost i seks ne bi trebale biti tabu-teme, o njima bi trebalo glasno govoriti. Trebalo bi govoriti i o svim licima spolnosti koja je obojena ljubavlju, a ne sramom i tišinom, jer to je put ka promjenama.

UZ NEKOLIKO PREDSTAVA 56. MEĐUNARODNOG FESTIVALA KAZALIŠTA LUTAKA PIF

Bezvremenost i aktualnost lutke

PIF se trudi sustavno pokazivati kako lutkarske predstave nisu samo zanatske igre za djecu napravljene rutinerski, uvijek po istom, prokušanom modelu, već bezgraničan prostor kreacije i umijeća koji može iznjedriti predstave za sve skupine publike

Piše Leon Žganec-Brajša

Siguran vjesnik kasnojeto-ranoje-senskog početka sezone u Zagrebu je Međunarodni festival kazališta lutaka. Poznat po efektom, lako pamtljivu akronimu PIF (od esperantskog Puppeatrea internacia festivalo, osnovali su ga, naime, esperantisti), u svom 56. godištu PIF se drži jasnih, u osnovi jednostavnih programskih načela. Dovoditi najbolje lutkarske predstave, o čemu revno brine Livija Kroflin, dugogodišnja urednica službenog programa, organizirati susrete lutkara, izložbe, promocije novih lutkarskih izdanja. No možda je i najvažnije da se PIF trudi sustavno pokazivati da lutkarske predstave nisu samo zanatske igre za djecu napravljene rutinerski, uvijek po istom, prokušanom modelu, već bezgraničan prostor kreacije i umijeća koji može iznjedriti predstave za sve skupine publike.

Od astronauta do žira

Videne predstave 56. PIF-a potvrđuju navedena programska načela, naravno uz razlike u pristupima, pa stoga i kvaliteti pojedinih naslova. Festival je otvoren (15. rujna) predstavom *Sam* južnokorejskog izvođača koji nastupa pod imenom Bubble Dragon, dok mu je pravo ime Yong Shin. Riječ je o autorskom komadu u kojem najvažniju ulogu igraju mjehurići od sapunice različitih veličina. Od minijaturnih, do vrlo velikih, Yong Shin ih napuhuje vješto, spretno i vizualno dojmljivo, istovremeno kombinirajući njihovu vizualnost s lutkom astronauta i povremenim slikama kreiranima tehnikama kazališta sjena. Lijepa je i usklađena i glazba, no ono što u predstavi ostaje dvojbena jest dramaturgija. Naime, da nije opisa u programskoj knjizi, gdje piše kako „godine 2025. Sam kreće prema Zemlji tražeći novu nadu za planet“ te se spominje ekološki moment kao inspiracija za predstavu, teško bi, samo na temelju viđenog, bilo razaznati o čemu je *Sam* zapravo. Naime, predstava ostavlja dojam niza prizora čija je poveznica, osim okvira s astronautom, vrlo labava, prijelazi nejasni i nedovoljno motivirani, a brzo se javlja i osjećaj zamora ponavljanjem, uzrokovana činjenicom da su svi prizori, iako vizualno zanimljivi i spretno oblikovani, nalik jedan na drugi.

Tajna malog žira predstava je Kazališta lutaka Maribor, igrana drugog dana festivala (16. rujna). Na hrastu u šumi raste žir, a ispod njega okupljaju se šumske životinje (vjeverica, srnjak, vepar, žuna) te nastaje nadmetanje oko toga komu će od njih žir pripasti. Kada žir odjednom netragom nestane, nastaje zbunjenost, koja raste sve do zanimljive varijacije na temu poznate kreacionističke doskočice – što je bilo prije, žir ili hrast?

Prizor iz predstave *Putovanje dobrog Hansa Böhma Europom*, nagrađene *Grand Prixom Milan Čečuk* 56. PIF-a

Autorica teksta Saša Eržen kreirala je pomalo uvrnut, zabavan šumski *whodunnit*, u što se odlično uklopila glazba Vaska Atanasovskog, osobito važna s obzirom na strukturu predstave, koja svakoj životinji dodjeljuje njezin song. Režija Silvana Omerzua sigurna je, dobro vodi predstavu i uspijeva izbjeći osjećaj zamora, unatoč strukturi koja se, u biti, svodi na ponavljanja sličnih motiva, što se uglavnom ostvaruje dobrom karakterizacijom životinja. Redatelj i Žiga Lebar autori su i lutaka i scenografije, kreiranih pomalo suzdržano, ali vizualno čisto i skladno. Na izvedbi u sklopu PIF-a mariborski su lutkari pokazali i vještu razinu zanata, animirajući lutke gotovo bez pogrešaka.

Sudeten Švejk i epski junak

Srednjoeuropska iskustva dječaka koji govori i njemački i češki te u predvečerje Drugoga svjetskog rata odrasta u zapadnoj Češkoj, taman negdje oko granice koja se pomaknula okupacijom Sudeta, da bi se zatim našao u središtu ratnih zbivanja, tema su predstave *Putovanje dobrog Hansa Böhma Europom*. U produkciji Kazališta Alfa iz češkog Plzeňa, predstava je na PIF-u gostovala 17. rujna. U vrijeme kada nacionalno opredjeljivanje postaje nužna točka razgraničenja, često i između života i smrti, a svakako odbijanja i prihvaćanja, Hans Böhm je dječak bez izražene nacionalnosti, postajući tako odbaćen od svih – za Čehe Nijemac, za Nijemce čudan „Polučeh“. U školi mu se rugaju zbog načina na koji izgovara vlastito ime, primoran je otići u kamp Hitlerjugenda, gdje se na njemu izivljavaju sadistički voditelji, na kraju je mobiliziran i za rat na strani Njemačke, znanje češkog spašava ga od sigurne smrti pred puškama Crvene armije. Poslije rata bježi u Poljsku, odakle ga protjeruju u Češku, a ni tamo više nije poželjan kao Nijemac. Ovaj, kako ga vrlo precizno naziva programska knjžica, „Sudeten Švejk“ postaje tako simbol pogubnosti srednjoeuropskih nacionalizama koji nemaju milosti prema onima koji se ne uklapaju u njihove kategorije.

Lutke su u ovoj predstavi oblikovane robusno (oblikovatelj i scenograf Karel Czech), što djeluje ispravno s obzirom na kontekst dramske radnje i interakciju s glumcima-animatorima, ali i različitim efektima koji dočaravaju ratna zbivanja (bombardiranje, bunker, pucanje). U sveopćoj tutnjavi ljudske i nacionalističke sklonosti ratu i nasilju povremeno se nad bunkerima i ruševinama pojavljuje tek bijeli jelen, kao sim-

bol mitske nepatvorenosti. Redatelj Tomsa Legierski i ansambl kreirali su osobit, tako blizak, a tako turoban svijet, koji jasno smješten na lenti povijesti, danas, kada je rat, izazvan sličnim nacionalističkim odbacivanjima i mitomanijama, ponovno tako blizu srednje Europe, djeluje bolno aktualno. *Putovanje dobrog Hansa Böhma Europom* izvrsna je, tematski, dramaturški i izvedbeno vrlo promišljena i doradena predstava, kojoj je zaslužno dodijeljena glavna nagrada ovogodišnjega PIF-a, *Grand Prix Milan Čečuk*.

Medeja i Jazon, zaljubljeni čarobnica i vođa Argonauta, poznati su likovi iz starogrčke mitologije, mnogo puta interpretirani u umjetnosti. Jazonovo putovanje s ciljem povratka zlatnog runa, koje se uspješno završava uz Medejinu pomoć, pojavljuje se kao tema u *Epu o Argonautima* i Euripidovoj tragediji *Medeja*, koji su poslužili kao tekstualni predlošci predstavi *Metamorfoze* Kazališta mladih Novi Sad, koja je na PIF-u gostovala 18. rujna. Autor i redatelj Saša Latinović kreirao je neku vrstu lutkarske poetske drame, u kojoj je radnja potisnuta duboko u sporedni plan, dok u glavnom ostaju prizori igre lutkara predmetima, osobito užadi, uz bitnu ulogu glazbe i svjetla. Iako je to zanimljivo zamišljeno, ep je ipak u osnovi pripovjedna forma, što se ovdje uvelike izgubilo i tako predstavu učinilo ponešto nejasnom i izgubljenom u uspostavljanju komunikacije s gledateljima.

Medvjed plemenitiji od čovjeka

Ne draži medvjeda izraelskog kazališta The Key (izvedena 19. rujna) ponešto je staromodna (što nikako ne znači i – loša, upravo suprotno) predstava o cirkuskom medvjedu Maxu, koji je miran i poslušan sve do trenutka kada Harvey, njegov timaritelj i artist s kojim zajedno nastupa, u pijanom bijesu ne napadne Tinu, majmunicu-trapezisticu. Ljutit, Max se odlučio osvetiti Harveyju te sve završava rezignirano, podsjećajući da je gubitak često bliži od nade. Autori predstave i lutaka, ujedno i animatori Dikla Katz i Ari Zlich, stvaraju, uglavnom neverbalno, precizne odnose, dotjerane karakterizacije te se, uz nepogrešivu animaciju, pred publikom odvija punokrvna lutkarska tragedija.

Uz ovdje spomenute, 56. PIF donio je još niz predstava i popratnih programa (primjerice zanimljivu, ali ne najbolje postavljenu i lociranu izložbu poznate slovenske kreatorice lutka Agate Freyer) te potvrdio da lutka, osim što je bezvremenska, može itekako proniknuti u bolne, neuralgične točke suvremenosti svih generacija.

IZDVAJA ANAMARIJA ŽUGIĆ BORIĆ

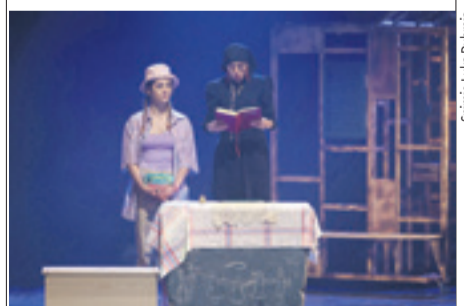
■ PREDSTAVLJANJE PROJEKTA TEATROZAD – U povodu Dana Državnog arhiva u Zadru u njegovoj je Čitaonici 20. rujna održano predstavljanje odabranih rezultata novoga sveučilišnog interdisciplinarnog projekta TEATROZAD (*Teatro Nuovo / Teatro Verdi. Znanstveno-popularni projekt rekonstrukcije djelovanja drugog zadarskog opernog kazališta prema sačuvanim opernim plakatima*). Projekt u suradnji s Državnim arhivom u Zadru vodi Katica Burić Čenan s Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru. Naime, u sklopu

projekta izrađena je skupna i specijalizirana baza podataka o opernim izvedbama, pjevačima, orkestru, dirigentima i drugim kazališnim akterima koji su nekoć djelovali u opernom kazalištu Verdi – prva te vrste u Hrvatskoj. Izradi baze prethodilo je istraživanje relevantnih arhivskih fondova i zbirki, poput Obiteljskoga fonda Lantana. Baza podataka uskoro će biti dostupna u Digitalnom arhivu Državnog arhiva u Zadru na adresi <https://www.dazd.hr/hr>.

■ MONOGRAFIJA ZA 70 GODINA CENTRA MLADIH RIBNJAK – Centar mladih Ribnjak 23. je rujna proslavio sedamdeseti rođendan prigodnim programom pod naslovom *Pričaj mi o Ribnjaku – 70 godina uspomena*. Uz radionice, koncerte, dan otvorenih vrata te premijeru dokumentarnoga filma Daniela Kušana održana je i promocija monografije koja dijeli naslov programa, a koju je sastavila i uredila novinarka i kazališna kritičarka Katarina Kolega. Svijest o važnosti zajednice koja je i tvorila i pohodila Centar još kada je on bio mliječni restoran za djecu nakon Drugoga svjetskog rata, zatim Pionirski dom Marka Oreškovića ili zgrada za kulturu odrazila se u ideji da se sjećanja i dokumentarno gradivo pojedinaca uvrste u strukturu i sadržaj monografije. Stoga su se tijekom ožujka na priredbi *Pričaj mi o Ribnjaku uz havu* u suradnji sa zajednicom prikupljale anegdote i gradivo svih vrsta. Prvi dio monografije na koncu je posvećen ranijoj povijesti zgrade, dok je drugi dio usredotočen na kulturno-umjetničke programe koji su bliži Centru kakav većina danas poznaje, od njegove velike adaptacije 1979. nadalje.

■ BEŠTIJE REPRIZNO U TEATRU &TD – U Teatru &TD u lipnju, na kraju sezone, održana je vrlo uspješna premijera predstave *Beštije*. Predstava, koja će igrati i ove jeseni, autorski je projekt mladih kazališnih umjetnica: redateljice Kristine Grubiše i dramaturginje Karle Leko. Uz njih pojavljuju se i drugi

Prizor iz predstave *Beštije*

zanimljivi mladi umjetnici, poput Une Matije Štalcar-Furač, zadužene za scenski pokret, ili glazbenika Nikole Krgovića, ali i već afirmirane kazališne persone poput Alme Prica i Igora Goluba. Predstava nastoji raskrinkati kulisu prirodnih ljepota dalmatinskih gradova kritičkim pogledom mlade generacije što propituje grubost idealizirane prirode, tradicionalan odgoj i status obitelji koje nastanjuju primorske krajeve.

Snimio Ivan Špoljarec

Snimio Luka Dubroja

Sir Christopher Hampton, slavni dramatičar, scenarist, redatelj i producent, voli Brač. Englez, rođen 1946. u Portugalu, dvostruki oskarovac (*Opasne veze* i *Otac*), nakon što je 2018. otvorio Brački filmski festival, ove je godine ponovno stigao u Supetar da bi održao radionicu o pisanju scenarija. Radionica (*masterclass*) pretvorila se u ugodan i nadasve zanimljiv i inspirativan razgovor s velikanom svjetskog filma, ali i kazališta, kojem ove jeseni u Londonu igraju čak četiri projekta.

Kada ste se i kako počeli baviti umjetnošću?

Počeo sam pisati vrlo rano, još u dobi od osam godina. Bio sam na neki način crna ovca u obitelji, jer osim mene nitko nije pisao ili se bavio umjetnošću, ali su me svi podupirali. Kada sam kazao ocu da želim pisati, rekao mi je, počni pisati odmah. I tako sam počeo, pisao sam drame i kad sam završio srednju školu, već sam imao podosta gotovih djela. Želio sam studirati engleski jezik i književnost, ali profesor francuskog savjetovao mi je da studiram francuski i njemački jer ću tako biti bogatiji za još dva jezika. To je najbolji savjet koji sam ikada dobio. Cijeli sam život radio s njemačkim i francuskim producentima i redateljima te prevođio francuske dramatičare.

Odmah nakon završetka studija počeo sam raditi u Royal Court Theatreu, koji je u to doba izvodio nove drame i bio vrlo utjecajan. Radio sam tamo desetak godina i zamorio se, pa sam počeo učiti kako pisati scenarije. Zapravo nikada nisam nigdje drugdje radio osim u teatru i na filmu.

Iz vaše bogate biografije da se naslutiti da mnogo pišete, zanima me kada i kako pišete?

Nisam jutarnji tip - dižem se dosta rano, ali onda pregledavam što sam jučer napisao, pišem mailove, ručam i počinjem zapravo raditi negdje oko 14 sati. Radim u komadu pet-šest sati. Mislim da je važno pisati svakoga dana, uspostaviti rutinu. To je kao vježbanje mišića, gubite ih ako ne vježbate svaki dan. S godinama pišem sve više - u mladosti sam pisao jedno djelo, pa se odmarao. Sad toga više nema, pišem istodobno nekoliko različitih djela, bez odmora. Volim istraživati i provedem više vremena istražujući nego pišući scenarij. Ne volim početi pisati bez dobra istraživanja. Kad počnem pisati, pišem brzo.

Pišete drame, scenarije, prevodite, adaptirate... Što vam je lakše, draže?

Najprije sam pisao originalne drame, potom sam prevodio i nakon toga počeo pisati originalne scenarije. U posljednje vrijeme češće radim adaptacije i čini mi se da je lakše adaptirati romane od drama, odnosno sceniskih tekstova. Kazališni su komadi artificialniji, tu ima više pravila, stoga kad adaptirate dramu za film, morate dosta raditi da biste je učinili filmskijom. Drama koju ste adaptirali za film uvijek će mirisati na dramu, bit će dramatična. Kad smo Florian Zeller i ja radili film *Otac* (*Father*), željeli smo da to izgleda kao film, a ne kao kazališni film, stoga smo dosta razgovarali upravo o tome kako dramu napraviti filmskom.

Kako podnosite mijenjanja svojih djela, posebice kada se o radi o filmskim scenarijima?

Kada sam počeo raditi u Royal Court Theatreu, bilo je apsolutno pravilo da je pisac, odnosno njegovo djelo, svetinja i ako si želio raditi nečiju dramu, onda si je radio i to je bilo to.

Poznata je anegdota o Johnu Osborneu, koji je bio jedan od osnivača Royal Court Theatrea, kada su željeli predstavu nastalu po njegovoj drami prebaciti u SAD. Američ-

Oduvijek me zanimala klasična struktura, iako se smatram romantičarem

Nikada nisam nigdje drugdje radio osim u teatru i na filmu / Ne volim početi pisati bez dobra istraživanja. Kad počnem pisati, pišem brzo / Drama koju ste adaptirali za film uvijek će mirisati na dramu / Prijetnja umjetne inteligencije nadvila se nad umjetnike

Razgovarala Mila Bulimbašić Botteri

ki producent poslao mu je telegram: „Dragi Johne, moram ti reći da tvoja drama sadrži mnogo dosadnih dijelova, možeš li ih skratiti?“ Sljedeći dan dobio je brzopjav od Osbornea u kojem je stajalo: „Dragi Davide, ne znam jesi li primijetio, ali sve velike drame pune su dosadnih dijelova.“ I to je bilo to. Nažalost, na filmu nije tako. Danas dobivate brojne opaske na svoj scenarij od ljudi koji su za to plaćeni i to nije lako. Primorani ste konstantno braniti svoje djelo.

Uspješan ste pisac, ali i redatelj. Je li vam lakše pisati ili režirati filmove po vlastitim djelima?

Režije sam se prihvaćao uglavnom sam stoga što to nitko drugi nije htio. Na prvu režiju, film *Carrington*, nagovorila me je Emma Thompson i ispalo je prilično dobro, čak smo dobili nekoliko nagrada na Cannesu. Tad sam za trenutak pomislio da bih možda mo-

gao promijeniti profesiju, zaključivši da je režiranje lakše od pisanja, ali to je bio samo prvi dojam, poslije sam se ipak predomislio. Kada sam rekao Stephenu Frearsu koliko sam uživao režirajući film, odgovorio mi je da je to stoga što nisam redatelj. I bio je u pravu. Ipak, imam projekt koji bih volio režirati, *Aleksandriju*, pa se možda ponovno prihvatim režije.

Radite na filmu već dosta dugo, koliko se filmska industrija promijenila od vremena kada ste počeli do danas?

Silno se promijenila, pratio sam s godinama kako na filmu postaju sve važniji prvo redatelji, potom producenti, a danas vladaju streaming-platforme. Sljedeće što će zavlada bit će vjerojatno umjetna inteligencija jer ćete moći jednostavno zatražiti scenarij primjerice o Freudu i Jungu i dobit ćete ga za dvadesetak sekundi. S druge strane mislim

da je dramatičarima još teže. Danas nitko ne zna tko je napisao drame po kojima su nastale hit-predstave, primjerice ljudi znaju da su gledali *Jeruzalem*, ali ne i tko ga je napisao. Nekad su svi znali tko je Tom Stoppard.

Član ste američkog Društva scenarista i pisaca filmske industrije koje je u štrajku već mjesecima, što mislite o tome?

Štrajk pisaca? Mislim da je postao nužan onog trenutka kada su streaming-platforme odbile iznijeti podatke o tome koliko ljudi gleda određene filmove i serije i prema tome počele plaćati pisce. To i prijetnja umjetne inteligencije koja se nadvila nad umjetnicima bili su ozbiljni razlozi za ovaj štrajk koji maksimalno podržavam i nadam se da će uspjeti. Inače zbog štrajka u posljednje vrijeme više radim u kazalištu, budući da ne mogu raditi na filmu.

Osim klasičnih djela preveli ste dosta suvremenih drama Yasmine Reza i Floriana Zellera. Što vas je privuklo njihovim djelima?

Uvijek sam prevodio djela pokojnih dramatičara, s kojima naravno nisam imao nikakvih problema (smijeh). A onda sam snimajući neki film u Parizu vidio plakat za predstavu *Art* i pomislio kako je to zanimljiv naslov. Pokušao sam kupiti ulaznicu, ali sve je bilo rasprodano tjednima unaprijed. Na koncu sam uspio pogledati predstavu i zaključio kako je riječ o dubokom, a istodobno zabavnom tekstu. Vratio sam se u London i zamolio svog agenta da kupi prava za dramu. On se raspitao i javio mi da je nažalost prava za dramu već kupio Sean Connery. Prvo sam bio šokiran, a onda sam doznao da je prava zapravo kupila Conneryjeva supruga, Francuskinja Micheline Roquebrune, koja nam je ipak omogućila da prevedemo djelo. Izbor se pokazao više nego sretnim jer je *Art* postala najdugovječnija londonska predstava po nekom stranom tekstu, mislim da je igrala osam godina. Nakon toga sam preveo još nekoliko drama Yasmine Reza, sve dok ona nije počela pisati romane. A onda sam ponovno došao u Pariz, mislim negdje 2012. Tom prilikom gledao sam predstavu *Istina* mladoga dramatičara Florian Zeller, kojeg su mi svi preporučivali. Drama mi se jako svidjela, preveo sam je, da bih sljedeće godine gledao još jednu njegovu dramu, *Otac*. Iznimno me se dojmila, pa sam se tad susreo s Florianom i naravno preveo *Oca*. Dosad sam preveo mislim sedam njegovih drama. A onda se on dosjetio da bi od drame *Otac* napravio film. Imali smo sićušan budžet, ali genijalne glumce, Florian se pokazao darovitim redateljem i sve skupa je na koncu ispalo sjajno.

Michael Billington nazvao vas je suvremenim klasičarom. Biste li se složili s njim?

Da, jasno mi je što je mislio pod tim. Oduvijek me zanimala klasična struktura, oblik djela, nešto što mnoge suvremene pisce zapravo ne zanima. Billington dijeli dramatičare na romantičare i klasičare, pa me tako stavio u klasičare, iako se ja smatram romantičarom. Ali tu je zapravo riječ o formi i strukturi koje nisu uvijek u modi, a ja sam im jako sklon.

Hoće li londonska publika ove jeseni moći gledati neke vaše projekte u ta mošnjim kazalištima?

Imam nekoliko projekata koji će igrati u londonskim kazalištima.

Napisao sam u životu samo pet mjuzikala, a čak će tri igrati ove jeseni u Londonu. Dva nova i jedan stari - glazbena verzija slavna klasika *Treći čovjek*. Također postavlja ju još jedan komad Yasmine Reza koji sam preveo, tako da imam čak četiri predstave za ovu jesen.

UZ EKLANIZACIJU ROMANA SMRT DJEVOJČICE SA ŽIGICAMA ZORANA FERIĆA U REŽIJI GORANA KULENOVIĆA

Gomilanje bizarnosti

Piše Josip Grozdanić

Kad je prije 21 godinu objavio roman prvijenac *Smrt djevojčice sa žigicama*, Zoran Ferić je to djelo opisao kao „mediteranski *Twin Peaks*“ te dometnuo da je napisao „najcrnji roman hrvatske književnosti“. Uistinu, teško je poreći da je debelim premazom crnila i mizantropije obilježena proza koja se odigrava na Rabu tijekom ratne 1992. i kojoj defiliraju svodnici, pedofili i nekrofili. Proza u kojoj je dramska potka ubojstvo rumunjske transseksualne prostitutke, pri čemu tu potku uokviruju nedavna smrt šestogodišnje djevojčice kao i prateći kontekst obiteljske i šire društvene tragedije te u kojoj galeriju slikovitih likova upotpunjavaju tužnim notama obilježeni otočki redikuli i oridinali. Tu su i neke davno skrivene tajne koje će postupno izići na vidjelo, baš kao što će postati bjelodani i neki istinski dijabolični motivi, potom dvojac za žanr u velikoj mjeri arhetipskih istražitelja, kojima će se pridružiti nešto mlađa žena kao jedini u potpunosti čist i pozitivan lik, koja će se baš zbog toga prometnuti u emotivno pa i racionalno sidro priče, te dakako obilje crnog humora, po kojem je Ferić već tada bio poznat. Sav taj mrak, groteska i tragičnost u njegovoj izvedbi funkcioniraju prilično dobro. Feriću neosporno leži gradiranje ozračja nelagode koje je podcrtano ne samo obilnom dozom ironije, karnevalizacije i makabričnosti nego i spomenutim osebnim likovima koji se ponekad doimaju prijeteći, te koketiranjem s eksplicitnom seksualnošću,

koja je u njegovoj izvedbi također izraženo stilizirana i rubno groteskna. Moglo bi se ići i dalje te ustvrditi da u svjetlu svega navedenog roman *Smrt djevojčice sa žigicama* generalno nije realističan, makar počiva na velikom broju realistično predočenih epizoda i detalja, odnosno na konkretnim i realnim likovima i njihovim uže dramskim situacijama koje su svaka za sebe stvarnosne, ali koje zbog brojnosti zajedno funkcioniraju tako da cjelinu odvede u smjeru nerealističnosti i (li) nadrealističnosti.

Na prvi pogled reklo bi se da je redateljsko ime u današnjem hrvatskom filmu koje bi se najbolje snašlo u adaptiranju Ferićeva romana ono pokojnog Lukasa Nole. On je bio majstor u kreiranju pomaknutih likova i situacija u kojima su se ti likovi zatjecali, autor jedinstvene vizualne estetike i efektnih stilizacija koji je u svoje filmove znao ubacivati i nadrealne sekvence u stilu Davida Lyncha, scene koje su nerijetko bile obilježene psihopatologijom i nasiljem. No kao što znamo, Nolin nažalost posljednji projekt je krimi-drama *Escort*, a adaptacije Ferićeve proze prihvatio se Goran Kulenović, scenarist i redatelj koji se tijekom dosadašnje karijere afirmirao radom na izrazito žanrovski usmjerenim djelima, ponajviše filmskim i TV-komedijama *Pjevajte nešto ljubavno*, *Bitange i princeze*, *Provodi i sprovodi*, *Crno bijeli svijet* i *Mrkomir Prvi*, ali i žesćem krimiću *kav* je segment *Ravno do dna* iz dvodijelnog omnibusa *24 sata*. Kulenoviću su neospor-

U mediteranskom *Twin Peaksu*, adaptaciji Ferićeva romana, otok će potresti ubojstvo rumunjske prostitutke

no bliski crni humor, groteska i apsurd, kao i profiliranje slikovitih i pomaknutih likova u podjednako slikovitoj mikrosredini. Blizak mu je i krimić, ali manje britanski *whodunit*, a više američki s okrutnim zločincima i grubim detektivima koji najprije pucaju, a tek potom postavljaju pitanja.

Teško je reći što je u prilagodbi Ferićeva romana pošlo ukrivo, ali dojmovi koji u konačnici ostaju jesu oni o nedovoljno osmišljenu i razrađenu projektu u kojem gotovo svaki segment za sebe funkcionira kao dostatno zanimljiv, intrigantan i provokativan, ali koji u cjelini djeluje nezgrapno i neskladno. U storiji koju kao integralni dio romana otvara ranije napisana priča *Andeo u ofsajdu*, prema kojoj je bila naslovljena i druga Ferićeva zbirka kratkih priča, kao svojevrsni piščev *alter ego* funkcionira narator Fero. On je patolog koji se nakon dugo godina izbjivanja vraća na Rab, na pogreb šestogodišnje kćeri nekadašnjega prijatelja Globusa. Djevojčica je umrla od leukemije, otac i majka shrvani su od boli, a dok mještani suosjećaju s nji-

hovom tragedijom, otok će potresti ubojstvo rumunjske prostitutke Marillene, transseksualne osobe koja je klijentima prenosila sifilis („djevojčica sa žigicama“) i za koju će se pokazati da su gotovo svi mještani bili njezine mušterije. Od viđenijih to je bio ugledni otočki književnik, s kojim je u vezi Ferina nekadašnja ljubav, koja će njemu i lokalnom inspektoru Mungosu u određenoj mjeri pomoći u traganju za ubojicom.

Sve ono što u Ferićevu romanu funkcionira skladno, iako se i tu može govoriti o pretjerivanju, u filmu je zbrkano, dramaturški nabacano bez vidljivijeg smisla, s epizodama koje funkcioniraju bolje od konačne cjeline. Dok Goran Navojec rutinski odraduje ulogu prijekog i bučnog istražitelja, Ozren Grabarić u ulozi Fere većinom je distanciran, a ponekad i posve odsutan, pa u glumačkom smislu najbolje dojmove ostavljaju Jelena Lopatić kao smirena i zrela mlada žena i Slavko Sobin kao otac kojem je tragedija razorila život. Nadajmo se da ćemo Jelenu Lopatić ubuduće češće gledati na filmu.

UZ DRAMU STRAVE I FANTASTIKE BAZEN BESKRAJA REDATELJA BRANDONA CRONENBERGA

Zvijer bez lanca

Piše Janko Heidl

Potkraj filma omanjim, zaobljenim, starinskim autobusom, nekoliko se američkih bračnih parova vozi do zračne luke, nakon ljetnih praznika provedenih u ekskluzivnom hotelskom odmaralištu, na dalekom, egzotičnom otoku. Opušteno čavrljajući o tome što će raditi kad se vrate, supruge iznose planove o održavanju kuće i unutarnjem (pre)uređenju ovih ili onih prostorija. Dotjerana, naoko, a i doista posve dobrostojeća čeljad, zadovoljnih osmijeha. Prethodna pak gotovo dva sata svjedočili smo kojekakvim izopačenostima kojima su se na spomenutom odmoru zabavljali i prepustili s užitkom, na drugoj strani planeta, u državi koje im zakoni i običaji to omogućuju, dajući maha niskim strastima kojima u građanskom, civiliziranom društvu vlastite svakodnevice ne dopuštaju da provire na vidjelo.

Podsjetit će to na onaj nerijedak uzorak u kojemu, nakon što se, primjerice, razotkrije počinitelj kakva stravičnog zločina, masovnog pokolja ili serijskih ubojstava, o ubojici za medije govore susjedi i znanci, prisjećajući se kako je taj bio pristojan, uredan, tih, miran, čudeći se da je baš on mogao učiniti nešto tako strašno. Tko bi i pomislio?!

Lice i naličje. Zlo koje čuči u čovjeku i samo čeka dozvolu da se izrazi. Jesmo li moralni, etični, tolerantni... uistinu ili zvijer ne puštamo s lanca samo zato što se

bojimo kazne? Na takvim pitanjima i razmišljanjima izgrađen je *Bazen beskraj* (*Infinity Pool*, 2023) treći cjelovečernji film kanadskog scenarista i redatelja Brandona Cronenberga (1980), sina jednog od najglasovitijih kanadskih filmaša, Davida Cronenberga. Ostvaren u kanadskoj produkciji, uz manjinsko koproducentsko sudjelovanje Mađarske i Hrvatske (produkcijaska kuća 4Film, producentica Anita Juka) *Bazen beskraj* dobrim je dijelom i sniman u Hrvatskoj. Ponajprije u šibenskom hotelskom kompleksu Amadria Park i okolici, koji predstavljaju turistički raj izmišljene otočne države Li Tolqa, koja će i ljepotama prirode i strahotama diktatorsko-policijsko-korumpiranog državnog uređenja podsjetiti na (negdašnje) latinoameričke, istočnoeuropske, azijske ili afričke zemlje, pri čemu Cronenberg veli kako je u zamišljajima na umu imao model istočnoeuropske komunističke zemlje. Neposredno je nadahnuće, dodaje, dobio prije dvadesetak godina, za vlastita turističkog boravka u Dominikanskoj Republici, u bajkovitom turističkom zdanju žiletom žicom ograđenu od okoliša, shvativši da, pravo uzevši, zapravo uopće nije u Dominikanskoj Republici već u turističkom Disneylandu koji formalno jest smješten u domicilnoj zemlji, a mogao bi se nalaziti bilo gdje.

Središnji lik *Bazena beskraj* sredovječan je, mladenačkog izgleda i držanja, James Foster (Alexander Skarsgård), kojega se drži pis-

Bazen beskraj preispituje zlo koje čuči u čovjeku (na fotografiji Mia Goth i Alexander Skarsgård)

cem, ali riječ je o čovjeku koji je, prije šest godina, napisao i objavio samo jednu knjigu, loše primljenu i od publike i od kritike, a otad se ne uspijeva latiti pera. Dobro živi zato što se oženio bogatom Em (Cleopatra Coleman), koja ga rado uzdržava, no identitet književnika očito mu je poprilično nestabilan, ako ne i posve umišljen. Iako mu je supruga lijepa, draga i brižna, James će dopustiti da ga zavede seksepilna Gabi (Mia Goth), koja će, sa svojim bogatim i dekadentnim društvom, Fosterove uvući u svojevrsan usporedni svijet poroka, zločina, brutalnosti, manipulacije, ponižavanja. Em će prvom prilikom pobjeći, James će se prepustiti, dok ne shvati da je i sam žrtva izvito-perene, bešćutne zabave kakvom je shvaćaju njegovi novi nazoviprijatelji.

Iako Cronenberg djelo tjera u razmjerno žustru tempu, nerijetko nam, u duhu eksperimentalnog filma živo se igrajući optičkim pokusima i apstraktnim slikovnim nizovi-

ma, sugerira da je cjelina zastala u praznom hodu, mrtvom kutu. Nepotrebno se zadržava na prizorima bez događaja i osobitog ugodaja, a dijalozni katkad hramaju, banalno napisani i ne bolje izvedeni. Nemalo će intrigantnih, provokativnih, izvrsno zamišljenih ideja, ponajprije u vezi s poimanjem osobnog integriteta, shvaćanjem vlastitoga ja te odnosom privida i zbilje, umišljaja i realnosti, iluzije i stvarnosti, iznenaditi, zainteresirati, uznemiriti, pobuditi naročitu pozornost, ali počesto će se zaustaviti na prvom, drugom koraku, zadovoljiti se učinkom šoka, očudenja, bez dalje razrade, raslojavanja, seciranja, pozivajući na promišljanje, no ne nudeći mnogo više od toga.

Unatoč ponekom nedostatku i nezgrapnosti, *Bazen beskraj* ispunjava svoje nemale ambicije ostvarenja što cilja iznad jednokratne, prolazne zabave te ostavlja traga i sadržajnim izazovima i slikovnim izražajnostima.

JUBILARNI 100. OPERNI FESTIVAL U VERONSKOJ ARENI

Nova „kristalna“ Aida

Operni festival u veronskoj Areni postao je jedan od najprivlačnijih svjetskih glazbenih događaja i talijanski kulturni brend te ekonomski zamašnjak pokrajine Veneto

Piše Davor Schopf

Jesu li tenor Giovanni Zenatello i dirigent Tullio Serafin mogli pretpostaviti da će ljetni operni festival, što su ga u kolovozu 1913. pokrenuli u veronskoj Areni izvedbama Verdijeve *Aide*, postati jednim od ne samo najprivlačnijih svjetskih glazbenih događaja i talijanskim kulturnim brendom nego i ekonomskim zamašnjakom pokrajine Veneto? Obol festivalu u povijesti su dali i naši dirigenti Lovro pl. Matačić i Vjekoslav Šutej, pjevači Biserka Cvejić, Ljiljana Molnar-Talajić, Boris Martinović, Giorgio Surian, Lana Kos i Marko Mimica te baletne umjetnice Vjera Marković i Sonja Kastl.

Uhodane repertoarne koncepcije

Festival, održan od 16. lipnja do 9. rujna, doživio je stoto izdanje ove godine jer se nije održavao tijekom godina svjetskih ratova i pandemije koronavirusa. Za jubilej su pripremljene čak dvije premijere, *Aide* i *Rigoletta*, uz repertoarne izvedbe *Seviljskog brijača*, *Tosce*, *Nabucca*, *Carmen*, *Madame Butterfly*

i *Traviate*, baletni gala Roberta Bollea i prijateljâ, gala koncerte tenora Juana Diega Flóreza, Plácida Dominga i Jonasa Kaufmanna te koncert ansambala milanske Scale, ukupno pedesetak izvedbi. Festival je odao počast Mariji Callas i Francu Zeffirelliju, uz stotu obljetnicu njihova rođenja.

Intendantica i umjetnička ravnateljica, poznata talijanska sopranistica Cecilia Gasdia, drži se utabanih repertoarnih staza vrlo ograničena broja od desetak najpopularnijih, spomenutih (uz još pokojih), opernih naslova koji se najčešće prikazuju u raskošnim scenskim postavama Franca Zeffirellija i Huga de Ane, uza skoro svake godine prisutne Plácida Dominga i Roberta Bollea. Nekog novog naslova nema na vidiku sljedeće dvije godine: program je već objavljen, s novom produkcijom *Nabucca* 2025. To je zakonitost mastodontskog pogona u znaku velikih brojeva: deset do petnaest tisuća posjetitelja svake večeri u areni i dvije stotine izvođača na pozornici dimenzija 47 puta 28 metara. Pomno planiranje važno je i zbog sve nepovoljnijih vremenskih prilika. U četvrt stoljeća praćenja festivala ne sjećam se

Aida u srebrnim kostimima i laserskim snopovima

da bi nevjerojete tri dana zaredom prekidaloo predstavu kao, primjerice, one od 19. do 21. srpnja. Rizik je uključen u posjet festivalu, a organizator, zaklada Arena di Verona, nastoji svaku izvedbu, poslije pljuska ili oluje, privesti kraju, a za one prekinute nudi publici razne pogodnosti.

Nova produkcija *Aide*

Logično je bilo da će se za stoti festival postaviti nova produkcija *Aide*. Na premijeri 16. lipnja, što ju je izravno prenosio RAI, pjevali su Anna Netrebko i Yusif Eyvazov, dirigirao je Marco Armiliato. Režija, scenografija, kostimografija i koreografija povjerene su Stefanu Podi, koji je načinio vizualni spektakl, ali bez dramaturškog pokrića. Poslije „lunarne“ *Aide* Piera Luigija Pizzija, „zlatne“ Franca Zeffirellija, „povijesne“ Giancarla de Bosija i „moderne“ grupe La Fura dels Baus, ova je označena „kristalnom“. Stotine izvođača na pozornici (veliki zbor i statisti, tj. *mimi* i *figuranti*) u srebrnkastim kostimima, s laserskim snopovima, isijavali su scensko blještavilo. Neprestano kretanje i pokreti, čak i u komornim trenucima te opere, nisu

prestajali. U masi svijeta teško je bilo uočiti protagoniste u kostimima iste koloristike i stila koji su duete pjevali svaki na svom kraju pozornice, bez međusobna kontakta, otuđeno. Najlakše je bilo pronaći Amneris zahvaljujući snažnom glasu metalne kvalitete i frazi mezzosopranistica Olesye Petrove. Sopranistica Monica Conesa (*Aida* na izvedbi 21. srpnja) i tenor Yonghoon Lee (*Radames*) mogu se ubrojiti među potencijalne stalne goste festivala.

Mnogo je bolja režija *Rigoletta* Antonija Albanesea (scenografija Juan Guillermo Nova, kostimi Valeria Donata Bettella), kojom se evocira znamenito razdoblje talijanske neorealističke kinematografije 1950-ih, u koji je kontekst uspješno smještena radnja te opere. Četiri izvedbe podijelila su trojica vodećih tenora današnjice: Yusif Eyvazov (na premijeri), Juan Diego Flórez i Piotr Beczala. Odličan je bio bariton Luca Salsi u naslovnoj ulozi koji je 20. srpnja, s vrlo dobrom sopranisticom Giuliom Mazzolom u ulozi Gilde, na *bis* ponovio njihov duet *Si, vendetta* na kraju drugog čina. Uloga Sparafucilea predstavila je impozantan basovski glas Gianluce Buratta, a epizodno remek-djelo bila je uloga Giovanne u tumačenju Agostine Smimmero, glumački sugestivne altistice zrelijih godina, punijeg stasa i tamnoga glasa, idealnih za lik prijetvorne družbenice.

U najavi novih izdanja

Juan Diego Flórez ove godine nije imao uloga na Rossinijevu festivalu u Pesaru, gdje je umjetnički ravnatelj. To mu ostavlja prostor da dalje osvaja lirske uloge u operama drugih skladatelja. U Veroni se predstavio kao atraktivan Vojvoda od Mantove, ali je održao i gala koncert arija i većih opernih prizora. Između ostaloga, čuli smo ga kao Tonija u *Kéeri pukovnije* Gaetana Donizettija s famoznih devet visokih „c“ te u arijama Romea iz Gounodovih *Romea i Julije* i Rodolfa iz Verdijeve *Luisse Miller*, u kojima je topla, ugodna večer s mjesecinom konačno bila u skladu s odabranim arijama. Flórez (1973) pjeva već zamalo trideset godina i još je, zahvaljujući mladenačkom glasu, pjevačkim mogućnostima i izgledu, na početku ulaska u lirski tenorski fah izvan Rossinija. Doista, jedinstveno.

Sljedeći, 101. veronski festival održat će se od 8. lipnja do 7. rujna 2024. Posvećen je 100. godišnjici smrti Giacomina Puccinija.

MIRELLA TOIĆ - IN MEMORIAM (1953-2023)

Istinski verdijanski glas

Piše Davor Schopf

Nacionalna prvakinja Mirella Toić obilježila je svojim djelovanjem veliko razdoblje Opere HNK-a Ivana pl. Zajca, ali i svekolike hrvatske operne reprodukcije, pružajući publici trenutke vrhunskog belkanta. Norma i niz Verdijevih, Puccinijevih, ali i Zajčevih uloga, pa i ona samo jedna njezina izvedba Giconde, u trajnom su sjećanju. Ljepota njezina glasa osvajala je slušatelja.

Bio je to pravi, autentični belkantistički glas: mladodramski sopran (*lirico spinto*) s koloraturnom pokretljivošću, nježan i milozvučan, a opet prodoran i snažan, ovisno o tome kako određeni glazbeni trenutak zahtijeva. Bila je jedan od rijetkih istinskih

hrvatskih verdijanskih glasova, vrste glasa za koji je Verdi skladao gotovo cijeli opus. U njezinu repertoaru bio je to raspon od *Traviate*, *Giselde* u *Lombardijcima* i *Amelije* u *Simonu Boccanegri*, preko Leonore u *Trubaduru*, *Aide*, *Desdemone* u *Otelli* i *Elizabete* u *Don Carlu*, do Leonore u *Moći sudbine* i *Amelije* u *Krabuljnom plesu*. U godini stote obljetnice Verdijeve smrti, 2001, interpretacijama *Elizabete* u *Don Carlu* i *Amelije* u *Krabuljnom plesu* dosegla je najviši dommet verdijanskog pjevanja u nas.

Glazba joj je, na opernoj pozornici, ali i na koncertnom podiju, bila u središtu bića. Predanost glazbi pomogla joj je da prebrodi tegobe krhkooga zdravlja, najteže trenutke i

Mirella Toić kao Leonora u *Trubaduru*

napore, kao na samu početku kada je bila zaposlena i radila kao tehničar u projektnom uredu brodogradilišta, paralelno studirala pjevanje na Ljubljanskoj Akademiji i

kod kuće se brinula o obitelji s malom djecom. Poslije nekoliko godina magistrirala je pjevanje u Beogradu. Debitirala je 1977. u mariborskoj Operi kao Giorgetta u Puccinijevu *Plashtu*. Nakon dvije godine vratila se u rodni grad i postala primadona - u najafirmativnijem smislu te riječi - HNK-a Zajca. Sredinom 1980-ih provela je dvije sezone u Njemačkoj, u angažmanu združenih kazališta u Krefeldu i Mönchengladbachu.

Njezino pjevanje nije poznavalo tehničkih poteškoća, s bogatom paletom dinamičkog nijansiranja, od zvučnog *forte* do suptilnih, treperavih *piana*. Velika urođena muzikalnost i potpuno predavanje glazbi (netko će reći proživljavanje), činili su da i glumačka strana ostvarenih likova, bez velikih gesta, bude živa i uvjerljiva. Tosca, Santuzza, Eva u *Zrinjskom* i Zajčeva *Amelia*, pa i Rosalinda u *Šišmišu*, uz niz drugih i već spomenutih uloga, uvijek su bile oplemenjene primjerenim glumačkim izrazom.

Mirella Toić dobila je sve najveće glazbene i društvene nagrade te, od 2003, titulu nacionalne operne prvakinje. Iako je u riječkom kazalištu bilo nesklonih joj razdoblja, najljepše kreacije i nastupe podarila je Rijeci, čineći tako svoj grad europskom glazbenom prijestolnicom.

14. MAG FESTIVAL, HRVATSKI DOM SPLIT, 28-30. KOLOVOZA

Novo vodstvo s novim vjetrovima

Piše Karmen Širović

„Stalna na tom svijetu samo mijena jest“, citat je koji se slikovito odnosi i na svijet glazbe, ali i udrugu MAG, koja imenom evocira konstantne promjene. Iako je osnivač i predsjednik udruge te MAG festivala Josip Draganić postupno prepuštao svoje čedo u ruke mlađih glazbenika, 2023. je prekretnica koja donosi potpuno novo vodstvo. U travnju se obratio glazbenom dijelu studentskog zbora UMAS-a s prijedlogom preuzimanja djelatnosti MAG-a: „Moj zenit bio je deseti MAG festival, kojem sam dao najviše od sebe i nakon toga sam se polako počeo povlačiti i predavati posao mladim kolegama, klarinetistu Yaroslavu Sadovyyju i violinistu Luki Jadriću, s kojima sam i dalje usko surađivao. Zbog niza razloga bilo je nužno odabrati novo vodstvo ili ugaziti rad udruge i zato sam zahvalan što i dalje ima mladih entuzijastičnih studenata. Situacija se u Splitu bitno promijenila u posljednjih četrnaest godina pa sada postoji i koncertna sezona Hrvatskog doma Split te Glazbene mladeži Split, gdje mladi imaju priliku nastupiti. Očito još ima 'ulja u svići' i mladih koji žele nastaviti s MAG festivalom i koncertnom sezonom. Stara je garda u četrdesetim godinama, nije više ni prikladno da i dalje predstavljamo MAG.“ Prema statutu udruge redovni članovi mogu biti glazbenici do 36. godine, a zatim samo počasni članovi.

Ana Mlačić, studentica četvrte godine pedagogije i prve godine mandoline u klasi Ivane Kenk Kalebić, nova je predsjednica udruge i umjetnička voditeljica MAG festi-

Ugo Orlandi i Giacomo Ferrari

vala, kojoj su desna ruka studenti posljednje godine UMAS-a; gitarist Miroslav Mraša, teoretičari Teo Pehar i Anđela Bodružić te student glazbene pedagogije Mateo Laptoš: „Festival sam uvijek povezivala uz kraj ljeta te početak školske i akademske godine. Uz MAG sam odrasla uz želju da jednog dana i ja nastupam u sklopu festivala. Zato iznimno cijenimo priliku da nastavimo s radom udruge, kao mladi glazbenici i kao glazbenici s područja Splita.“

Isprepleten simbolikom festival je otvoren koncertom vrsnih glazbenih suputnika,

mandolinista Uga Orlandija i pijanista Giacomina Ferrarija. „Jednu godinu provela sam na studiju prof. Orlandija u Milanu, a željeli smo započeti novo poglavlje festivala njegovim koncertom upravo u godini kada se otvorio studij mandoline na UMAS-u pod vodstvom moje profesorice Ivane Kenk Kalebić. Ovogodišnjim festivalom htjeli smo pokazati spoj prošlog i budućeg, odnosno novu perspektivu građenu na starim temeljima. Uz Orlandija u duo smo pozvali pijanista Giacomina Ferrarija, koji se zbog ljubavi prema mandolinistici Dei Škorić iz Milana preselio u Split i novo je lice naše glazbene scene“, objašnjava novi koncept umjetnička ravnateljica festivala Ana Mlačić. Na drugom koncertu publici se predstavio duo Vermeer, koji čine gitaristi Natan Zlodre i Silvia Escamilla Jimenez, koja se također zbog ljubavi prema kolegi, kojeg je upoznala na studiju u Haagu, preselila, i to u Sinj. Festival je zatvorio već uhodan kvartet saksofona ENDeM koji su 2015. osnovali diplomanti UMAS-a iz klase prof. Gordana Tudora (Marko Gerbus na sopran-saksofonu, Deni Pjanić na alt-saksofonu, Nereo Arbula na tenor-saksofonu i Erna Čizmić Rebić na bariton-saksofonu), čiji repertoar obuhvaća djela svih stilskih razdoblja, od baroka do suvremene glazbe, s posebnim naglaskom na djela hrvatskih skladatelja.

Novi studijski program mandoline na UMAS-u indirektno je povezan upravo uz Uga Orlandija, profesora docentice Ivane Kenk Kalebić, kod kojeg su diplomu mandoline na Milanskom konzervatoriju stekle i njezine nekadašnje učenice i suputnice

u Splitskom mandolinskom kvartetu: Stela Ivanišević, Sandra Katunarić i Dea Škorić. Ako je Marin Katunarić otac hrvatske mandoline, Uga Orlandija može se imenovati ocem hrvatske akademske mandoline. U pomno osmišljenu program Orlandi i Ferrari su publici priuštili povijesni vremeplov skladbi za mandolinu i instrumente s tipkama. Prvim dijelom koncerta zaronili su u stariju literaturu, a suvremenim dijelom programa pružen je hrvatsko-talijanski pogled praćen iscrpnim te zanimljivim Orlandijevim pričama o nastanku djela.

Od sonate za čembalo i pratnju na mandolini Pietra Morandija, preko još jedne sonate Vittorija Trenta koja se sastoji od četiri akorda, a predstavlja četiri sata čekanja na stanici tijekom njegova preseljenja iz Venecije u Portugal, preko *Adagio ma non troppo*, *Andante s varijacijama* Ludwiga von Beethovena, koji je donio širok opseg emocija, raspoloženja i dinamika i *Sonatine Tritematica* Luciana Chaillyja u kojoj se skladatelj poigrava s melodijom pjesme *Bratec Martin*, do djela hrvatskih skladatelja za mandolinu. *Sonata Rustica* Miroslava Miletića, pisana za violinu i klavir, skladatelj je vlastiti aranžman za mandolinu priredio upravo za Orlandija, a u iščekivanju da Vlado Sunko napiše skladbu za mandolinu i klavir izvođači su se poslužili aranžmanom *Varijacija na dalmatinsku temu Plovi barka* nekadašnje Orlandijeve studentice, mandolinistice i teoretičarke Dee Škorić. Vjerujemo da će novo poglavlje MAG-a i novoosnovani studij mandoline pridonijeti i novim skladateljskim impulsima.

IVAN JOSIP SKENDER, AUTORSKI ALBUM, RAZNI IZVOĐAČI

Uvjerljiva potvrda Skenderova autorstva

Piše Borko Špoljarić

U trenutku u kojem nastaje ovaj tekst za Ivanom Josipom Skenderom uspješna je premijera opere *Lennon* Ive Josipovića, koju je on vodio kao dirigent, nominacija za nagradu *Porin* u kategoriji najboljeg albuma klasične glazbe i vijest da će s kolegama Vinczeom i Oliverom preuzeti umjetničko kormilo Muzičkog biennala Zagreb. Tu je i uloga stalnog dirigenta Ansambla Cantus, docentura na Muzičkoj akademiji i tko zna što sve još.

Znatiželjan i multitalentiran, visoko obrazovan, Skender je u svojem glazbeničkom djelovanju spojio uloge dirigenta, skladatelja i glazbenog pedagoga. Glazbenik opće prakse, koji je u najboljoj tradiciji izbjegao specijalizaciju u jednoj glazbeničkoj niši u korist temeljito izučena glazbenika koji se u svim njezinim sastavnicama, najjednostavnije rečeno, bavi glazbom.

Nekima to neće poći za rukom. Skenderu ide.

Zapanjuje podatak da njegov opus već broji više od stotinu djela. Autorski album, objavljen za Cantus, predstavlja njih sedam. Nije nemoguće saznati, ali nije se moguće oteti dojmu da je Skender s namjerom oda-

brao redom žive snimke. U većini drugih slučajeva to bi bio nedostatak, no doživljaj žive izvedbe, svim manama unatoč, u ovom je slučaju - prednost!

U nekom smislu, naime, kao da se taj neposredni, muzikantski karakter Skenderova glazbeništva, to bivanje u glazbi *in situ*, prelijeva i u njegovo skladateljstvo. U svakom slučaju, živa svirka jako dobro stoji Skenderovoj glazbi i za to postoji i objašnjenje i razlog.

Album, inače, vrlo dobro odražava Skenderov opus, barem njegov značajniji dio, i u smislu raspona vrsta, i u pogledu prezentiranja skladateljskog pisma. U njemu su sabrana djela iz desetak posljednjih godina. Autorica Marija Saraga, u bogato opremljenoj knjižici s mnogo dubinskih uvida u autorov kreativni proces, ističe da u tome izboru nije bilo neke izričite namjere, ali je taj izbor ipak, najkraće rečeno, reprezentativan. Čak i u pogledu količine, uostalom, riječ je o više od sedamdeset minuta autorske glazbe.

Na neki način album je i „naklon“ Skenderovim izvođačima: Domagoju Pavloviću i Ivani Kuljerić Bilić (*Circles* za klarinet i udaraljke), Milanu Pali (*Poema* za milanolo, hi-

Izd. Cantus, 2021.

bridni instrument konstruiran ekskluzivno za toga slovačkog virtuozu), Zagrebačkim filharmoničarima i Dianu Tchobanovu (*Phantasmagoria*), Zagrebačkom kvartetu (Treći gudački kvartet), članovima Festivalnog ansambla 55. Glazbene tribine u Opatiji kojim je ravnao Skender (*Rush*), potom onima Udaraljkaškog ansambla *biNg bang* (*White Line Fever*) te, naposljetku, Cantus Ansamblu koji je vodio Berislav Šipuš (u *Anti/Pop Sketches*). S razlogom kažemo *naklon*, jer izvedbe na albumu redom zaslužuju upravo to.

Skender u intervjuu spominje svoje profesore i popudbinu koju je ponio sa sobom. Godina dana s Markom Ruždjakom bila je „godina otvaranja“ (skladba *Circles* na stanoviti je način *hommage* tome skladatelju). Vrijeme provedeno sa Željkom Brkanovićem bilo je ono „potpunog dijaloga“. Princip profesora kompozicije na Zagrebačkoj akademiji, pre-

ma Skenderovim riječima, bio je naučiti zanat. „Daš mu zanat, naučiš ga instrumentaciji, orkestraciji, čuješ njegovu ideju i onda mu pomogneš da to ostvari.“ Skender je najbolja potvrda za takvu tvrdnju.

I doista, instrumentarij u Skenderovim skladbama doima se autohtonim, bogatim, punokrvnim; i kada je najapartnija i najsilovitija Skenderova glazba zvuči dobro. Forma je, pak, izrazito narativna i može se pratiti poput refleksija u poeziji ili neke priče (čak i bez poznavanja izvanglazbenog poticaja ili sadržaja koji je često prisutan u Skenderovu procesu). Fascinacija bojom je sveprisutna, ona se očituje na raznolike načine, a instrumente, iako ih zadržava na polju standardnih tehnika, Skender otvara na široke prostore zvuka, timbra i izražajnosti. Zanimljiva značajka jest i melodičnost, koja se, zajedno s bojom, prelijeva iz instrumenta u instrument (čak i onda kada je riječ o instrumentima, poput udaraljki, koje držimo nemelodijskim glazbalima).

Skenderove su skladbe često autoreferencijalne (s nekim, često samo njemu poznatim nadahnućem i fantazmom), autoironične (posebice tamo gdje se koristi citatnost ususret Bachu ili, pak, *Queenu*), s druge strane izrazito ovozemaljske, materijalne. I općenito govoreći, iznimno je zanimljiva ta igra na žici između refleksivnosti, poetičnosti i, s druge strane, fizičnosti, čvrste tvarnosti Skenderove glazbe - iz sna u svakodnevicu i natrag.

Autorski CD Ivana Josipa Skendera potvrđuje da je Skender svoj. I da sve ide prema tome da tako i ostane.

RAZGOVOR

MARTEN ROOT, ELAM ROTEM
I ZSOLT BOGNÁR

Marten Root

Elam Rotem

Zsolt Bognár

U kasnu jesen 1705. mladi orguljaš arnštadske župne crkve zatražio je dopust od četiri tjedna za potrebe vlastitoga stručnog usavršavanja. Tako se nadobudni J. S. Bach pješice uputio u četrinstotinjak kilometara udaljen Lübeck na obali Sjevernog mora da bi slušao orguljskog virtuozu improvizatora i skladatelja Dietricha Buxtehudea. Kako se mjesečni dopust odužio u četveromjesečni, Bach je (vjerojatno ključno formativno razdoblje u mladosti) u pismu poslodavcu obrazložio jednostavnim rečenicom da je put toliko potrajao „radi shvaćanja bilo čega o (mojem) zanimanju“. Iz neusporedive udobnosti 21. stoljeća, gdje tisućama megabita u sekundi biramo sadržaje koje god poželimo, dolazimo do pitanja: izabiremo li zaista ono što želimo ili pretraživački algoritmi pogonjeni principima slobodnog tržišta biraju sadržaj za nas? Sofisticirani sustavi tako stvaraju iluziju izbora, a konzumenti stvaraju iluziju o samom proizvodu koji slušaju, odnosno gledaju. Tako nastaje ideja da je većina sadržaja s interneta loše kvalitete, sklepana na brzinu, isključivo sa svrhom pribavljanja količine pregleda. Srećom, nije sve tako - internet s YouTubeom kao najvećim servisom za objavu audiovizualnih uradaka sadrži nekoliko potpuno besplatnih kanala visoke umjetničke, znanstvene i novinarske kvalitete.

Godine 1921. osnovan je Netherlandse Bachvereniging - Nizozemsko Bachovo udruženje s početnom idejom izvedbe *Muke po Mateju* u Grooten Keerk u Naardenu, u drukčijem obliku od onog kakav se inače svake godine izvodio u amsterdamskom Concertgebouwu. Nakon stoljeća razvoja organizacije rađa se projekt nazvan *All of Bach* s ambicioznom zadaćom tjednih objava snimke jednog BWV-a iz Bachova opusa koji prati intervju s izvođačem. Trenutni vođa ansambla, nakon dugogodišnjeg ravnjanja Josa van Veldhovea, japanski je violinist Shunsuke Sato. Njegove karizmatične i suvremene interpretacije prikazuju Bachovu glazbu u njenom maksimalnom ekspresivnom potencijalu, pogotovo u djelima za violinu solo. Istaknuo bih zapise *Dvoglasnih invencija* izvedenih od početnika i učenika čembala, 6 suita za violončelo solo, od kojih je izvedba 2. suite Steuarta Pincombea dosegla brojku od 4,6 milijuna pregleda i naravno, Bachovih velikih sakralnih djela. Ovom elitnom, no ne i elitističkom krugu glazbenika pridružio se i naš violinist Bojan Cčić, snimivši dvije violinske sonate s čembalistom Stevenom Devinom.

*

Zamolio sam flautista Martena Roota, stalnoga člana ansambla i izvršnog odbora udruženja da odgovori na nekoliko pitanja.

Koncertna je publika Nizozemskoga Bachova udruženja i fizički prisutna i virtualna. Je li činjenica da bilo tko u svijetu može pratiti vaše koncerte i da oni ostanu trajno zapisani promijenilo vaš osobni pristup?

Baš i nije, unatoč tome što većina ljudi ne zna da je 90 posto „snimke“ uživo i posebna se snimanja organiziraju u trajanju od pola do jednog sata samo za vidljive propuste tijekom izvedbe. Dok sam bio u umjetničkom vijeću, odvažili smo se na takvo što s odlukom da se na zapisima koncerata mora osjetiti živa i vidljiva interakcija publike i izvođača. Iskreno, u realnosti, stres koji se pojavljuje u takvim prilikama ne može se usporediti s onim običnoga koncerta.

Po vašem mišljenju, zašto je *All of Bach* važan kao projekt?

Kad smo se prije mnogo godina odlučili na ovaj golemi pothvat, NBU je bio suzdržan, no podupro ga je pod uvjetom da se većina financiranja osigura unaprijed. To se poka-

čovjek oduvijek traži relevantno mjesto gdje se može kreativno izraziti i, u slučaju glazbe, virtualni se prostor pridružuje fizičkom, poput crkve, kazališta ili koncertne dvorane / Digitalizacija analognih zapisa iz prošlosti i njihove suvremene inačice u razvijenom su svijetu dosegnule razinu dostupnosti koja se mjeri u nekoliko klikova / Iz neusporedive udobnosti 21. stoljeća biramo sadržaje koje god poželimo: izabiremo li zaista ono što želimo ili pretraživački algoritmi pogonjeni principima slobodnog tržišta biraju sadržaj za nas?

Razgovarao Metod Sironić

zalo vrlo teškim jer smo htjeli da sve funkcionira s neutralnim troškovima s idejom zarade, nasuprot mogućem bankrotu. To se pak pokazalo neostvarivim, jer se u toj formi nije uspjelo privući privatne i korporativne sponzore. U trenutku kad smo odlučili ponuditi Bachovu glazbu besplatno cijelom svijetu, sponzorstva su ubrzo uslijedila, što me dovodi do odgovora: čini me jako sretnim što možemo svima ponuditi da uživaju u Bachovoj glazbi, baš kao što i mi svakodnevno uživamo u njoj.

Bi li sve ovo imalo smisla bez YouTubea?

Da, jer smo u početku sve objavljivali na servisu Vimeo i na našoj mrežnoj stranici, što se već kao takvo pokazalo uspješnim. No od trenutka kad smo se prebacili na YouTube, broj publike jako se povećao i reakcije sada stižu doslovce iz cijeloga svijeta.

*

Early Music Sources kreacija je pojedinca vrijedna svakog divljenja, kako sa znanstvenog tako i s umjetničkog gledišta. Izraelski skladatelj, muzikolog, pjevač i čembalist Elam Rotem već sedmu godinu zaredom objavljuje predavanja o glazbenim praksama od 15. do ranog 20. stoljeća. Videi su sastavljena od analiza pomno biranih povijesnih izvora poput partitura, traktata i drugih zapisa, duhovitih i sugestivnih animacija te vrhunskih izvedbi njegovih ansambla i pro-

feti della quinta, raznih gostiju i njega sama. Sadržaj koji je Rotem sa svojim pomagačima baziranim u Baselu stvorio u tom razdoblju može slobodno postati kolegij na čuvenoj Schola Cantorum, gdje je i sam studirao. Autor prilazi ideji povijesno obaviještene izvođačke prakse s kritičkog stajališta, ne uzimajući ništa zdravo za gotovo i sa svjesnošću o realitetu suvremene percepcije prema ponekad „jasnom povijesnom dokazu“. On se također vrlo rado odazvao mojem pozivu dajući asketski skromne odgovore na postavljena pitanja.

Multiinstrumentalist ste, skladatelj, muzikolog. Nalikuje li vam to na primjere nekih povijesnih polihistora ili se radi o suvremenom fenomenu gdje je glazbenik danas prisiljen iskoristiti sve svoje talente u sve više kompetitivnoj okolini?

O tome uopće ne razmišljam, samo se bavim svime onim što želim. Smatram da su ljudi u prošlosti, kao i danas, težili ostvarivanju vlastitih ciljeva sa svim talentima koje su posjedovali.

Je li vam formalno obrazovanje omogućilo da se bavite onim što vam je strast, ili vas goni unutarnja samoukost?

Smatram da svako pravo učenje student obavlja sam. Edukacija daje samo smjer i ideju, koja vam omogućuje da opet sve to uradite sami.

Može li se zaraditi za život od YouTubea?

„Zaraditi za život“ ovisi o osobnim životnim ambicijama. U mom slučaju, s kanalom Early Music Sources te koncertnim nastupima, mogu si omogućiti svoj jednostavni životni stil.

Bi li sve bilo moguće bez donacijskih platformi kao što je Patreon?

U mom slučaju, Patreon je glavno mjesto gdje ljudi mogu poduprijeti moj kanal. Early Music Sources nema dovoljno pregleda da bi se njegovom monetizacijom ostvario dostatan prihod.

Koliko traje sam proces kreiranja jednog videa, od istraživanja, pisanja sinopsisa, snimanja, postprodukcije?

Duljina produkcije je različita, ovisno o suradnji s drugim istraživačima i snimanju glazbenih primjera s kolegama, od čega pisanje scenarija uzima najviše vremena. Ako je riječ o jednostavnoj temi, npr. analizi nekog djela za čembalo o čemu mnogo znam, priprema traje oko tjedan dana, dok je npr. za emisiju o kastratima istraživanje trajalo mjesecima. Dva do tri sata uzme narativni audio, još dva do četiri dana animacije, plus još nekoliko sati za titlove i uvodnu špicu.

*

Living The Classical Life autora Zsolta Bognára serijal je intervju s najvećim umjetnicima današnjice, vrlo različit od čestih generičkih novinarskih uradaka koji donose nerealnu i idealiziranu sliku o životu glazbenika. U razgovorima su se tako tijekom osam godina našla imena poput Yuje Wang, Joshue Bella, Danila Trifonova i drugih suvremenih interpretata. Bognár se ne ustručava pitati svoje sugovornike kako se nose s tremom, raznim pritiscima industrije, kako gledaju na uspjeh i neuspjeh u karijeri i sl. Umjetnici dijele svoja dragocjena iskustva, savjete iz perspektive prve ruke i druge istine koje obilježavaju našu struku, približavajući i demistificirajući njezin fenomen široj i profesionalnoj publici. Jedan je od zanimljivih intervjuja onaj s klarinetistom i skladateljem Jörgom Widmannom, koji se na početku predstavlja kao „glazbenik i kao ljudsko biće“. Na Bognárovo pitanje o ljepoti u glazbi i zašto se uopće bavimo njome u ovim teškim vremenima, Widmann odgovara da se trebamo baviti još i više, ali ne u svrhu eskapizma. Kaže da njegova djela odražavaju suvremeni svijet povlačeći paralelu s Mozartom, čije je glazba lijepa jer je u stalnoj opasnosti od disonance, koja i sama sadrži ljepotu. Taj intervju trenutno ima 5886 pregleda, dok onaj s Yujom Wang bilježi pola milijuna.

Navedena tri primjera pokazuju da čovjek oduvijek traži relevantno mjesto gdje se može kreativno izraziti i, u slučaju glazbe, virtualni se prostor pridružuje fizičkom, poput crkve, kazališta ili koncertne dvorane. Naravno, ovdje analogno i digitalno nisu u konfliktu već se kvalitetno nadopunjuju ne mijenjajući paradigmu klasične glazbe. Digitalizacija analognih zapisa iz prošlosti i njihove suvremene inačice u razvijenom su svijetu dosegnule razinu dostupnosti koja se mjeri u nekoliko klikova, dakako ne uvijek besplatno, stvarajući demokratizaciju sadržaja koja često koketira s anarhijom. Nadalje, svatko može kreirati i objaviti sadržaj te odgovornost leži isključivo na moralu, odnosno ukusu autora. Dolazimo tako do problema pristupačnosti kvalitetnim sadržajima, povrhu svega radi opće hiperprodukcije, čime pronalazak onih pravih uvjetuje određena vještina kao i ukus samih pretražitelja. Svjetle točke u općoj konfuziji primjeri su plemenitog altruizma pojedinaca i organizacija uz činjenicu da unatoč svim suvremenim pomagalima netko uvijek mora učiniti podvig usporediv sa spomenutom anegdodom iz Bachovih mladenačkih dana. Možda se ipak ništa nije promijenilo.

Denis
Leskovar
**Pop
scriptum**

Glazba do posljednjeg daha

„Stari“ bendovi neprekidno doživljavaju udarce slijeva i zdesna uz otrcane optužbe da su „predugo“ na sceni. No energija koju razmjenjuju s publikom i dalje mete sve pred sobom

Mladi se glazbenici mogu truditi koliko god žele, ali uzalud vam trud svirači (i računalni programeri): početak jeseni pripao je Rolling Stonesima. O dobi nepristojno je i beskorisno govoriti, ali za potrebe ovoga teksta učinimo iznimku: Ronnie Wood, Mick Jagger i Keith Richards zajedno imaju 236 godina i na sceni su otprilike onoliko koliko postoji popularna kultura kakvu danas poznajemo. Važnije od svega, u džepu imaju i novi studijski album, *Hackney Diamonds*, prvi nakon osamnaest godina. „Bili smo pomalo lijeni“, priznat će vitalni Jagger u razgovoru s Jimmyjem Fallonom, američkom komičarskom zvijezdom i voditeljem Tonight Showa, koji je nedavno doletio iz New Yorka u londonski Hackney kako bi u živu razgovoru s članovima benda publici dočarao što se to sprema na radionici „najboljeg rock and roll benda na svijetu“. Premda je dočekan na valu općeg oduševljenja, novi singl *Angry* zvuči pomalo generički i površno, osobito u strofama. Dojam popravlja dopadljivi refren i Mickova impresivna vokalna izvedba, uz nadu da je ostatak albuma koji izlazi 20. listopada zanimljiviji od najavnog singla.

Rock do iznemoglosti

Nekadašnja skupina blues-zanesenjaka koja je karijeru počela u osvit 1960-ih svirajući pred šaćicom ljudi u zadimljenim klubovima, odavno je prerasla u međunarodno uspješnu korporaciju. No danas je to - kao i broj njihovih ili bilo čijih godina - posve irelevantno, premda „stari“ bendovi neprekidno doživljavaju udarce slijeva i zdesna

uz otrcane optužbe da su „predugo“ na sceni. No energija koju razmjenjuju s publikom dalje mete sve pred sobom, gurajući u drugi plan i činjenicu da su u temelje rock and rolla doista ugrađeni tinejdžerski bunt i afirmacija ideala mladosti. Stara priča kaže da rock and roll postaje „nefunkcionalan“ i nepotreban u trenutku kad ga sustignu godine. Godine 2003. priča o izdaji mladenačkih ideala koji se na beskrajnim, visokoprofitabilnim svjetskim turnejama pretvaraju u robu za masovnu potrošnju s razaračkom je strašću razradio kulturni komentator John Strausbaugh knjizi *Rock 'Til You Drop: The Decline from Rebellion to Nostalgia* („Rokaj do iznemoglosti: pad od pobune do nostalgije“). Na autorovu udaru osobito su se našli sastavi poput The Who i The Rolling Stonesa koji su karijeru nekoć gradili na premisi iz programatskog stihla pjesme *My Generation* („nadam se da ću umrijeti prije negoli ostarim“), a potom su se i sami transformirali u okoštali establišment - doduše, u ponešto modificiranoj formi.

Ono što danas (kad je očito da se pop-kultura odavno oslobodila prethistorijskih ideoloških tereta) zvuči zastarjelo jesu teze iz Strausbaughove knjige, a ne Stonesi ili The Who. Svedemo li stvari na njihove osnove, vrijednost i atraktivnost nečijeg opusa zaista se ne bi trebale mjeriti životnom dobi ili duljinom staža provedena na sceni nego kakvoćom autorskog rukopisa, bez obzira na to je li riječ o glumcu, književniku ili glazbeniku bilo kojeg žanra, pa i „rokerskog“. S iznimkom pokojeg ogorčenog kulturnog komentatora, rock-glazbenike u visokoj dobi danas više nitko ne proglašava „trgovcima nostalgijom“ ili samoparadijom. Strausbaughova premisa o rocku kao *glazbi mladih* izgubila se negdje u kakofoniji stilova i žanrovskih fra-

gmenata s moderne scene i više je nitko ne smatra bitnom - ni u svijetu ni kod nas.

Prebacimo li se na domaću scenu, Jasenko Houra je, primjerice, publiku osvajao tako što je vlastite globalne uzore znao uklopiti u liriku lokalnog konteksta. U početku su to bili upravo Stonesi; ne smijemo zaboraviti da se Ilićev isjeckani jezik na ovitku de-

ljivo i emotivno funkcionira i u intimnom ambijentu male i gotovo improvizirane scene. Kazalište je *Vijenčevu* proslavu začinilo elegantnim nastupom koncipiranim od pet probranih pjesama (osim triju spomenutih čuli smo i *Marinu* i *Stare navike*), od kojih je svaka zvučala poput neformalne petominutne himne.

Zapravo, ako ste svojim opusom istkali *soundtrack* nekoliko generacija slušatelja, što ste drugo nego, poslužimo li se otrcanim izrazom, nacionalna rock-institucija? Kazalište ovdje, a Stonesi, The Who, Neil Young, McCartney, Springsteen ili Van Morrison u nekim drugima, mnogo širim i univerzalnim podnebljima, posve je svedjedno - rock and roll je odavno izgubio svoj tinejdžerski imperativ i proširio obzore. Jednostavno, postao je „samo glazba“ poput svake druge, bolja ili lošija.

Ideološki opterećeni autori poput Strausbaugha teško se mire s činjenicom da je glazba za mnoge protagoniste jednostavno trajan poziv, cjeloživotna posvećenost. Nedavno je na HRT-u prikazan izvrstan dokumentarni film *Nekoć bijasmo bra-*

ća (izvorno, *Once We Were Brothers*), posvećen opusu nedavno preminula kanadskog gitarista i skladatelja Robbieja Robertsona. Zasnovan na njegovim memoarima *Testimony*, film govori upravo o tome, o neugasivom kreativnom impulsu i o uzajamnoj kemiji unutar sastava The Band, koji je u svojoj root-rock-misiji uvijek istovremeno zvučao konzervativno i radikalno. Nakon *Posljednjeg valcera*, slavnog oproštajnog koncerta The Banda (majstorski zabilježena okom kamere Martina Scorsesea), Robbie je skladao filmsku glazbu i snimao solo albume, ali ništa se ne može usporediti s bratskim životom u jednom od najutjecajnijih sastava u povijesti popularne glazbe.

Hackney Diamonds, prvi album Rolling Stonesa nakon osamnaest godina

bija nije našao slučajno, kao ni Jajinu izjavu da bez Stonesa ne bi bilo ni Kazališta. U idućoj fazi, nakon *Crno bijelog svijeta*, probili su okvire *undergrounda* i postali nacionalni fenomen zahvaljujući kombinaciji Springsteenove drame i Bonove pravovjerne uznositosti.

Prošireni obzori

Mnoštvo gostiju okupljenih prošle srijede u Matici hrvatskoj na proslavi tridesete obljetnice pokretanja obnovljenoga *Vijenca*, moglo se uvjeriti i u još jednu, ništa manje fascinantnu činjenicu: programatska uzvišenost Hourinih skladbi poput *Korak po korak*, *Mojoj Majci* i *Lupi petama* jednako zapa-

Mladen Mazur
**JAZZ AD
LIBITUM**

Američke žene u jazzu

U Sjedinjenim Državama kao i u brojnim zapadnoeuropskim zemljama postoji obilna i iscrpna literatura o jazz-glazbenicima tih država. Postoje knjige tipa *Who is Who In Jazz* i brojni časopisi posvećeni jazzu, od kojih se brojni američki pa i europski mogu pohvaliti dugovječnošću. No svi su oni posvećeni uglavnom jazz-glazbenicima muškarcima, dok su dame vrlo rijetko ili nisu nikada samostalno apostrofirane. Tu je nepravdu pokušala još početkom

osamdesetih godina ispraviti autorica Sally Placksin napisavši knjigu na 332 stranice *American Women In Jazz* i posvetivši je svim ženama koje su u američkom jazzu do kraja prošlog stoljeća nešto značile.

Spisateljica se tu nije poput brojnih muških autora raznih enciklopedija držala pisanja na način *Tho je tko*, već je knjigu koncipirala drukčije, posvetivši pozornost svakoj glazbenici, vokalistici ili instrumentalistici, za koju je smatrala da je nešto važno pridonijela američkom jazzu od početka do kraja prošlog stoljeća. Tako bismo doista impozantnom popisu - koji u nužnoj diskografiji ne navodi baš precizno djela velikanki vokalnoga jazzu Billie Holiday, Elle Fitzgerald te napose Sare Vaughan, koje dobro poznajemo - mogli dodati samo još imena suvremenijih, pijanistice Alice Coltrane, aranžerice i bendliderice Marie Schneider, bubnarice Terri Lee Carington, kontrabasistice i vokalistice Esperanze Spaulding, violinistice Regine Carter te eventualno i na američkoj jazz-sceni već „vječne“ Japanke, naturalizirane Amerikanke, pijanistice i skladateljice Toshiko Akyoshi. Pri kraju knjige *American Women In Jazz* autorica u pet nastavaka sa-

U izdanju Putnam Adult, 1982.

žima biografije američkih džezistica prema razdobljima kojih se držala i u tekstu.

U tom tekstu autorica je „dame u američkom jazzu“ i njihovo djelovanje podijelila

po desetljećima prošlog stoljeća započevši s dvadesetim i završivši sa sedamdesetim godinama. U svakom je od tih tekstova nastojala obraditi uglavnom sve relevantne vokalistice i instrumentalistice koje su djelovale u američkom jazzu.

Tako u prvom desetljeću precizno upoznajemo niz relevantnih blues-pjevačica, primjerice Ma Rainey, Idu Cox, Mamie Smith, Victoriju Spivey, Albertu Hunter i druge, da bi taj niz završio pijanisticom, aranžericom i skladateljicom Carlom Bley. U spomenutim tekstovima čitamo tako o nama poznatim damama poput pijanistice i prve supruge Louisa Armstronga Lilian Harding, pijanistica Patty Bown, Hazel Scott, Dorothy Donegan, Mary Lou Williams i JoAnne Brackeen, trombonistice Melbi Liston, koja je kao članica big banda Dizzyja Gillespieja nastupila i u Zagrebu, potom vokalicama Dini Washington i Sheili Jordan, saksofonisticama Jane Ira Bloom i Vi Redd i drugima.

Pri pisanju knjige o damama američkog jazzu autorica se služila brojnom u indeksu navedenom literaturom, pa tako i ova knjiga sudi među relevantna djela američke literature posvećene američkom jazzu.

SUVREMENA HRVATSKA POEZIJA: IRENA STANIĆ RAŠIN

Uspavanke

	1	3	5	7	9	11	13
2	spavaj, spavaj, čedo moje milo	nikad jada ne poznao, boli	ti anđeo moj si, zvijezda, što li	ljepotom te oko nakitilo	nebo te je k sebi uzvisilo	uz tebe su mira apostoli	Božji dvori i Božji prijestoli
4	dragi Bog će put ti kazat pravi	vazda ti se staze srećom zlate	moje misli uvijek tvoje prate	leptiriću majčin lepršavi	kad se prva zvjezdica pojavi	nek čuvaju i nek paze na te	nek se brinu i nek mole za te
6	nek te život otme tuzi, stravi	nek se svako milje prospe na te	u jutarnje i u noćne sate	za te puno srce je ljubavi	putevi nek otvore se slavi	nek beskrajna ljubav dočeka te	nek ti sreću dūže, tugu kratke
8	majčino je kao Božje krilo	za tvoju se sreću majka moli	tko bi mogo tebi da odoli	ljubavlju te srce obavilo	tako bješe kako se zgodilo	za višnju se istinu pomoli	ne daj srcu da se uzoholi
10	tu si se ko malo mače svilo	u krilo mi, kao u gondoli	ljuljat će te, u toj paraboli	srce, što se tebe nahvalilo	uzeh papir, uzeh i mastilo	naokolo prelijeću simboli	kad je srce sretno, i kad boli
12	golupčiću majčin goluždravi	nejaka te tvoja krila vrata	tu gdje cvijeće ponajljepše cvate	tu gdje svaka riječ te, misô, slavi	pjesnikinja svoje dijete pravi	blago noseć u sebi citate	ljubomoru prezire, inate
14	ti najljepši cvijetu mirišljavi	dokle dobra sreća cvate za te	tu gdje rastu ruže, lijepo kate	od sveg cvijeća, ti si onaj pravi	loveć misli što lete po glavi	Gospara i njegove alate	argumente, koji znaju, shvate
16	svako dobro na svijetu ti bilo	nek te svako čisto srce voli	u prelijepoj nebeskoj kupoli	zlo ti škodit neće, zlato milo	veliko se blago iznjedrilo	u složenoj ovoj epistoli	ravnajuć se po lirskoj busoli
18	ti si meni i piće i hrana	ti si divno djelo duše moje	zla na tebe neće jer se boje	ti si meni, a ja tebi brana	dijete čilo, majka zaigrana	tajanstvene tercine dok poje	po glavi se nove tvorbe roje
20	uz tebe sam napita i sita	presretna je majka jer te ima	jer si mio višnjim bogovima	zbog tebe sam gorda, ponosita	razumjet će tko umije da čita	tajnu skritu u tim slogovima	u sonetnim dragim stihovima
22	ti si moja sreća planirana	radosti nam zajedno postoje	u ljubavi dva nam srca stoje	ljubav nam je versificirana	oni što su roda izabrana	pjesničke vještine znaju moje	što umove uzdižu i poje
24	moj bor ti si, jela, moja smreka	ti si lađa što morima plovi	izvor si na kome niču snovi	dok bujaju versi kao rijeka	ne poznaju smetnji ni zapreka	ovi versi i slogovi ovi	kojim rima za izvrsnu slovi
26	hrast široki, moja breza vita	ti si moje ljetno, moja zima	s tobom sve se slaže i sve štima	teče pjesma, pjesma slojevita	u redcima poruka je skrta	ono što je namijenjeno svima	stopa, metar, kadenca i rima
28	zelenjet ćeš majci se dovijeka	vrednota te ponajljepša ovi	smrtnici te vole i bogovi	poput slada majčinoga mlijeka	tu je skrta divna tajna neka	dok svijet traje, traje vijekovima	jedinstveni pjesnički darovi

Sonetna križaljka kao *hommage* Luku Paljetku

Piše Darija Žilić

Irena Stanić Rašin dosad je objavila sedam knjiga, uglavnom poezije, a pojedinačne su joj pjesme objavljivane u *Hrvatskoj reviji*, *Forumu* i *Kolu*. Književnica živi na relaciji Boston - Zagreb, a na društvenim mrežama, na Facebooku, nakon ulaska u grupu pjesnika Svena Adama Ewina, ona postaje fascinirana pjesničkim stvaralaštvom autora o kojem gotovo ništa ne znamo.

Ewin je uspio zaintrigirati književnu javnost i mistifikacijom svoje osobnosti, ali ponajviše svojom poezijom. Riječ

je naime o pjesniku, autoru nekoliko pjesničkih knjiga koji je vrstan versifikator, poznavatelj svjetske i hrvatske književne tradicije, ali koji prati i suvremene tokove.

Pjesnikinja u knjizi *Sahranjena ljubav* govori o gurmanskom užitku koji joj je čitanje Ewinove poezije pružilo. No navučenost na dnevne susrete u virtualnom svijetu koja je postojala i prije Svenova nestanka s Facebooka, a nastavila se i nakon što je naglo prekinuta, navodi Irenu da pozove Svena na neku vrst duela. Ona mu se tako pri-

bližava u njegovoj maniri, u obliku vs. Ukratko, riječ je o formatu u kojem se suprotstavljaju dvije pjesničke kompozicije ili citata. U tom izravnom obraćanju, prepisci, autorica većinom komunicira s pjesmama iz Svenove knjige *Ninočka Vasiljevna*.

Fascinantno je kako je pjesnikinja uspjela odgovoriti autoru iz pozicije Ninočke. Autorica ironizira poziciju ženskog objekta koji se opjevava, izaziva pjesnika, parodira, a pritom je versifikacijski vrlo vješta. Vrlo je obrazovana i učena autorica, anglistica i talijanistica, koja se u pjesmama referira na brojne pojmove i imena iz svijeta književnosti. Točnije, pjesnikinja uspješno parira Svenu, ruši stereotipe, predbacuje mu posvećenost i drugim ženama, u toj kako kaže, „Facebook-bašči“.

Pritom ona također uzima ime knjiško, a to je S.IRENA, ime koje je podsjeća na djetinjstvo, ali i na bajkovitost. Autorica zapravo i tu bajkovitost koja se ogleda u nabujaloj

15	17	19	21	23	25	27
Sunce te je k sebi prigrllilo	srebrn Mjesec nježno miluje te	cjelove ti svoje meke nudi	sanjaj, sanjaj, milo moje dijete	cijeli svijet ćeš u snu zadiviti	kad se s jutrom novi dan probudi	tvoje će se sanje ispuniti
i ljube te svi Anđeli pravi	nebosvodom kada Sunce zgasne	kad ti vjeđe prošaraju sjene	zapjevat će ptice miloglasne	dok se šire zlatna vrata Raja	sve će ružne otklonit se sjene	blaženstvima neće biti kraja
čuvaju te u snu i u javi	kad svjetiljke zatrepere jasne	<i>Lady Fortune</i> glave oslijepljene	jutrom ranim i s večeri kasne	ljudsku sudbu po pravici skraja	blažen kom su zvijezde naklonjene	vrata će se otvoriti Raja
bilo loše ili dobro bilo	dok ti spavaš, milo moje dijete	smrtnicima sve po pravdi sudi	i sklonit će sve one što prijete	Otac dragi, čiji sin si i ti	kada harfa nebeska zagudi	vječnom srećom će ti nazdraviti
na papir se bijeli pretočilo	slažem, skladam i pletem sonete	progledat će i prepoznat ljudi	a kad Božja milost ovije te	Bogu ćemo skupa dohrliti	pjesma će se oteti iz grudi	i misija će se ispuniti
sve što smeta, sputava i davi	uzdižući sve ljepote krasne	tvoje rime i tvoje katrene	ispričat će riječi višeglasne	izvorom se jednim svijet napaja	uzdić će se duše nebrojene	do prozora nebeskih odaja
sve dobro i lijepo u naravi	sve ciljeve i pobude časne	dušama su srodnim namijenjene	tajne bajke, legende i basne	u prostranstvu vječnoga beskraj	umjetnosti čistoj naklonjene	pod zaštitom najmoćnijeg sjaja
vidiš, to je jedino mjerilo	vidiš li to, oj, široki Svijete	da nastaju na nebeskoj grudi	vrli versi i po svijetu lete	davni će se zavjet ispuniti	artem, artem svaka duša žudi	otkrit onaj razlog istiniti
kao mreža lijepa filigrana	stvarno milo, zvonko odjekuju	od rođenja svoga do smiraja	zvuci im se sve do Neba čuju	slušaj, počuj što govore glasi	uzvišene note izričaja	samo on će pjesnike da spasi
ispod svega poruka je skrta	versi što im majka je divina	ovi plodi pera čudesnoga	do prostranih nebeskih daljina	kao harfa nebeska da svira	teže, lete do Neba samoga	pod okriljem Njegovoga mira
križaljka je ova kodirana	njen dolazak slavni iščekuju	spustiši se među ljude iz Raja	novi glasi radost najavljuju	odjekuju mali talambasi	u milosti što sve ljude spaja	koje srce plemenito krasi
tu gdje vlada plima, ne oseka	kom je dano s tog izvora piti	život će proživjeti u slasti	ljepotu će sebi priskrbiti	evo tu u lirskoj magnitudi	sve će ljepše, sve će više rasti	da sve slične umove probudi
za onoga koji pjesmu čita	on će mjesto Duha, Oca, Sina	ime Zvôna i Sroka i Sloga	u molitvi dizat do visina	samo dobro svaki sebi bira	tajno lice vidjet Oca Boga	poruka se ta kristalizira
ljepotom će vladati dovijeka	Riječ u srcu svome ugostiti	u vrtu će Njenom za njih cvasti	lovor kojim će se okititi	nek im srce uvijek pravo sudi	znat će kada treba nice pasti	a do tada, tajnom mojom budi!

metaforičnoj ornamentici ironizira i nastavlja polako riječima grepsti zanesenog autora koji trubadurski veliča svoju Ninočku. Irenini odgovori pjesmama duhoviti su, puni jezičnih igara, metamorfoza, obrata, pjesničkih figura, eufonije, pa čitatelji imaju jedinstven užitak jer čitaju paralelno i Svena i Irenu, ovaj put u obrnutoj ulozi. Riječ je o pjesničkom šlagvortu i persuaziji, ali i poštovanju prema autoru. Zato se i pojavila ova sjajna knjiga, kao *hommage* pjesniku. Knjiga *Sahranjena ljubav: dnevnik slučajne pjesnikinje* odlična je i zato jer pokazuje i zavidno versifikacijsko i stilističko umijeće autorice koja umije pisati i elizabetanski i petrarkistički sonet, *limerick*, petrarkističku kanconu, akrostih, bečarac i epsku pjesmu. U svim tim oblicima pjesnikinja nalazi svoj jedinstveni pjesnički glas.

U ovom broju *Vijenca* donosimo njezinu sonetnu križaljku pod naslovom *Uspavanka*. Irena Stanić Rašin

podsjeca da je godine 1998. u časopisu *Vijenac* objavljena *Arcana* - sonetna križaljka Luka Paljetka uz sljedeću napomenu autora: „Ova sonetna križaljka, kao i svaka križaljka, čita se vodoravno i okomito; ako se čita vodoravno, moguće je pročitati 14 soneta, jednako koliko ih ima i kada se čita okomito - ukupno ih je dakle 28. Križaljku je, međutim, moguće čitati i dijagonalno, tj. odozgo do dolje: od broja 1 do broja 27; tada se dobiva 29. sonet, koji k tome ima i akrostih. Vjerujem da će ova križaljka dati poticaj i drugima da se okušaju u ovoj vrsti slaganja stihova.“

Dvadeset i pet godina poslije takvu je sonetnu križaljku osmislila Irena Stanić Rašin. Soneti su to u kojima je majstorski „versificirana ljubav“. U *Uspavanki* je prisutan metatekstualni dio, gdje se autorica referira na sam proces pisanja i stvaranja pjesama, ali sve to prezentirano je nježnim tonom majčinske uspavanke: pjesni-

kinja „plete sonete“ dok se obraća čedu svom i govori mu o Bogu, svijetu i skladu poezije koja odjekuje i zvoni „versi što im / majka je divina“.

Upravo ovom sonetnom križaljkom, slojevitom pjesmom, kako autopoetički ističe autorica, Irena Stanić Rašin odgovorila je na izazov gospara Luke Paljetka te je na taj način prekrasno pružila *hommage* njegovoj poeziji.

PRVI PUT NA HRVATSKOM JEZIKU: MATEIU ION CARAGIALE, DANGUBE IZ STARIH DVORA

Dangubama ususret

(ulomak iz romana)

MATEIU ION CARAGIALE (1885–1938) rumunjski je pjesnik i pisac čije je djelovanje započelo neposredno prije Prvog, a nastavljeno između dvaju svjetskih ratova. Njegov rad, mješavina simbolizma, dekadentnog pokreta i ranog modernizma važan je dio korpusa rumunjske nacionalne književnosti.

Dangube iz starih dvora njegovo je književno djelo najpoznatije izvan Rumunjske. Izvorno objavljeno 1929, nakon što je autor na njemu radio više od dva desetljeća, njegov je *magnum opus*. Roman kritičku naklonost, i čitateljsku pozornost, zaslužuje ne toliko sadržajem koliko stilom, spojem prustovske kontemplativnosti i rumunjske književnosti 19. stoljeća, čime je utjecao na cijelu generaciju rumunjskih intelektualaca i umjetnika. Prijevod Gorana Čolak-hodžića prvo je autorovo predstavljanje hrvatskoj publici. Roman će uskoro biti objavljen u nakladi Durieuxa.

Prethodnih su me godina teško iskušavale okolnosti; o moju su malu lađu udarali veliki valovi. Od njih sam se slabo branio, pa sam se, zgađen svime preko svake mjere, trudio u tom iskvarenom životu pronaći zaborav

...au tapis-francs nous étions réunis.¹
L. Protat

Iako sam se koliko prethodnoga dana sebi zakleo da ću se rano vratiti kući, baš sam se tada vratio kasnije: sutradan oko podneva.

U postelji me već pomalo zatjecala noć. Izgubio sam bio pojam o vremenu. Bio bih nastavio spavati, obeznanjen, da nije bilo bučna dolaska pisma čiji sam primitak obavezno morao potpisati. Kad me trgnu od sna, bunovan sam, zlovoljan, neraspoložen. Ne potpisah. Promrmljah samo da me se pušti na miru.

Zadrijemao sam opet, ali samo zakratko. Bijedno se pismo opet stvorilo, praćeno ostrim svjetlom svjetiljke. Ništarija od poštarica našla je za shodno da me potpiše vlastitom rukom. Nisam mu bio zahvalan na tome.

Mrzim pisma. Ne znam jesam li, otkako znam za sebe, primio i jedno – osim od mog dobrog prijatelja Uhryja – koje bi mi donijelo neku sretnu vijest. Grozim se pisama. U to sam ih doba spaljivao bez čitanja.

Ta je sudbina čekala i to upravo pridošlo. Prepoznajući rukopis, pogodih i sadržaj. Napamet sam već znao bljutavu papazjaniju savjeta i ukora koju su mi od kuće redovito slali početkom mjeseca: savjete da se muški prihvatim rada, ukore što nikako da pokleknem i odmah tako učinim. A na kraju neizbježna želja da me čuva sveti Bog.

Amen! U stanju u kojem sam bio, međutim, bilo bi mi nemoguće poći bilo kakvim novim putem. Čak se ni u krevetu nisam uspijevao pomaknuti. Rasklimanih zglobova, kao slomljenih kukova, osjećao sam se kao hladetina. U zamućenoj pameti javi mi se strah da me to možda oborio giht.

Nije, no naposljetku me sve sustiglo. Mjesec sam dana, tiho i bez predaha, posvećeno i temeljito, proveo u piću, bekrijašenju, igri. Prethodnih su me godina teško iskušavale okolnosti; o moju su malu lađu udarali veliki valovi. Od njih sam se slabo branio, pa sam se, zgađen svime preko svake mjere, trudio u tom iskvarenom životu pronaći zaborav.

Samo, isprva sam se u to odveć snažno zalepio, pa sam ubrzo uvidio da moram položiti oružje. Napuštala me snaga. Te sam večeri bio toliko izmožden da mi se činilo da ne bih bio u stanju ustati čak ni da se kuća zapalila. No odjednom se nadoh nasred sobe, na nogama, gledajući unezvijereno na sat. Sjetio sam se da sam pozvan na večeru k Pantaziju.

Kakva sreća što su me probudili! Velika sreća! Pogledah sad zahvalno ono roditeljsko pismo; da nije bilo njega, bio bih propustio sastanak s najmilijim prijateljem.

Odjenuh se i izadoh. Bilo je to u ono vrijeme pred zimu, vrijeme suza. Iako nije padala kiša, sve je bilo mokro; oluci su plakali, s grana ogoljelog drveća kapalo je, po deblima i po prozorskim rešetkama cijeđile su se debele graške kao od hladnog znoja. Vrijeme je to koje najglasnije poziva na piće; rijetki prolaznici koji su se povlačili po magli bili su više-manje svi nacrncani. Silazeci s trijema neke birtije, neki dugonja ljusnu i više se ne podiže.

Okrenuh zgađeno glavu. Budući da je gostionica odabrana za tu večer bila u Ulici Covaci, pozvah kočiju, što se ispostavilo pametnim jer kad sam stigao ostali su gosti bili već na drugoj rakiji, a domaćin na trećoj. Izrazih čuđenje što su se svi stvorili tako rano. Pantazi mi, međutim, objasni da je on stigao ravno od kuće, a Pašadia i Pirgu ravno iz „kluba“ jer vrijeme je bilo previše ružno da bi se ondje zadržavali na aperitivima.

Pantazi naruči još jednu rundu rakije. No sreća i veselje koje smo jedni drugima poželjeli nazdravljajući u potpunosti su izostali. Bojao sam se da opet ne zaspim. U toj dvorani gdje je upravo uzimala maha sirova trgovačka zabava – bila je subota – naš je stol nalikovao na karmine.

Kiselu čorbu s vrhnjem i zelenom paprikom posrkali smo u tišini. Nitko od gostiju za stolom nije digao pogled s tanjura. Naročito je Pirgu izgledao kao da ga muči neka crna žalost. Ja bih bio zapodjenuo razgovor da svirači nisu započeli valcer koji je bio Pantazijeva slabost – spor, čeznutljiv i tužan, gotovo pogreban valcer. U njegovu mekanom zibanju pulsirala je, nostalgično i beskonačno turobno, neka toliko srcedrapajuća strast da je užitak u slušanju te glazbe bio pomiješan s patnjom. Čim su na konjicu napete strune zaszvirale tu gorku ispovijed, cijela je dvorana zanijemjela duboko očarana melodijom. Sve uvijeniji, dublji, sporiji, svjedočeći o nježnostima i razočaranjima, lutanjima i bolima, žaljenjima i ispaštanjima, taj se pjev, otežao od sjetne čežnje, udaljavao, gasio, uzdišući do samog svršetka, izgubljen, kao zakasnio i uzaludan zaziv.

Pantazi obrisa suzne oči.

„Ah!“ reče Pirgu Pašadiji, namjestivši raznježen izraz lica i zasladišvi glas. „Ah! Uz taj bih te valcer volio otpratiti do posljednjeg počivališta, što prije; ne vjerujem da ćeš me još dugo držati u iščekivanju toga glavnog slavlja moje mladosti. Kako li će to lijepo biti, kako lijepo! Pa ćemo čiča Pantazi i ja, pijani, tugujućem općinstvu izmamiti vrele suze dok se budemo dirljivim riječima opraštali od prijatelja kojeg nikad nećemo zaboraviti.“

Pašadia ne reče ništa.

„Da“, nastavi Pirgu još i više smekšavajući glas i pogled, „bit će to divota! Ja ću ti nositi kolajne na jastuku. A poslije sedam godina, za veliki parastos, kad te iskopaju, kladim se da će te naći jednako ovako uparadena, jednako ukočena, jednako upicanjena, bez ijedne sjedine, ukiseljena u živom srebru u spiritu kao babura u octu i soli.“

No Pašadia ga nije slušao, odlutao je bio u mislima. Tog puta Pirgu se izvukao, a to mi je bilo krivo jer ga nisam mogao očima vidjeti.

Kako sam još kao mlad ostao sâm u Bukureštu, ovisan samo o sebi, čuvao sam se da ne upadnem u loše društvo, pa tako Gore Pirgu nikad ne bi bio dijelom mog uskog kruga pomno probranih znanaca da nije bio nerazdvojni drug Pašadijin, kojeg sam pak beskrajno poštovao.

Pašadia je bio pravi lučonoša. Igra slučajnosti obdarila ga je jednom od najsavršenijih osobina koje može imati ljudski mozak. Blisko sam upoznao dobar dio onih koje se općenito smatra slavnim ličnostima ove zemlje; kod vrlo malo njih vidio sam, međutim, u istoj osobi tako divno uravnotežene i prebrojne uzvišene odlike kao kod tog poniženog čovjeka koji se od svoje volje, zbog života, sâm prepustio zaboravu. A ne znam ni ikog drugog tko je protiv sebe okrenuo tolike ljute neprijatelje.

Bio sam naučio da je to dijelom dugovao svojem izgledu. Kako je lijepu glavu ipak imao! U njoj je drijemalo nešto uznemirujuće, tolika zauzdana strast, tolika vatrena gordost i opako neprijateljstvo razotkrivali su se u crtama njegova uvela lica, u kutu usana skupljenih kao da je sit svega, u upadljivim nosnicama, u mutnom pogledu ispod otežalih kapaka. A iz svega što je izgovarao otegnutim i prigrušenim glasom izdvajalo se, s gorčinom, neko duboko gađenje.

Njegov život – a rijetko se događalo da razotkrije nešto od svoje priče – od rana je bio sama ljuta borba. Premda dijete uglednih i imućnih roditelja, po rođenju je ostao siročić, othranile su ga strane ruke, a zatim je poslan u inozemstvo na školovanje. Vrativši se u domovinu otkrio je da su ga njegovi opljačkali, da ga svi odbacuju, kinje, proganjaju i izdaju. Što se sve i tko urotio protiv njega!? Na kakvu su strašnu nepravdu nailazili njegov trud, danonoćni teški rad njegove žrtvovane mladosti, kako su se svi zavjerali da ga mučke pokopaju! Iz teških kušnji svake vrste kroz koje je prolazilo tolike kobne godine i koje bi i diva oborile, to je čelično stvorenje izašlo višestruko prekaljeno. Paša-

Pašadia nije bio rezigniran čovjek, samouvjerenost i hladnokrvnost nisu ga napustile ni u najcrnijim trenucima; vječno usmjeren cilju, on je nadvladao sve nemile okolnosti, sve je vješto preokrenuo sebi u korist. Nitko nije umio tako čekati i biti strpljiv, on je, nepomičan, uvrebao sreću na raskršću, zgrabio je i na silu iz prirodi i pripadalo od samog početka, bez sve te muke i brige

dia nije bio rezigniran čovjek, samouvjerenost i hladnokrvnost nisu ga napustile ni u najcrnijim trenucima; vječno usmjeren cilju, on je nadvladao sve nemile okolnosti, sve je vješto preokrenuo sebi u korist. Nitko nije umio tako čekati i biti strpljiv, on je, nepomičan, uvrebao sreću na raskršću, zgrabio je i na silu iz nje izvukao ono što bi mu po prirodi i pripadalo od samog početka, bez sve te muke i brige. Čim se vratio nadmašio je sam sebe, privukao je svačiju pozornost, zapanjio ih, i kao kakav okrutan živoder – ali sve u rukavicama – proveo svoju volju. Put prema veličini otvorao mu se širok i ravan; no sad, baš kad bi mogao poželjeti sve, on više nije htio ništa i povukao se. Pretpostavljao sam da je u temelju te čudne odluke donekle i strah od samog sebe, budući da je Pašadia pod ledenom ljuskom skrivao bolećivu, zakučastu, mračnu nutrinu koja bi se i unatoč svem savladavanju često ukazivala u ciničnim ispadima. Sa svim onim otrovom koji mu se nagomilao u okamenjenom srcu, moć bi ga lako učinila opasnim. A nije imao baš nikakva povjerenja u vrlinu, čast, dobrotu, nikakve samilosti ni popuštanja pred ljudskim slabostima koje su njemu, kako je davao do znanja, bile posve strane.

Njegovo povlačenje iz politike bilo je ipak manje začuđujuće od promjene koja je zadesila njegov način života. U dobi kad se kod drugih javlja kajanje, on se, dotad uvijek uzor umjerenosti, odjednom prepustio razuzdanosti. Je li to bilo otvoreno očitovanje života koji je i dotad vodio u tamu ili pak vraćanje starim navadama koje je iz žarke želje za uspjehom morao za duge godine odbaciti? Svakako nije bilo prirodno da se takvo mijenjanje dlake odvije preko noći. Kako to – ne znam, no malo sam puta u životu vidio tako lijepa plesača, tako zdušna bekriju, tako veličanstvena pijanca. No je li se moglo reći da je propao? Nipošto. Trezveno elegantan, držanja i govora punih dostojanstva, on je ostao zapadnjak i svjetski čovjek do srži. Ni za predsjednika kakve akademije ili kakva uzvišena skupa ne bi se našao bolji kandidat. Netko tko ga ne bi poznavao, gledajući ga u prolazu kako uvečer izlazi, uspravan kao stup i ozbiljan, s kočijom na korak iza njega, ni za što na svijetu ne bi htio povjerovati na kakva prljava i niska mjesta odlazi taj impozantni gospodin i da se u njih zavlači sve do zore. Meni je pogled na cijeli taj život bio nekako potresan, naslućivao sam da se u njemu odvija mračna duševna drama čija mi je tajna uporno ostajala neproničnom.

Ako sam se u pokušaju da donekle prenesem crte tog plemenitog lika zadržao toliko dugo, to je stoga što nisam htio propustiti priliku da ga sebi još jednom oživim pred očima, budući da mi je sjećanje na njega toliko dragocjeno. Ja sam u Pašadiji upoznao i nekog drugog čovjeka, različita od onog posjetitelja svih mogućih loznica razuzdanoga noćnog Bukurešta. Njega sam susretao drugdje. Na nekoliko koraka od avenije Podul Mogoșoaiiei, u tihoj pokrajnjoj uličici, u sjeni staroga vrta bez cvijeća uzdizala se stara kuća negostoljubiva i tmurna izgleda. Bio sam jedan od rijetkih sretnika koji su prešli prag tog bogatog doma čiji je i najzabačeniiji kutak odisao strogom dušom njegova gospodara.

Zatjecao bih ga u radnoj sobi, tom svetištu mira i kontemplacije u koje iz vanjskog svijeta nije prodiralo ništa. U toj prostoriji, obloženoj spužvom od gljive gube i posve opkoljenoj ormarima zakovanima za zidove, s prozorima zastrtima zavjesama, razgovor s domaćinom mnogo me nezaboravnih sati

1 Franc. „...sastasmo se u krčmi.“

držao uspravnim u stolcu visoka naslona. Sadržajan i zaokupljajući, suzdržan i majstorski, bez razvodnjavanja, skretanja i suvišaka, njegov je govor sugovornika zarobljavao moćnim mrežama, udivljavao ga, bacao u trans, očaravao. Pašadia je bio i majstor od pera, a u mladosti je i lijepo slikao. Bio je nevjerojatno načitan. Povijest je poznavao kao nitko drugi, a ona je izbrusila njegov urođeni dar da bez greške prosudi ljude: mnogima je koji su bili na vrhuncu predvidio skori i žalosni pad i ne mogu zaboraviti kako su mu se oči, dok je izgovarao zloguke riječi, zlokobno caklile. Pašadia Măgureanu! Naklonost što ju je on gajio prema meni smatrao sam pravim darom Providnosti i ponosim se što sam bio učenik i šegrt tog velikog razvratnika, tako stoičke ličnosti kojoj sam od svih mana koje mu je svijet spočitavao ja mogao priznati samo jednu jedinu, ali zato neoprostivu: prijateljevanje s Gorom.

Gore Pirgu bio je hulja bez premca. Njegove neslane šale dostojne jedino kakva bezobrazna pajaca dovele su ga na glas kao bistra momka, a tome se pridodalo - zašto, to se ne zna - mnijenje da je i dobar momak, premda je dobar bio jedino za zločestoće. Tog lakrdijaša resila je duša živodera ili grobara. Odmalena iskvaren do srži, taj kartaš, kockar, ljubitelj služavki, uvijek u čoporu sa svakojakim svodnicima i varalicama na kartama bio je mezimac kavane Cazes i pravi kerubinčić javnih kuća. Gadilo mi se podrobnije istraživati kuda se sve motalo to uvelo i žalosno biće koje su bolesno privlačile prljavština i trulež. Pirguu je u krvi bila čežnja za onom starovremenskom ciganskom raskalašenosti kakva je kod nas nekoć vladala, za ljubovanjima po mahalama, zabavama po manastirima, neprikriveno požudnim pjesmama, gadostima i prostotama. Uz kartaške igre, koje su mu nadomještale manjak poštene struke, i razne boljke prljava porijekla koje su ga iscrple prije roka, bilo je to jedino o čemu je znao govoriti, a takve su stvari činile i sav temelj duhovitosti kojom je očaravao one koji su cijenili njegovu glupost. I unatoč svemu tome, Pašadia nije, čini se, mogao pronaći nikog drugog da mu bude drug - Pašadia koji ga je, usput budi rečeno, otvoreno prezirao, nemilosrdno ga vrijeđajući i ponižavajući kad god bi se za to ukazala prilika.

„Pripazi, molim te“, reče mi on, „nemoj da ti se susjed za stolom zakolje; eno guta nož.“

Doista, Gore je posebno revno ordinirao nožem po kuhanoj kečigi, umakao svaki komadić u majonezi i zajedno s nožem pospremao ga duboko u usta. Napravili se da ne vidim i ne čujem. Pantazi se sagnu da nešto potraži ispod stola.

„Osnovna načela dobra odgoja“, nastavi Pašadia, „nalažu: niti povrće i ribu nožem, niti sir vilicom, a ni u kojem slučaju nož prinositi ustima. E, ali to je za fine ljude, za boljarske sinove, a ne za prostake, ráju. Bisere pred svinje!“

Za Pirgua, koji je smatrao da je nenadmašan kad je riječ o poznavanju navada visokog društva, nije moglo biti ljućeg izazova. On se, međutim, brzo pribra i nadmeno odvrati Pašadiji da će ga uništiti.

„Mani me se s tim svojim hirovima“, dreknu on, „inače ću drugu pjesmu zapjevati. Starost ti je popila pamet...“

Ne bi li smirio stvar, Pantazi naredi da se otvori šampanjac, koji je prema običaju uspostavljenom na našim večerama poslužen u velikim čašama. Pirgu dopusti da mu natoče tek prst pića, a na to zatim nali zamalo litru mineralne vode i priredi si tako bljedunjav špricer. Od sve četvorice bio je jedini koji nije držao do pića, moglo bi se čak reći da se više pretvarao da pije, nalijevajući se špricerima iz sifona, plavoga sifona. Ipak mu se rijetko događalo da ne bude pijan već ujutro, pa kad bi se podnapio, zbijao bi kojekakve šale nakon kojih ga je - da je imao

makar malo obraza - trebalo biti sram izaći ljudima na oči.

Nazdravljajući uglas Pantaziju, našem voljenom domaćinu, slasno srknusmo osvježavajuće piće. Pirgu samo smoči usne i namršti se.

„Šampanjac bez žena!“ progunda on. „To ne vrijedi ni pišljiva boba.“

Žene su, međutim, bile odlučno i zauvijek otklonjene od našeg stola. Sva Goreova nastojanja da mu se dopusti da pozove prijate-

rapa - besprijekorne vretenaste listove. Kad ih napokon odluči pokriti, učini to bez žurbe i crvenjenja. Pirgu je besramno buljio u neku trgovkinju lica sveg zažarena od rumenila, kosatu i nakindurenu. Osmjehujući joj se čeznutljivo, napola žmireći, on je podizao čašu, otmjeno srkao, pa onda s tekom oblizivao usne. Jedino Pantazi nije ni u koga gledao. Sanjiv kao uvijek, pogled mu se, blagi i tužan, gubio u neodređenoj daljini. On dade znak da se donese još šampanjca.

Ilustracija Mateiu Iona Caragialea za *Dangube iz starih dvora*

Je li to bilo otvoreno očitovanje života koji je i dotad vodio u tamu ili pak vraćanje starim navadama koje je iz žarke želje za uspjehom morao za duge godine odbaciti? Svakako nije bilo prirodno da se takvo mijenjanje dlake odvije preko noći / Meni je pogled na cijeli taj život bio nekako potresan, naslućivao sam da se u njemu odvija mračna duševna drama čija mi je tajna uporno ostajala neproničnom

ljicu - dvije bila su uzaludna. Pantazi bi bio radosno pristao, ali Pašadia je ostajao neumoljiv. Ograničavali smo se na dobacivanje kratkih mačorskih pogleda gospođama za susjednim stolovima, a one su nam prilično redovito uzvraćale lukavo prikrivenim očižukanjem.

Svojim je mutnim i turobnim pogledom Pašadia svlačio bucmastu Židovku koja je sjedila nasuprot njemu i malo podalje. Pridružio se i ja tom posve kršćanskom činu, znajući da time nimalo ne ljutim svojega velikog prijatelja. Svjesna svoje čudesne istočnjačke ljepote u punom cvatu, bijela i matirana tena nalik voštanoj maski na kojoj su oči od tamne kadiife gorjele hladnim plamenom među svilenim trepavicama, ona je ostajala nepomičnom, ravnodušnom, pokazujući onaj bezgranični ponos izabranog naroda, baš kao i njezine davne pretkinje dok su ih razodjevene vukli po tržnicama robova ili ih, nešto poslije, rastezali na Torquemadinim koloturima. Kako je sjedila prekrivenih nogu, haljina joj se zadigla do koljena, otkrivajući - blijede od prozirnosti crnih ča-

No Pirgu je pretjerao u šali. Držeći ispraznjenu čašu kao durbin, drugom je rukom odašiljao putene poljupce trgovkinji, koja je umirala od smijeha. Pašadia mu savjetova da se primiri da ne bi bilo belaja:

„Baš bi ti lijepo sjelo, čini se“, reče on, „da te dohvate za ovratnik i izbace van.“

Pirgu ga pogleda s prezirnim sažaljenjem. „Misliš da sam ja kao ti, pa da me sad na izbace van kao kakva probisvijeta, propalicu? Pa tko me ne poznaje, ovdje i svagdje? Tko me ne voli, gdje nisam kao kod vlastite kuće?“

Kako bi dokazao rečeno, ustade i ode do trgovkinjina stola, poljubi joj ruku i reče joj nešto na uho, obide na brzinu i druge stolove, a kod lijepe Židovke zadržao se duže.

„Pita me Rašeljka“, reče vrativši se, „kako je moguće da se tako fin čovjek kao što sam ja, boljarski sin, druži s tako prostim ljudima. Bila je upravo bijesna. Zamolio samo je da ne obraća pažnju na to; rekao sam joj da je jedan od njih sirot oslabio starac koji je u davna vremena bio netko, ali koji je već ishlapio; a drugi da je dijete.“

Pašadia proguta i ne reče ništa. Ugledah se na njega. Ne prikrih pritom divljenje što Pirgu poznaje toliko svijeta.

Svijeta svake fele, mnogo svijeta, sav svijet. Doista, koga on nije poznavao, kamo se nije još probio? U zakračunatim kućama strašljivih i ustrašenih trgovaca, u okovanoj tvrđavi židovstva koje se kupalo u obilju, u krhkim gnijezdima skorojevičkog ološa, ma posvuda su Gorea primali raširenih ruku, premda ne uvijek na prednja vrata. Ostaje čudom kako nigdje nije izazivao gadenje ni strah, kako nitko nije htio vidjeti da je u tom kržljavom psetu, koje se vuklo po podu i istovremeno mahalno repom i režalo, pizma vazda budna i da neprekidno huška protiv svih, da je to gadna i šugava zvijer kojoj je najviše stalo do svade, nanošenja boli, do zla, koja kao da sudbini služi kao oruđe rasapa i uništenja. Svoju pokvarenost, uostalom, nije se stidio priznati, hvaleći se djelima za koja bi zakon trebao propisivati buharu ili ludnicu.

Izvor Wikimedia

Projekte Matice hrvatske u 2023. podupiru sponzori i donatori

ZLATNI

SREBRNI

BRONČANI

RODOSLOVLJE U HRVATSKOJ

O rodu svome pišem

Osim obiteljske genealogije, u Hrvatskoj se sve više razvija i znanstveno rodoslovlje koje se grana u dosta raznih disciplina kao što su antroponimija, onomastika, paleografija, arhivistika, informacijska tehnologija na području povijesne i srodnih znanosti

Piše Vedran Obućina

„Otkuda ste?“ To je među najčešćim pitanjima koje redovito slijedi nakon odavanja svog prezimena. Odgovoru slijedi stvaranje važne slike o sugovorniku, često sa zavičajnim osobinama. Ako je riječ o užem zemljopisnom području, podjednako izdašno pitanje glasi: „Čiji si? / Čija si?“, a i taj odgovor može imati pregršt zaključaka, ovisno o povijesti odnosa između pojedinaca. No kako znamo o prošlosti svoje obitelji i njezine povezanosti s nekim krajem? Putem rodoslovlja.

Genealogija je pronalaženje životnih obiteljskih podataka iz zapisa različitih vrsta i njihovo sređivanje u smislene obrasce odnosa. Obiteljska je povijest integracija tih podataka s društvenim, ekonomskim i političkim kontekstima kako bi se razvila priča. Odrediti gdje započeti raditi genealogiju može biti zahtjevno - postoji toliko mnogo zapisa koje treba pretraživati, toliko mnogo baza podataka koje treba pogledati i toliko predaka koje treba pratiti da se čovjeku može početi vrtjeti u glavi. Stručnost prolaska kroz tu zavrzlamu podataka upravo je odlika genealogije, koja se, srećom, u Hrvatskoj naziva lijepom hrvatskom riječju rodoslovlje.

O toj disciplini razgovaramo s predsjednikom izvršnog odbora Hrvatskoga rodoslovnog društva Pavao Ritter Vitezović Vladimirom Matekom. On nam govori o raznim ciljevima nekog istraživača rodoslova, tj. obiteljskog stabla: „To se najčešće radilo da bi se dokazala eventualna nasljednička prava ili pak veza s nekom uglednom obitelji ili osobom. No ako rodoslovac želi otići i korak dalje, tj. proučiti, a za potomstvo možda i napisati povijest obitelji, onda se i on mora uteći metodologiji profesionalnih povjesničara te osim matičnih knjiga i anagrafa proučiti niz dokumenata iz kojih će doznati u kojim su okolnostima neki od njegovih predaka živjeli i umirali.“

Izazovi istraživačima

Nažalost, izvori nisu stvoreni za istraživače rodoslovlja; napravljeni su za korištenje i kao odgovor na potrebe organizacije izvornice. To znači da možda nećemo uvijek uključiti informacije koje bismo smatrali korisnima (kao što su odnosi između pojedinaca u kućanstvu na popisnom obrascu, pa se majka ne može sjetiti je li Kata bila sestra ili rođica ujaka Frane, iako su svi živjeli u istom kućanstvu, ali su svi uživali u Katinim uštipcima). Razumijevanje onoga što su mislili pod određenim korištenim izrazima, tako

U istraživanjima iznenađenja ima mnogo, a često se mogu pronaći i pikanterije o nepriznatoj djeci, zaboravljenim rođacima, nepoznatom ocu, precima koji su bili u zatvoru

je točno trebao biti uključen u obiteljsku grupu ili koje je geografsko područje trebalo biti pokriveno, sve može biti od pomoći. Osobna povijest stoga uključuje i istraživanje vojnih arhiva, popisa stanovništva, poreznih zapisa. U Hrvatskoj je sve to pomalo zamršeno jer su mnoge matice ostale u gradovima koji su vladali hrvatskim prostorom, kao što su Beč, Budimpešta i Beograd, pa valja biti vješt u arhivistici kako bi se pronašao određen podatak. Osim toga, valja dobro poznavati lokalnu, regionalnu pa i nacionalnu i svjetsku povijest kako bi se životni put naših predaka mogao pomno pratiti. Autor ovih redaka upisao je u svoje rodoslovno stablo više od petsto osoba, no to nabranje imena i godina ništa ne znači ako se ne stave u kontekst povijesnih događaja. Njegovi su preci bili vojni dočasnici u ličkom dijelu Vojne krajine, ali pravo iznenađenje bilo je otkriće kako su mu dalji preci doselili kao harambaše iz središnje Turske!

Matek nam govori o mnogim oblicima poteškoća: „Prva je posljedica povijesnih zbivanja na našem ozemlju. Ratna pustošenja, nebriga ili sirotinjski uvjeti u mnogim su župama uništili matične knjige i druge crkvene dokumente (stanja duša, lokalne kronike). Promjene vlastodržaca dovodile su do preseljenja nekih arhiva, a ukidanjem jednih i osnivanjem drugih biskupija ponekad je teško ustanoviti gdje su - ako su uopće sačuvane - pohranjene tzv. *parice* (kopije matičnih knjiga koje svaki župnik mora na kraju godine dostaviti u biskupijski arhiv). Nakon Drugoga svjetskog rata država je žu-

pama oduzela matične knjige kako bi se na temelju tih crkvenih uspostavile civilne matice. Tek u posljednjih nekoliko godina tijela državne uprave i arhivi počeli su ih vraćati Crkvi, najčešće biskupijskim arhivima, osobito u računalnom obliku. No to je proces koji teče prilično sporo, nema dovoljno ni ljudskih ni tehnoloških kapaciteta za golem posao digitalizacije rodoslovcima bitnih dokumenata kao što su primjerice matične knjige. Postoje snimci na mikrofilmovima, ali njih je mnogo teže i dugotrajnije pretraživati nego na ekranu računala uz pomoć svih mogućnosti za analizu i povezivanje unesenih informacija.“

Od povijesti kraja do značenja prezimena

Spomenutih iznenađenja ima mnogo, a često se mogu pronaći i pikanterije o nepriznatoj djeci, zaboravljenim rođacima, nepoznatom ocu, precima koji su bili u zatvoru i slično. Tu se može doživjeti i duh vremena. U nekim dijelovima Slavonije i u Vojnoj krajini bilo je dosta izvanbračne djece, što bi vodilo strogo odgovoru službene crkve, ali se iz zapisa vidi kako su svećenici često krstili bez poteškoća tu djecu pa se i brinuli da zajednica ne govori previše ružno o majci. U popisima se često naide na jednaka imena i prezimena, čak unutar desetak godina u samo jednoj obitelji. No to je tragedija vremena. Mnogo djece umrlo je unutar tri godine života, u okrutnom svijetu ratova, bolesti i neimaštine.

Vrlo su traženi i podaci o porijeklu svog prezimena, a odgovori mogu sezati od Bli-

skog istoka do Skandinavije, unatoč uvriježenu mišljenju o obiteljskom prebivalištu u zavičaju „od stoljeća sedmog“. Upravo povijest daje smjernice u duljim razdobljima, kada je na području Hrvatske došlo do velikih seoba, ponajviše zbog prodora Osmanlija i koloniziranja prostora nakon njihova povlačenja. Prezimena se dijele na ona koja sadrže krvno srodstvo (Filipović, Ivanović), prema zanimanjima (Badurina, Kolar), prema nekoj upadljivoj osobini (Šepak, Gluhak), neka su etnici i etnonimi (Turk, Horvat), zoonimske i fitonimske motivacije. I ovdje valja biti oprezan jer se stvari pojednostavnjuju, poput stare dosjetke „svi asi su Vlasi, svi ići su Jugovići“.

Vitezović - otac hrvatskog rodoslovlja

Osim obiteljske genealogije, u Hrvatskoj se sve više razvija i znanstveno rodoslovlje koje se grana u dosta raznih disciplina kao što su antroponimija, onomastika, paleografija, arhivistika, informacijska tehnologija na području povijesne i srodnih znanosti. Sve ih okuplja Hrvatsko rodoslovno društvo Pavao Ritter Vitezović, osnovano 2005. sa svrhom poticanja i podupiranja rodoslovnih istraživanja (kako obiteljskih tako i znanstvenih), uz okupljanje i educiranje zainteresiranih istraživača i njihovu međusobnu razmjenu iskustava. Koliko je rodoslovlje važno, pokazuje i status dosadašnjih predsjednika ovog društva. Za prvoga predsjednika društva izabran je akademik Petar Strčić. Na drugoj skupštini za novog predsjednika izabran Stjepan Čosić, ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva. Treća predsjednica bila je ravnateljica Hrvatskog državnog arhiva Vlatka Lemić, a četvrti je predsjednik bivši rektor Sveučilišta u Zagrebu Damir Boras.

Društvo je postalo poznato i po svom izdavaštvu, o čemu govori Matek: „HRD je u početku postojanja pokrenuo jedan časopis, ali je nakon nekog vremena zbog previsokih troškova to pretvoreno u internetske stranice www.rodoslovlje.hr na kojem svaka zainteresirana osoba može pronaći masu korisnih informacija o tome kako pristupiti rodoslovnim istraživanjima, o traganju za izvorima i njihovu korištenju, o iskustvima naših rodoslovaca, a mnogima će posao olakšati i to što su mnogi od njih makar sažetke istraživanja vlastitih ili nekih drugih obitelji tu i objavili, pa se tako i tražilicom na tim stranicama mogu naći informacije o nekoliko stotina prezimena. Tu se mogu naći i informacije o knjigama rodoslovnog sadržaja koje su objavili naši članovi, ili pak njihovi osvrti na takve knjige za koje smo ocijenili da zaslužuju i širu pozornost.“

Zašto baš Vitezović? Odgovara nam Matek: „Utemeljitelji nisu ime odabralo slučajno. Pavao je u svojim djelima dao golem doprinos našoj onomastici, pa ga mnogi smatraju i ocem te znanosti o imenima kod nas. No iza njega je ostalo i nekoliko radova koji nedvojbeno pripadaju u samo rodoslovlje, kao što su 1677. napisan *Traktat o krbavskim knezovima koji bijahu iz roda Gušića* i 1704. objavljeno *Oslobođeno rodoslovlje sv. Ladislava, kralja Slavonije*. Tomu bi se mogla pridodati i njegova *Stematografija ili opis, objašnjenje i rekonstrukcija ilirskih grbova* koja je začetak našeg grboslovlja, a ono je kao pomoćna povijesna znanost opet jedno od onih pomagala bez kojih bi bitno teži bio rad onog dijela rodoslovaca koji istražuju plemićke obitelji.“

KONČAR

Inspirirani izazovima

Sudionici likovne kolonije ispred svojih radova

ŠIBENIK - LIKOVNA KOLONIJA

Tradicija starine šibenskog zaleđa kao inspiracija današnjice

Šesnaestoga rujna u Danilu pokraj Šibenika održana je 7. likovna kolonija u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Šibeniku Danilo '23. Slikovito Danilo kod Šibenika važan je arheološki lokalitet na kojemu se istraživanja provode još od davnih 60-ih godina prošlog stoljeća. Nalazi govore da je nastanjeno u kontinuitetu već sedam i pol tisućljeća.

Bogato i plodno polje i nepresušna podzemna vrela zasigurno su razlozi zbog kojih su se na području Daniliskoga polja naselili ljudi još u prapovijesti, a poslije se ondje razvio i rimski grad Rider. Danas polje djeluje pusto, broj stanovnika u tom prirodnom biseru s vrijednim nalazištima u stalnom je u padu. Čvrsti, jaki - preživjeli su tamošnji stanovnici turska osvajanja, kuge i učestale neprijateljske najezde, no „bijela kuga“, kao i u drugim našim mjestima, danas sve više prijeti i zabrinjava. To je skromni doprinos OMH u Šibeniku prepoznavanju istinske

ljepote i vrijednosti u neposrednom zaleđu grada.

U poludnevnoj likovnoj koloniji sudjelovalo je dvadeset autora, članova i gostiju iz Splita i Zagreba. Upravo se na lokalitetu oko današnje crkvice sv. Danijela, gdje su nedavno otkriveni ostaci rimskog hrama, smjestila većina sudionika kolonije, kako bi baš na tom mjestu potražila inspiraciju za stvaranje. Kameni fragmenti razasuti po plodnim vinogradima i maslinicima zaigrali su na papiru i platnu u svim bojama. Radovi kolonije bili su u večernjim satima izloženi u privatnoj galeriji Vukšić, gdje je poslije održana pjesnička večer na kojoj su pjesnici, članovi Ogranka i gosti govorili svoje stihove posvećene gradu u povodu obljetnice Rujanškog rata, bitke za Šibenik 16. rujna 1991, a ususret nadolazećem blagdanu sv. Mihovila, Danu grada Šibenika. Radovi s likovne kolonije Danilo '23. izloženi su u galeriji Gradske knjižnice Juraj Šižgorić.

(Zdenka Bilušić)

KRIŽEVCI - PROJEKCIJA DOKUMENTARNOG FILMA

Promocija hrvatske mariološke baštine

Ogranak Matice hrvatske u Križevcima organizirao je u Križevcima sredinom srpnja predstavljanje i prikazivanje dokumentarno-edukativnoga filma *Regina Martyrum - marijanska baština Bjelovarsko-križevačke biskupije*. Film je predstavila Hrvojkina Mihanović Salopek, autorica i redateljica filma i novoizabrana predsjednica Društva hrvatskih književnika. U glazbeno-plesnom

Film *Regina Martyrum* trinaesti je rad iz opsežnog filmskog projekta pod naslovom *Digitalno snimanje hrvatske mariološke baštine*, kojemu je cilj dokumentirati bogatu povijest i kulturno nasljeđe povezano s hrvatskom mariologijom.

„Film je uvijek antologijski izbor, jer ne može obuhvatiti sve kao što to čini monografija. Međutim, film ima zadatak predstaviti re-

prezentativni presjek marijanskih crkava. Ovaj film je zamišljen kao multidisciplinarni projekt. S jedne strane istražuje se povijest crkvenih redova i najljepših svetišta u toj biskupiji. Također se proučava povijest umjetnosti, glazbe, književnosti i autora koji su opjevali taj kraj. Film je koncipiran kao dokumentarni i znanstveno-obrazovni projekt. Otkriva mnoge skrivene detalje prilikom istraživanja najljepših svetišta, ne ograničavajući se samo na najpoznatije crkve, već istražujući i manje poznate“ - istaknula je redateljica.

U impresivnim kadrovima, od kojih se osobito ističu oni

snimljeni dronom, gledatelji su imali priliku otkriti različite aspekte marijanskog kulta, duhovnosti i tradicije u tom području. Redateljica je na kraju dodala da se nakon završetka snimanja filmova o marijanskoj baštini u svim hrvatskim biskupijama planiraju uključiti u međunarodni projekt *Marijanski putovi Europe*, koji okuplja ljubitelje kulture što žele upoznati najljepša marijanska svetišta Europe. (Martina Valec-Rebić)

Dokumentarni film kratko je predstavila autorica i redateljica filma Hrvojkina Mihanović Salopek

dijelu programa nastupio je KUD Prigorje. Na predstavljanju je uvodno govorila predsjednica OMH u Križevcima Renata Husinec podsjetivši nazočne na istoimenu knjigu *Regina Martyrum* (Kraljica mučenika) križevačkoga pavlina Nikole Bengera, u kojoj se govori o čudotvornom kipu i crkvi Majke Božje Žalosne u Koruškoj, koju je u hrvatskom prijevodu Ljudevita Plačka objavio 1998. OMH u Križevcima.

DONJI MIHOLJAC - KAZALIŠNI FESTIVAL

Trodnevni festival u čast Zvonimira Torjanca

Na inicijativu Ogranka Matice hrvatske u Donjem Miholjcu pokrenut je festival posvećen velikom glumcu i dragom Donjomiholjčaninu Zvonimiru Torjancu. Začetak potrebe da ime Torjanac ne nestane s miholjačkih obzora bio je 2022, kada je održana prva tribina koja je za temu imala život i djelo legende hrvatskoga glumišta. Tom je prilikom Ivan Trojan, dekan Filozofskog fakulteta u Osijeku, a ujedno predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Osijeku, održao predavanje. Ove godine pokrenut je trodnevni kazališni festival od 13. do 15. rujna.

Zvonimir Torjanac rođen je 14. rujna 1930. u Donjem Miholjcu. Imao je karakteristični razvojni put u stvaranju svoje glumačke profesije. Započeo je u svom mjestu u amaterskom kazalištu da bi nakon preseljenja u Zagreb 1949. upisao Studij za glumu i režiju. Kao i mnogi glumci toga vremena, glumio je i radio u različitim kazališnim ansamblima i kućama (Kerempuh, Histrioni...), različitim mjestima da bi od 1983. postao član Drame HNK-a do umirovljenja. Preminuo je 9. rujna 2014. u Zagrebu.

Prvi dan Kazališnog festivala Zvonimira Torjanca započeo je u gotovo popunjenoj kinodvorani 13. rujna lutkarskom predstavom za djecu *Okom oko oka* varaždinskog HNK-a. Autorica predstave je Vesna Kossec-Torjanac, a režiju potpisuje Dubravko

Torjanac. U četrdesetak minuta lutkarske predstave mlada publika pratila je univerzalnu priču o važnosti suradnje, povjerenja, ali i prijateljstva koje se postupno gradi na tim osobitostima. Lutkari Nikša i Filip Eldan s lakoćom su prenijeli, služeći se ginjolima, što se događa kada u trenutku nezadovoljstva odlučimo nešto promijeniti i iznova sve izgraditi. Nakon što lutke otjeraju svoga animatora, doslovno ga raznijevši, spajaju dijelove glave i dijelove tijela kako bi stvorile novog voditelja. Iz staroga kaputa pojavljuju su dijelovi te pričaju priču o sebi te na kraju zaključuju da suradnjom mogu stvoriti nešto novo. Interakcija djece s glumcima-lutkarima jasno je pokazala da je predstava pronašla publiku.

Festival je službeno otvoren 14. rujna, na rođendan Zvonimira Torjanca. Ispunjena do posljednjeg mjesta, „stara dama“ kinodvorana Osvit bila je mjesto gdje se nakon dužeg vremena okupio velik broj Miholjčana odajući poštovanje dragom sugrađaninu. Posjetitelje je pozdravila tajnica Ogranka Matice hrvatske Marija Rašić, a zatim je s mnogo emocija i sjećanja na svog oca govorio Marko Torjanac prisjećajući se svog djetinjstva. Naglasio je da je njegov otac, gdje god je to bilo moguće, govorio o svom gradu stvarajući „kulturne mostove“. Predsjednik Ogranka Ivan Vlahović, kao inicijator, govorio je o važnosti i začetu Fe-

Marko Torjanac i Natalija Đorđević u predstavi *Tho je ovdje lud?*

stivala. Posjetitelje su pozdravili i Melia Vidaković iz TZ-a te gradonačelnik Goran Aladić, koji su financijski potpomogli cijeli projekt.

Program se nastavio crnom komedijom *Tho je ovdje lud?* u kojoj šest likova traži svoje putove do sreće. Sudbine likova i njihovih psihoterapeuta isprepleću se u klinici simboličnog imena Eden. Predstavu izvrsnim transformacijama na relaciji pacijent - psihoterapeutkinja / pacijentica - psihoterapeut nosili su glumci Natalija Đorđević i Marko Torjanac, koji je ujedno scenograf i režiser.

Festival je zatvoren u velikoj dvorani Dvorca Mailath 15. rujna monodramom *Ispit savjesti* Roberta Kurbaše, nastaloj na fragmentima pjesničkog i proznog stvaralaštva Tina Ujevića. Kazališni i televizijski glumac Robert Kurbaša „ispitivao je savjest“, otvarajući mnoga pitanja o čovjeku, njegovim unutarnjim strahovima, strastima, promišljanjima

o vrijednosti i značenju života, prijateljstva i ljubavi. Okosnica same monodrame je Ujevićev esej *Ispit savjesti* nastao u Zagrebu 1919. Publika je mogla čuti i mnoge svestre-mene Tinove stihove koji su presijecali Kurbašine monologe. Govorila ih je Jelena Bosančić, a autor glazbe je Miki Nopling. Kao što je i sam glumac u neformalnom druženju s publikom rekao, „to je prikaz jedne noći u kojoj pjesnik preispituje svoju savjest, vodi bitke sam sa sobom“. Kurbašin odličan scenski nastup oduševio je donjomiholjačku publiku, koja je to znala naglasiti dužim pljeskom na kraju izvedbe.

Kazališni festival nastao je kao odraz potrebe da se ne zaboravi veliko ime hrvatskoga glumišta, ali i kao izraz entuzijazma i potrebe da se proširi kulturna ponuda samog mjesta. Njegova velika posjećenost i uspješnost pokazatelj su i velike želje građana za brojnim sličnim događanjima.

(Zrinka Jurčević)

PLOČE - PJESNIČKA MANIFESTACIJA

Večeri glazbe i stiha pod neretvanskim noćnim nebom

Ogranak Matice hrvatske u Pločama, u suradnji s Pučkim otvorenim učilištem Ploče, tijekom ljetnih mjeseci ove godine, utemeljio je manifestaciju Pjesnici pod zvijezdama. Manifestacija je zamišljena kao mjesto susreta i suradnje ogranaka Matice hrvatske, brojnih njezinih književnika i stvaralaca, a koja bi se odvijala u ambijentu centralnog vidikovca novouređene šetnice na

U programima svih ovih večeri poezije sudjelovali su i brojni neretvanski autori i recitatori.

Organizatori su ustanovili i nagradu *Krijesnica večeri*, koju je organizacijski odbor manifestacije dodjeljivao za scenski nastup lokalnih autora u ime OMH Ploče, tijekom svake večeri poezije, a dobitnici su: Ana Karlović, pjesnikinja iz Ploča, za spranjsku ve-

Posjetitelji su uživali u ugodnom i modernom ambijentu Malog Milosavca

pločanskom brdu Mali Milosavac, u osvježeljima ljetnih večeri.

Tijekom Pločanskog ljeta uspješno su održane tri ovakve večeri poezije pod zvijezdama i to tijekom srpnja, kolovoza i rujna. Ogranak Matice hrvatske u Pločama publici je predstavio rad svojih kolega iz OMH u Čitluku, OMH u Podstrani, a jedna je večer bila posvećena i radu Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne iz Mostara.

Na prvoj spranjskoj večeri manifestacije, održane u prelijepom ambijentu Malog Milosavca i pod visokim zvijezdama, publici su se predstavili književnici, članovi OMH u Čitluku: Andrija Stojić i Zdravko Nikić; na drugoj večeri održanoj u kolovozu, u Pločama su gostovale kolege iz DHK HB: Ivan Baković, Srećko Marijanović i Ivo Raguž; dok je na trećoj večeri ove manifestacije, održane u rujnu, predsjednik OMH u Podstrani Marijo Tomasović predstavio bogat rad našega dalmatinskog ogranaka, uz šarmantno gostovanje kolega pjesnika iz Podstrane: Zorana Jurišića, Mladena Vukovića, Divne Ban Bakote i Miljenka Jukića.

čer poezije; Edita Ćelić Prskalo, pjesnikinja iz Metkovića, za kolovosku večer poezije; dok je publiku i nagradu na rujanskoj večeri poezije osvojila Tina Kostanić, recitatorica iz Ploča. Nagrada *Mala krijesnica* dodijeljena je i učenici Petri Šetka iz Rogotina, također za izvrstan scenski nastup.

Brojnu publiku tijekom ugodnih večernjih druženja glazbeno su zabavljali Mladen Nuić, klapa Kolajna iz Komina te članice ženske klape Neretvanke iz Ploča: Mirjana Štrbić i Paola Plečaš.

Organizatori se nadaju da će manifestacija Pjesnici pod zvijezdama zaživjeti kao nezaobilazno mjesto ljubitelja pisane riječi u Pločama i dolini Neretve, da će postati tradicionalno mjesto susreta brojnih ogranaka Matice hrvatske te da će posebno poticajno djelovati na sve neretvanske autore i izvođače. Program je sufinanciran iz Fonda za kulturu DHK, donacijom Grada Ploča i svesrdnom pomoći Pučkog otvorenog učilišta Ploče.

(Hrvoje Barbir Barba)

ŽUPANJA - VINKOVCI - PREDSTAVLJANJE ROMANA

Intimni pogled u iskustva hrvatskih iseljenica

U Pastoralnom centru bl. Alojzija Stepinca župe Mučeništva sv. Ivana Krstitelja u Županji 20. rujna, u organizaciji vukovarske podružnice Hrvatske matice iseljenika, OMH u Županji i OMH u Vinkovcima, predstavljen je roman *Kuma* Katarine Pejaković, hrvatske književnice iz Kanade. Roman je izdan u nakladi OMH u Vinkovcima i na svojih 259 stranica govori o sudbini iseljenika, o svemu što jedan iseljenik proživljava probijajući se kroz život u stranom svijetu dokazujući sebe.

Katarina Pejaković rođena je u Hrvatskoj, u Dalju, rana mladost veže ju za Osijek, no veći dio života, od 1969, živi u Kanadi. Ipak, lju-

bavlu prema Hrvatskoj prožet je cijeli njezin život pa tako i profesionalno djelovanje i javni angažman kao i književni izričaj.

„Poticaj za suradnju s Ogrankom Matice hrvatske u Vinkovcima došao je iz vukovarske podružnice Hrvatske matice iseljenika“, istaknuo je njezin voditelj Silvio Jergović. „Kao mlada je otišla za Kanadu i tamo je živjela i radila i moram reći da je naša velika ljubistica za hrvatska pitanja i hrvatski jezik.“. Obraćanje nazočnima autorica je započela riječima: „Drage Hrvatice i Hrvati, drago mi je sresti naše ljude, jer kada ste u skupini, može se povesti razgovor o ozbiljnim temama“, i dodala: „Roman sam posvetila svi-

Anita Novak, glavna tajnica OMH u Čakovcu, Zoran Turk, predsjednik OMH u Čakovcu, Ana Jauk i Đuro Blažeka, autori rječnika

ČAKOVEC - PREDSTAVLJANJE RJEČNIKA

Zaštita i očuvanje međimurskih narječja

U Društvenom domu u Kotoribi 9. rujna održana je svečana promocija *Rječnika govora Kotoribe* autora Ane Jauk i Đure Blažeka, objavljena u sunakladi Općine Kotoriba i Ogranaka Matice hrvatske u Čakovcu. Nastajalo skupljanjem i obradom građe tijekom petnaestak godina, monumentalno je djelo najbolju potvrdu svoje važnosti i zanimljivosti dobilo napunjenom velikom dvoranom. Okupljenim stanovnicima Kotoribe, gostima iz Međimurja i znatno udaljenijih krajeva, na početku programa pozdravnim su se govorima obratili načelnik Općine Kotoriba Dario Friščić te zamjenik župana Međimurske županije Josip Grivec, istaknuvši zadovoljstvo zbog okupljanja oko inicijative važne ne samo za Kotoribu nego za čitavo Međimurje i Hrvatsku. O značenju ovog projekta u kontekstu dijalektologije kao znanosti govorila je Ivana Kurtović Budja s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Govoreći u ime sunakladnika, predsjednik Ogranaka Matice hrvatske u Čakovcu Zoran Turk istaknuo je da je *Rječnik govora Kotoribe* sjajna prilika da se, u kontekstu trenutne rasprave o donošenju Zakona o hrvatskom jeziku, naglasak stavi i na zaštitu hrvatskih narječja, o čemu čakovečki ogranak u svojem djelovanju vodi posebnog računa. Uključivanje u nakladnički projekt ujedno je i jasan pokazatelj da, iako u svom nazivu nosi Čakovec, Ogranak Matice hrvatske svoju aktivnost, zahvaljujući ponajprije potpori Međimurske županije, proteže na čitavo Međimurje.

Nastupivši kao izaslanica ministricice medija i kulture, zastupnica u Europskom parlamentu Sunčana Glavak naposljetku je zaštitu govora Kotoribe, koji je 2017. proglašen zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom

Republike Hrvatske, stavila u kontekst kontinuiranih aktivnosti mjerodavnih nacionalnih tijela za očuvanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine hrvatskog naroda, navodeći uz njega i drugu zaštićenu baštinu iz sjeverozapadne Hrvatske, poput međimurske popijevke, umijeća izrade drvenih igračaka i medicarskog obrta. O knjizi su detaljnije govorili Vinko Horvat i sami autori. Navodeći svoja iskustva kao nekadašnje učiteljice u Kotoribi. Ana Jauk naglasila je kako je *Rječnik govora Kotoribe* potvrda povjerenja danog mještanima Kotoribe spomenutom zaštitom njihova govora iz 2017. te se osvrnula na proces skupljanja same građe, najčešće u kontaktu s osobama starije životne dobi, ali i mještanima Kotoribe koji su se prije nekoliko desetljeća odselili u inozemstvo, očuvavši tamo svoj jezik u izvornom obliku. Sveučilišni profesor Đuro Blažeka, član predsjedništva Ogranaka Matice hrvatske u Čakovcu, pojasnio je da je tim izdanjem pridodan još jedan element znanstvenoj obradi govornih skupina na međimurskom prostoru, približavajući time taj kraj jednim od u tom smislu najistraženijih područja na svijetu. Također, naglasio je važnost osoba koje su, poput Ane Jauk, u svojim mjestima, vođene ponajprije ljubavlju prema vlastitom jeziku i sredini, samoinicijativno prionule radu na zapisivanju nestajućih riječi i izraza, usporedivši nastale rječnike s vremenjskim kapsulama, u kojima se čuva sadržaj i duh vremena.

Kratkim scenskim nastupom, glazbom i pjesmom – uz nezaobilaznu međimursku himnu *Međimurje, kak si lepo zeleno* – večer su uveličali pripadnici KUD-a Kotoriba i mjesne muške vokalne skupine, odnosno Limene glazbe Općine Kotoriba. (Saša Vuković)

Autorica Katarina Pejaković i voditelj vukovarske podružnice Hrvatske matice iseljenika

Tijekom predstavljanju raspravljalo se i o hrvatskom jeziku i aktualnom prijedlogu Zakona o hrvatskom jeziku. (Zdenka Knežević)

SJEĆANJE NA STRADANJA ZRINJANA

Zrin i dalje živi

Piše Marija Krupić

Neuništivo je sjećanje ljudi. Glas naroda i nakon osamdeset godina pamti i govori

Malobrojni preživjeli Zrinjani i njihovi potomci u procesiji 10. rujna u Zrinu

I ove godine prva nedjelja rujna dovela je brojne hodočasnike u Zrin. Tisuće su, iz svih dijelova Hrvatske, pohrile u Zrin na Banovini, gnijezdo Zrinskih, 50 godina prešućivano, zataškavano, osramočeno i raseljeno. Zašto? Zato što su zločin nad Zrinjanima počinili partizani! Pa je li moguće? Generacije su desetljećima indoktrinirane kako su partizani spasitelji, dobročinitelji, osloboditelji, pa kako reći nešto protiv? Spasili su Zrinjane od njih samih, oslobodili ih njihova doma i sela kroz pljačku, palež i ubijanje. Jer gotovo goloruki Hrvati iz Zrina bili su okruženi srpskim selima koja su se okrenula partizanima i bili su im trn u oku zbog svoga hrvatstva. Trebalo ih je uništiti, raseliti, proglasiti državnim neprijateljima i sve zaboraviti... I dok su neki vjerovali da je to moguće, preživjeli su pamtili. Može li se sakriti istina, može li se izbrisati sjećanje naroda?

Zrin su od Zrinjana oslobađali njihovi susjedi

Za vrijeme progonstva iz Hrvatske Kostajnice (1991-1995) upoznala sam Matu Babića i njegovu suprugu Mariju Babić, rođenu Đaić, oboje podrijetlom iz Zrina. Na temelju njihovih iskaza napisala sam priču, objavljenu u časopisu *Zrin* br. 5. u rujnu 1993. Danas, tri-

deset godina poslije, i dalje progovara istinu. „Mato je te ratne 1943. imao sedam godina. Ne dovoljno za prosudbu, ali dovoljno za pamćenje... A iz pamćenja izranja Zrin, roditeljska kuća, djetinjstvo... Pitomo mjestište stislo se u dolini kojom je šumjela Zrinčica, potok ili rječica, nisu bili sigurni, jer za potok bijaše prevelika, a za rijeku premale. Usred mjesta uzdizalo se brdo na kojemu se kočila stara gradina Zrinskih koja je od 13. stoljeća pamtila mnoga pustošenja i najezde, pa i ovu koju Mato pamti i pamtit će dok živi.

Rujanski dan 1943. Kasno ljeto odmaralo se u vinogradima, u krošnjama oraha i na krovovima vodenica. Zrinjani su krenuli u svoja polja, u svoje Luke, Badale, Pandince... i kako su već zvali svoje njive. Čobani su na Klanac, u šumu, potjerali stado od stotinjak ovaca. Mirno su zveckali praporci, zadovoljno blejale ovce, a iskusno oko starih čobana tražilo je uzrok vlastitom nemiru i zlim slutnjama. I otkrilo ga je. Sunce se bljeskalo na cijevima pušaka, a cijevi bijahu uperene u Zrin.“

Pred podne je počelo... Mato se sjeća kako je majka uznemirena dotrčala kući, zgrabila mlađu sestru i njega i povukla ih sa sobom do mosta na raskršću, gdje je bio vatrezni mlin Brkićev. Dječake oči vidjele su dim, gorjelo je sve: i zemlja i nebo nad Zrinom.

Biskup krčki, Ivica Petanjak, rodom Zrinjanin

Šćućuren pod mostom privijao se uz majčine roklje. Ne sjeća se, možda je i plakao jer je bio dijete, a možda i nije jer to su bili trenuci nagla odrastanja. Djetinjstvo je za Matu otišlo u nepovrat.

U suton je pao Zrin

Obruč se stezao. Povukli su se u zgradu općine. Još u Matinim ušima odzvanjaju jaci njegova strica Jandre koji je, teško ranjen, umirao. Njegov Zrin oslobađali su od njega, od njegovih Babića, Kristića, Zorbača, Bunjevaca, Petanjaka, Đaića, Puškarića, Jukića, Krivošića, Marakovića, Matijevića... Zrin su oslobađali od Zrinjana njihovi susjedi iz Oraovice, Rogulja, Lotina... Junački su se branili, ali nisu mogli nadjačati. Mnogi

su ostali na svojem kućnom pragu zauvijek.

Držeći se matere, očiju nijemih od strave, Mato je neizbrisivo pamtio... U suton je pao Zrin. Ljudi su bježali iz svojih kuća tražeći skrovište u kukuruzima. Majke su privijale na grudi uplakanu djecu, želeći stišati njihov jecaj. A osloboditelji krenuše u svoj pljačkaški pohod. Virio je Mato kroz kukuruz i gledao kako prolaze kola za kolima, a na njima muka vrijednog i bogatog hrvatskog seljaka. Sjeća se, kao danas da je bilo: bijelo otkano platno vuklo se s odmotane bale po putu za kolima... Vukli su sve što se odvući moglo - stoku, žito, namještaj i debele zrinjanske jastuke u bijelim šlinganim jastučnicama. Skriven u kukuruzima, dječak je pamtio. I sve zna, kao da nije prošlo pedeset godina, kao da je bilo jučer, kao da je maloprije bilo.

Prepleću se slike, mirisi, zvukovi

„Kada je sve dogorjelo i stišalo se, pošli smo prema kući. No kuće nije bilo, izgorjela je, ostala je samo štala, ali u njoj nije bilo stoke ni krasnog konja Liska. Pod srušenim štalskim vratima našli smo staru zelenu dolamu i to je bilo sve naše i jedino naše što mogosmo uzeti s rodnog ognjišta. Prošli smo pokraj srušene crkve. Leševi susjeda, rođaka i prijatelja ležali su po dvorištima, u jarcima uz cestu. U vočaru iza crkve ležao je Mato Petanjek bez ruke, potrbuške, pogođen, podalje Cvetković... sve mi je pred očima... i put do Oraovice, gdje su nas kao stoku otjerali usred sela, a Vlasi pljuvali po nama i psovali nam majku... Pustili su nas u Kozibrod. Ta dva dana u Kozibrodu sam upamtio jer dva dana nisam mogao nikamo iz kreveta jer je mama oprala moje tkane lanene hlače!“

No jedan Zrin živi i dalje - idiličan, pitom, neoskvrnjen... živi kao predaja i „deseto ga koljeno zaboraviti neće!“

Prepleću se slike, mirisi, zvukovi. Naviru uspomene kao bujica snažne, ruše međe vremena i prostora. Neuništivo je sjećanje ljudi. U stalnoj borbi dobra i zla čini nam se da katkada zlo nadjača, no samo zato da bismo ga istinom nadvladali. A glas naroda i nakon osamdeset godina pamti i govori. Baš kao i Ena Katarina Haler, koja se u svom romanu *Nadohvat* ipak pita: „Pitaju me što bih napravila da mi se sad vrati sva zemlja, da mogu uraditi bilo što, a ja nemam odgovor. Da mogla bi se srušiti ta šuma, urediti ceste, moglo bi se učiniti nešto i reći: to je za sjećanje, vratili smo svoje, ali znamo da nismo. Ima li dostojnijeg spomenika, od pedeset godina stare šume?“

JOŠKO MARUŠIĆ
I NA TOČKU

